НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ТВАРИННИЦТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ТВАРИННИЦТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СПІВАК АНДРІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 658.589:338.43.02

ДИСЕРТАЦІЯ
«МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ»

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ А.О. Співак

Науковий керівник:
доктор економічних наук, професор
ТКАЧЕНКО Сергій Анатолійович

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Співак А. О. Механізми управління розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств. - Рукопис

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Інститут тваринництва Національної академії аграрних наук України, Харків, 2025.

У дисертаційній роботі вирішене складне наукове завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних і прикладних основ інвестиційних механізмів управління розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Вивчено генезис понятійно-категоріального апарату досліджень інвестиційної діяльності аграрних підприємств. Визначено особливості формування та мобілізації ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Обґрунтовано методичні основи функціонування інвестиційних механізмів формування та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Ідентифіковано динаміку стану та перспективи розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Визначено особливості залучення зовнішніх та внутрішніх джерел інвестицій в управлінні розвитком аграрних підприємств. Окреслено тенденції використання інвестиційних ресурсів аграрних підприємств. Обґрунтовано принципи побудови інвестиційних механізмів формування та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Визначено склад, структуру, напрями та процедури використання інструментарію інвестиційної діяльності аграрних підприємств та розвиток їх ресурсного потенціалу. Ідентифіковано стратегічні напрями підвищення ефективності формування та використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Обґрунтовано концептуальні основи створення та функціонування інвестиційних механізмів формування та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств, які передбачають визначення функцій та інструментів цих механізмів в залежності від використання внутрішніх і зовнішніх інвестиційних джерел з ідентифікацією

стратегічних пріоритетів мобілізації окремих складових ресурсного потенціалу підприємства, на основі застосування принципів достатності, системності та комплексного підходу в процесі здійснення інвестиційної діяльності. Визначено закономірності формування та мобілізації ресурсного потенціалу аграрних підприємств через встановлення впливу інвестицій на динаміку чистого грошового потоку за стадіями інвестиційного та виробничо-комерційного циклів, із врахуванням часових лагів настання економічного ефекту від реалізації інвестиційних проектів. Розроблено методичний підхід до визначення оптимальних пропорцій залучення внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів, заснований на врахуванні масштабів інвестиційних проектів та прогнозованих економічних результатів мобілізації окремих елементів ресурсного потенціалу для формування конкурентних переваг підприємств. Обґрунтовано методичні засади оцінювання ефективності інвестиційної діяльності аграрних підприємств шляхом систематизації процесів стратегічного та тактичного планування залучення й використання інвестиційних ресурсів для активізації ресурсного потенціалу та зміцнення конкурентних позицій. Обґрунтовано наукове визначення поняття «інвестиційна діяльність аграрних підприємств» через його розгляд у контексті розвитку та мобілізації ресурсного потенціалу, з одночасним розмежуванням категорій «інвестування» та «фінансування», що дозволило визначити функціональні межі його застосування. Визначено типології інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств на основі методичного підходу, що враховує критерії класифікації джерел інвестицій, напрями їх використання та організаційно-економічні засади активізації інвестиційної діяльності для розвитку ресурсного потенціалу підприємств. Обґрунтовано методичний підхід до прийняття організаційно-управлінських рішень щодо розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств через впровадження стратегій, спрямованих на формування стійких конкурентних переваг, що забезпечує стабілізацію фінансово-економічних показників і підвищення рівня економічної ефективності. Визначення пріоритетних напрямів залучення інвестиційних

ресурсів аграрних підприємств з акцентом на зовнішні джерела, враховуючи потребу в підвищенні капіталізації аграрного виробництва, розвитку його ресурсного потенціалу, посиленні інтеграційних процесів та розширенні функціональних сфер реалізації інвестиційних проєктів. Ідентифіковано управлінські процедури визначення стратегічних напрямів використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств через формалізацію причинно-наслідкових зв'язків між змінами його складових та відповідними стратегіями розвитку.

Ключові слова: інвестиції, економічний механізм, ресурсний потенціал, аграрне підприємство, фінансування, ресурси, стратегії.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, які відображають основні результати дисертації

1. Зайченко Є. О., **Співак А. О.** Управління розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств у системі забезпечення конкурентоспроможності. *Інституціональний вектор економічного розвитку*. 2015. Вип. 8 (2). Ч. 2. С. 63-73. (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні архітектоніки механізму та системи управління розвитком ресурсного потенціалу*)

2. **Співак А. О.**, Зайченко Є.О. Сутність та механізми розвитку потенціалу аграрних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018, № 6, Том 3. с. 226-232. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-226-232. (*авторський внесок полягає в теоретичному обґрунтуванні дефініції «розвиток потенціалу» в контурах відповідних механізмів*)

3. Степаненко С. В., Лункін В. В., **Співак А. О.** Інвестиційні механізми формування та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 5. С. 59-64. https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-5-12 (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні архітектоніки інвестиційних механізмів формування та розвитку*

ресурсного потенціалу аграрних підприємств)

4. **Співак А. О.**, Цюпак В. П. Оцінка сучасного стану ресурсного потенціалу аграрних підприємств України: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2025. № 5. С. 96-100. https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-5-22 (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні методичних підходів та прийомів до оцінювання ресурсного потенціалу аграрних підприємств*)

5. **Співак А. О.** Розроблення концептуальної моделі управління розвитком ресурсного потенціалу підприємства на засадах системно-процесного підходу. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025. Том 10. № 3. С. 304 – 308. https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-3-60

6. **Співак А. О.** Системно-структурний підхід до аналізу ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *«Colloquium-journal» / Economic Sciences*. # 66 (259), 2025. С. 77-82. https://doi.org/10.5281/zenodo.17521120.

Публікації, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

7. **Співак А. О.** Стратегічні орієнтири інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств. Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи : матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Харків: ХНТУСГ, 2015. С. 269-271.

8. **Співак А. О.** Структура інвестиційних механізмів розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. м. Миколаїв / За заг. ред. Скупського Р.М. Миколаїв: ВСП МІРЛ ЗВО «Університет «Україна», 2023. С. 171-173.

9. **Співак А. О.** Методичні підходи до визначення рівня дотримання економічною безпеки аграрних підприємств. Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Полтава : ПДАУ, 2024. С. 373-375.

ABSTRACT

Spivak A.O. Investment Mechanisms of Agricultural Enterprises' Resource Potential Formation and Development. -Manuscript

The thesis for the degree of candidate of economic sciences, specialty 08.00.04 - economics and management of enterprises (by economic activity). – Livestock Farming Institute of The National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine, Kharkiv, 2025.

The dissertation solves a complex scientific problem, which consists in substantiating the theoretical and applied foundations of investment mechanisms for managing the development of the resource potential of agricultural enterprises. The genesis of the conceptual and categorical apparatus for researching the investment activity of agricultural enterprises is studied. The features of the formation and mobilization of the resource potential of agricultural enterprises are determined. The methodological foundations of the functioning of investment mechanisms for the formation and development of the resource potential of agricultural enterprises are substantiated. The dynamics of the state and prospects for the development of the resource potential of agricultural enterprises are identified. The features of attracting external and internal sources of investment in managing the development of agricultural enterprises are determined. The trends in the use of investment resources of agricultural enterprises are outlined. The principles of building investment mechanisms for the formation and development of the resource potential of agricultural enterprises are substantiated. The composition, structure, directions and procedures for using the tools of investment activity of agricultural enterprises and the development of their resource potential are determined. Strategic directions for increasing the efficiency of the formation and use of the resource potential of agricultural enterprises are identified. The conceptual foundations of the creation and functioning of investment mechanisms for the formation and development of the resource potential of agricultural enterprises are substantiated, which provide for the definition of the functions and instruments of these mechanisms depending on the use of internal and external investment sources with the identification of strategic

priorities for the mobilization of individual components of the enterprise's resource potential, based on the application of the principles of sufficiency, systematicity and an integrated approach in the process of implementing investment activities. The patterns of the formation and mobilization of the resource potential of agricultural enterprises are determined by establishing the impact of investments on the dynamics of net cash flow at the stages of the investment and production and commercial cycles, taking into account the time lags of the onset of the economic effect from the implementation of investment projects. A methodological approach to determining the optimal proportions of attracting internal and external investment resources is developed, based on taking into account the scale of investment projects and the projected economic results of the mobilization of individual elements of the resource potential to form competitive advantages of enterprises. The methodological principles of assessing the effectiveness of investment activities of agricultural enterprises are substantiated by systematizing the processes of strategic and tactical planning of attracting and using investment resources to activate resource potential and strengthen competitive positions. The scientific definition of the concept of "investment activities of agricultural enterprises" is substantiated through its consideration in the context of the development and mobilization of resource potential, with the simultaneous distinction between the categories of "investment" and "financing", which allowed determining the functional boundaries of its application. The typologies of instruments of investment activities of agricultural enterprises are determined based on a methodological approach that takes into account the criteria for classifying investment sources, directions of their use and organizational and economic principles for activating investment activities for the development of the resource potential of enterprises. The methodological approach to making organizational and managerial decisions regarding the development of the resource potential of agricultural enterprises through the implementation of strategies aimed at forming sustainable competitive advantages, which ensures the stabilization of financial and economic indicators and an increase in the level of economic efficiency is substantiated. Determination of priority areas for attracting investment

resources of agricultural enterprises with an emphasis on external sources, taking into account the need to increase the capitalization of agricultural production, develop its resource potential, strengthen integration processes and expand the functional areas of implementation of investment projects. Management procedures for determining strategic areas of using the resource potential of agricultural enterprises through the formalization of cause-and-effect relationships between changes in its components and relevant development strategies have been identified.

Keywords: investment, economic mechanism, resources, agrarian enterprise, financing, resources, strategy.

ЗМІСТ

ВСТУП 10
Розділ 1 ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ФОРМУВАННЯ ЇХ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ 17
1.1. Генезис понятійно-категоріального апарату досліджень інвестиційної діяльності аграрних підприємств 17
1.2. Закономірності формування та мобілізації ресурсного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств 29
1.3 Методичні основи функціонування інвестиційних механізмів та підходи до оцінки їх ефективності 46
Висновки до розділу 1: 65
Розділ 2 СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЇХ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ 67
2.1. Динаміка стану ресурсного потенціалу аграрних підприємств та економічної ефективності їх основної діяльності 67
2.2. Особливості використання внутрішніх та зовнішніх джерел інвестиційних ресурсів аграрних підприємств 81
2.3. Тенденції управління використанням інвестиційних ресурсів аграрних підприємств
Розділ 3 АРХІТЕКТУРА ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 115
3.1. Принципи побудови інвестиційних механізмів управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств. 115
3.2. Планування та імплементація інструментарію інвестиційної діяльності аграрних підприємств та розвиток їх ресурсного потенціалу 127
3.3. Стратегічні напрями підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств 138
Висновки до розділу 3: 163
ВИСНОВКИ 166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 166
ДОДАТКИ 166

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасні виклики економічного середовища змушують вітчизняні аграрні підприємства шукати ефективні шляхи підвищення конкурентоспроможності своєї продукції та поліпшення економічних результатів діяльності. Водночас аграрне виробництво стає ключовим фактором у зміцненні експортного потенціалу країни, забезпеченні продовольчої безпеки та вирішенні важливих завдань соціально-економічного розвитку.

Теоретичні та практичні питання інвестиційного та фінансового забезпечення зростання ресурсного потенціалу аграрних підприємств широко досліджені у роботах вітчизняних науковців, зокрема Амбросова В., Андрійчука В., Гаврильченко О., Гришової І., Ґудзь О., Гуторова О., Вишневської О., Данілова О., Дем'яненка М., Єрмакова О., Кісіля М., Лайка П., Маренич Т., Мороза М., Мессель-Веселяка В., Нестерчук Ю., Олійника О., Онегіної В., Саблука П., Стецюка П., Сахацького М., Ситника В., Худолій Л., Черевка Г. та інших. Незважаючи на значний науковий внесок цих дослідників, деякі аспекти створення й функціонування інвестиційного механізму управління ресурсним потенціалом аграрних потребують подальшого опрацювання. Зокрема, необхідно розробити науково обґрунтовані підходи до інвестиційної діяльності аграрних підприємств у контексті розвитку їх ресурсного потенціалу та формування конкурентних переваг, а також уточнити особливості залучення й ефективного використання інвестиційних ресурсів у цій сфері.

Аграрні підприємства, маючи значний ресурсний потенціал, який забезпечує можливості для стабільного розвитку, не повністю використовують його через дисбаланс економічних зв'язків між виробництвом і реалізацією продукції. Конкурентні відносини часто обмежуються ціновою конкуренцією, що не стимулює ефективне зростання. Це призводить до зниження економічної ефективності їх діяльності, що негативно впливає на інвестиційну

привабливість підприємств і ускладнює мобілізацію ресурсного потенціалу для подальшого розвитку.

За таких умов актуальними стають питання цільового інвестування в аграрний сектор з метою створення конкурентних переваг, підвищення ефективності виробництва, концентрації капіталу та забезпечення економічного зростання. Успішні аграрні підприємства здатні накопичувати ресурси для впровадження сучасних технологій, покращення матеріально-технічної бази та розвитку виробничої інфраструктури. Однак ефективне управління цими ресурсами вимагає системного підходу та інтегрованих інвестиційних механізмів.

Таким чином, необхідно проводити поглиблені наукові дослідження щодо формування, функціонування та вдосконалення інвестиційних механізмів управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств для підвищення їхньої конкурентоспроможності та економічної стійкості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження за темою дисертаційної роботи здійснювалося відповідно до плану науково-дослідної роботи Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України згідно теми «Ідентифікувати сценарії та процедури відновлення виробничо-технологічного, агроекологічного та інноваційно-інвестиційного потенціалу молочного скотарства на деокупованих територіях» (номер державної реєстрації 0124U001624, 2024-2025 рр.), згідно яких автором опрацьовані рекомендації щодо використання інвестиційного інструментарію формування та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств в контексті підвищення конкурентоспроможності та економічної ефективності їх функціонування.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є обґрунтування теоретично-методичних та прикладних засад формування та функціонування механізмів управління формуванням та розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств на інноваційно-інвестиційній основі.

Для досягнення поставленої мети в дисертаційній роботі визначені такі

завдання:

– вивчити генезис понятійно-категоріального апарату досліджень інвестиційної діяльності аграрних підприємств;

– визначити особливості управлінням формуванням та розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств;

– обґрунтувати методичні основи функціонування механізмів управління розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств;

– ідентифікувати динаміку стану та перспективи розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств;

– визначити особливості залучення зовнішніх та внутрішніх джерел інвестицій в управлінні розвитком аграрних підприємств;

– окреслити тенденції використання інвестиційних ресурсів аграрних підприємств;

– обґрунтувати принципи побудови механізмів управлінн розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств;

– визначити склад, структуру, напрями та процедури використання інструментарію інвестиційної діяльності аграрних підприємств та розвиток їх ресурсного потенціалу;

– ідентифікувати стратегічні напрями підвищення ефективності формування та використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Об'єктом дослідження є процес управління розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів побудови, функціонування, трансформації та інтеграції в системи менеджменту механізмів управління формуванням та розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств на інвестиційній та інноваційній основі.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною базою дисертаційного дослідження слугували ключові положення економічної теорії та наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені інвестуванню та

управлінню ресурсним потенціалом аграрних підприємств. У процесі роботи були використані різноманітні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, діалектичний метод застосовано для аналізу специфіки інвестиційної діяльності та розвитку аграрних підприємств; системний підхід – для побудови інвестиційних механізмів управління ресурсним потенціалом та визначення економічних залежностей ефективності діяльності від інвестиційних потоків. Метод абстрактно-логічного аналізу використовувався для формування висновків і теоретичних узагальнень. Методи аналізу та синтезу сприяли розробці типологій і стратегічних напрямів розвитку підприємств, а методи порівнянь і співставлень – вивченню фінансово-інвестиційного забезпечення їхнього розвитку. Монографічний підхід дозволив дослідити тенденції інвестиційної діяльності підприємств, а графічний метод і трендовий аналіз – відобразити економічні процеси та їх динаміку. Для класифікації аграрних підприємств за рівнем розвитку ресурсного потенціалу, ефективністю діяльності та інвестиційними особливостями були застосовані методи статистичних групувань.

Інформаційною базою дослідження були матеріали Державної служби статистики України та Харківського обласного управління статистики, відповідні нормативні акти України, спеціальна література з економіки, агробізнесу, менеджменту, обліку та контролю в сільському господарстві, звітні дані аграрних підприємств Харківської області, матеріали періодичних видань, результати власних спостережень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному, методичному та прикладному обґрунтуванні наукових положень та практичних рекомендацій щодо побудови та функціонування механізмів управління формуванням та розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

До найбільш вагомих результатів дослідження, які відображають його наукову новизну та виносяться на захист, слід віднести:

вперше:

– обґрунтовано концептуальні основи створення та функціонування

механізмів формування та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств, які передбачають визначення функцій та інструментів цих механізмів в залежності від використання внутрішніх і зовнішніх інвестиційних джерел з ідентифікацією стратегічних пріоритетів мобілізації окремих складових ресурсного потенціалу підприємства, на основі застосування принципів достатності, системності та комплексного підходу в процесі здійснення інвестиційної діяльності;

удосконалено:

– визначення закономірностей формування та мобілізації ресурсного потенціалу аграрних підприємств через встановлення впливу інвестицій на динаміку чистого грошового потоку за стадіями інвестиційного та виробничо-комерційного циклів, із врахуванням часових лагів настання економічного ефекту від реалізації інвестиційних проектів;

– методичний підхід до визначення раціональних пропорцій залучення внутрішніх і зовнішніх інвестиційних ресурсів, заснований на врахуванні масштабів інвестиційних проектів та прогнозованих економічних результатів мобілізації окремих елементів ресурсного потенціалу для формування конкурентних переваг підприємств;

– методичні засади оцінювання ефективності інвестиційної діяльності аграрних підприємств шляхом систематизації процесів стратегічного та тактичного планування залучення й використання інвестиційних ресурсів для активізації ресурсного потенціалу та зміцнення конкурентних позицій;

набули подальшого розвитку:

– наукове визначення поняття «інвестиційна діяльність аграрних підприємств» через його розгляд у контексті розвитку та мобілізації ресурсного потенціалу, з одночасним розмежуванням категорій «інвестування» та «фінансування», що дозволило визначити функціональні межі його застосування;

– типологія інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств на основі методичного підходу, що враховує критерії класифікації джерел

інвестицій, напрями їх використання та організаційно-економічні засади активізації інвестиційної діяльності для розвитку ресурсного потенціалу підприємств;

– методичний підхід до прийняття організаційно-управлінських рішень щодо розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств через впровадження стратегій, спрямованих на формування стійких конкурентних переваг, що забезпечує стабілізацію фінансово-економічних показників і підвищення рівня економічної ефективності;

– визначення пріоритетних напрямів залучення інвестиційних ресурсів аграрних підприємств з акцентом на зовнішні джерела, враховуючи потребу в підвищенні капіталізації аграрного виробництва, розвитку його ресурсного потенціалу, посиленні інтеграційних процесів та розширенні функціональних сфер реалізації інвестиційних проєктів;

– управлінські процедури визначення стратегічних напрямів використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств через формалізацію причинно-наслідкових зв’язків між змінами його складових та відповідними стратегіями розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Наукові положення та рекомендації, розроблені в дисертації, слугують основою для вирішення практичних завдань оптимізації побудови та функціонування інвестиційних механізмів управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств. Запропоновані заходи з планування, впровадження інструментів інвестиційної діяльності, розвитку ресурсного потенціалу та реалізації стратегічних напрямів підвищення ефективності використання інвестицій вже прийняті до впровадження й застосовуються органами державного управління агропромисловим розвитком та менеджментом аграрних підприємств, а саме: ТОВ «Українська агроінвестиційна компанія» м. Харків (довідка № 1/124/24 від 15.02.2024 р.), ТОВ «Агро Контур» Сумського району Сумської області (довідка № 087 від 17.05.2024 р.), ФГ «Натон» Сумського району Сумської області (довідка № 57 від 05.06.2024 р.), а також в навчальному процесі при підготовці

здобувачів ступеня доктора філософії в Інституті тваринництва Національної академії аграрних наук України (довідка № 147-01/а від 21.05.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація підготовлена автором самостійно. Наукові результати, висновки та рекомендації щодо інвестиційного механізму управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств є власними напрацюваннями автора. У разі використання матеріалів з наукових праць, опублікованих у співавторстві, включено лише ті положення, які є результатом індивідуальних досліджень здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, наукові результати та прикладні розробки, представлені у дисертаційному дослідженні доповідалися на всеукраїнських, міжнародних та зарубіжних науково-практичних конференціях, основними серед яких стали: VI Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» (Харків, 2015); III Всеукраїнська науково-практична конференція «Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку» (Миколаїв, 2023); VIII Міжнародна науково-практична конференція «Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики:» (Полтава, 2024); Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритети розвитку тваринництва в умовах війни та повоєнного відновлення» (Харків, 2024).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи опубліковано 9 наукових праць загальним обсягом 3,4 ум.-друк. арк., із них 5 одноосібних, у тому числі 5 статей – у фахових виданнях, одна стаття у зарубіжному науковому фаховому виданні та 3 публікації в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертаційної роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, 184 найменувань використаних джерел. Вона викладена на 185 сторінках основного тексту, містить 25 таблиць та 32 рисунки. Обсяг основного тексту дисертації становить 165 сторінок.

Розділ 1
ТЕОРЕТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ФОРМУВАННЯ ЇХ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Генезис понятійно-категоріального апарату досліджень інвестиційної діяльності аграрних підприємств

Трансформація інституційного, зокрема, законодавчого забезпечення інвестиційної діяльності поряд з розвитком практичних підходів до управління інвестуванням наразі відбувається майже без врахування накопиченого суб'єктами економічних відносин досвіду. Крім того, в науковій літературі та практичних рекомендаціях, які використовуються суб'єктами економічної діяльності, існують суттєві розбіжності та протиріччя щодо тлумачення та розуміння різними категоріями користувачів інформації базових складових понятійно-категоріального апарату досліджень інвестиційної діяльності, що створює значні складнощі при вирішенні науково-прикладних та практичних завдань. Слушно зазначає О. Є. Ґудзь, що недооцінка важливості розробки теоретичних питань щодо забезпечення підприємств фінансовими ресурсами приводить до того, що пошук шляхів удосконалення форм і методів впливу фінансів на ефективність виробництва здійснюється емпірично, шляхом проб і помилок [32].

На думку Г. А. Смоквіна недостатність досліджень полягає у тому, що більше уваги приділяється питанням функціонування оборотних фондів, залишаючи поза увагою проблему відтворення основних фондів. Більшість вітчизняних економістів акцентують увагу на необхідності удосконалення фінансово-кредитного механізму та формування ефективного інноваційно-інвестиційного механізму [140, С. 283—285].

Відомо, що перші спроби осмислити зміст інвестицій та їх роль в суспільному економічному процесі були здійснені ще античними вченими

Платоном та Аристотелем. Вони інтерпретували власне розуміння функцій грошей в економічному просторі в загальне представлення інвестиційного процесу з врахуванням способів накопичення та використання грошових коштів. В умовах рабовласництва та феодалізму фінанси грали відносно незначну роль в формуванні грошових доходів, так як переважала натуральна форма розрахунків.

З розвитком капіталістичного способу виробництва розширилася сфера товарно-грошових відносин. Для цього періоду стає характерним вузькість фінансової системи: вона складалася з однієї складової – бюджетної, а всі фінансові відносини були пов’язані з формуванням та використанням бюджетних засобів [144].

Встановлено, що вперше гроші почали ототожнювати з капіталом ранні меркантилісти. Томас Ман та Джон Ло вважали, що реальні гроші це єдиний спосіб збагачення країни та є основою для розвитку виробництва та збільшення обсягів торгівлі [106]. І якщо на ранніх етапах механізм збагачення країни розглядали як приплив грошей у країну та нагромадження скарбів; то представники пізнього меркантилізму (Жан Кольбер, Людвіг фон Зекендорф, Йоган Бехер) дійшли до висновку, що гроші мають постійно перебувати в обігу, що забезпечуватиме їх приріст, але за умови позитивного сальдо торгового балансу країни.

В середині XVIII ст. виникає новий економічний напрямок започаткований фізіократами (Франсуа Кене, Ж. Тюрго, М. Рів'єра, Т. Сієнса), пов’язаний з критикою меркантилізму. Центральне місце в їх економічному вченні займають такі положення: джерелом багатства нації є сільське господарство як сфера матеріального виробництва, а не зовнішня торгівля, як вважали меркантилісти; капітал – це не гроші, а те що купується за гроші, тобто засоби виробництва; інвестиції – це необхідні для виробництва витрати, які визначають вартість товарів. В цей час Ф. Кене вперше обґрунтував положення про капітал, використовуючи термін "аванс". Виокремлював "щорічні аванси" (оборотний капітал), до яких відносив усі необхідні витрати впродовж одного виробничого

циклу (річного), та "первісні аванси" (основний капітал) - все, що використовується у сільському господарстві впродовж кількох виробничих циклів.

На початку XVIII ст. представники класичної політичної економіки, що зародилася в Англії в кінці ХП ст. та у Франції (Вільям Петі, Адам Сміт, Давид Рікардо) довели, що суттю багатства є створення вартості; основні чинники створення вартості – це праця і земля; вартість відрізняється від ціни, яка визначається затратами праці та попитом і пропозицією; різниця між ціною і вартістю є основою нагромадження та інвестицій, джерелом інвестицій є прибуток, який залежить від величини заробітної плати й розмірів ренти. А отже, зростання обсягів виробництва забезпечить збільшення обсягу капіталів. Також вперше впроваджується в загальне розуміння основи поступового перенесення вартості машин та устаткування на новостворений продукт. Правильне визначення цієї "поступовості", тобто термінів і сум повного перенесення вартості на продукт, обумовлюють як товарні ціни, так і ефективність капітальних вкладень. На вартість товарів, як зазначає Д. Рікардо, впливає не лише праця, застосована безпосередньо до них, а й праця, витрачена на знаряддя, інструменти і будівлі, що сприяють цій праці [168]. В подальших наукових дослідженнях науковці починають розмежовувати довгострокові інвестиції як у реальні, так і фінансові активи.

У класичні політичній економії інвестиції (від. лат. «invest» - вкладати) пов’язують з накопиченням капіталу. Економісти-класики визначали капітал як «накопичений запас продуктів праці», тобто сукупність засобів виробництва [76, С. 154-155].

Для фінансових теорій першої половини XIX ст. характерним є те, що матеріальна сфера виробництва більше не розглядається як сфера створення багатства: у поле зору потрапляє нематеріальна сфера виробництва [44].

Німецька політекономія інвестиційну теорію пов’язує з удосконаленням діяльності суспільних інституцій та нагромадження і розширеним відтворенням здатності членів суспільства цілеспрямовано розвивати національну економіку.

Капіталісти заощаджують та інвестують із престижних міркувань і виходячи із потреби свого високого соціального статусу. Тому зміни прибутку, котрий, за Марксом, має тенденцію до зниження, мало впливатимуть на інвестування, крім тих випадків, коли низька норма прибутку обмежуватиме розміри заощаджень. Попит на інвестиції існуватиме доти, доки вкладені засоби даватимуть хоч найменшу користь [45, С. 480].

З часом, науковці почали відзначати залежність обсягів та напрямів інвестування від якості організації індивідуальних господарств та від ефективності виробництва, що й стало основою неокласичного підходу до організації інвестиційного процесу. Також відзначали залежність маржинального ефекту інвестиційних ресурсів від діяльності уряду. Маржиналісти зробили значний вклад в розвиток методології аналізу інвестиційних процесів.

Неокласична теорія вказує на залежність інвестування від ефективності виробництва від способу використання й поєднання його факторів. Вартість інвестиційних товарів, так само як і всіх інших залежить від пропозиції.

Йозеф Шумпетер з сторонниками ранніх інституційні підходів відкрили динамічну концепцію циклу, в якій циклічність розглядається як закономірність економічного росту обсягів інвестування в основний капітал, що пов’язано з впровадженням інновацій. Умови для реалізації нововведень та залучення додаткових обсягів грошового капіталу формує кредит.

Але світова економічна криза 1929 - 1933 рр., що обрушилася з колосальною силою на розвинені і нерозвинені в промисловому відношенні країни, і виявила нездатність неокласичної теорії, запропонувати способи виведення економіки з цієї глибокої кризи. І оскільки "сила" неокласичної теорії кінця XIX - початку XX століть розповсюджувалася головним чином на мікроекономічний аналіз в умовах нетипової кризи, став необхідний ще і інший – макроекономічний аналіз, до якого звернувся один з найвідоміших економістів XX сторіччя англійський учений Джон Мейнард Кейнс. За його вченням, важливу роль в розвитку суспільства має відігравати держава шляхом

формування сприятливого клімату для залучення інвестицій з різних джерел походження.

Дж. Кейнс описував інвестиції як частину отриманого доходу за окремий період, яку не використали для споживчого процесу [82]. Він застерігав, що надмірні заощадження можуть стимулювати економічне зростання тільки в умовах повної зайнятості (під повною зайнятістю західні економісти розуміють її розмір на рівні 97%), у кризові роки вони перешкоджають цьому зростанню; урядові інвестиції, що фінансуються за допомогою позик, призведуть до розширення "схильності до інвестування", а фінансування поточних державних видатків призведе до збільшення "схильності до споживання" [82].

Кейнс сформулював правило: будь-який новий приріст інвестицій автоматично забезпечує приріст сукупних доходів, що в них частка заощаджень зростає переважаючими темпами стосовно частки, котра споживається, а отже, забезпечується основа майбутніх інвестицій [106, С. 58.].

За визначенням П. А. Самюельсона та В. Д. Нордгауза, "основні економічні сили, що визначають інвестиції – доходи, породжені інвестиціями, затратами на інвестиції(визначаються процентними ставками та податковою політикою) та сподіваннями на майбутнє. Оскільки детермінанти інвестицій залежать від важко передбачуваних майбутніх подій, то інвестиції є найнестабільнішим компонентом сукупних видатків" [136].

На даний час, загальноприйнятим стало розуміння даного слова, як вкладення коштів в основний капітал з метою отримання прибутку з обов’язковою умовою: перевищення ефекту від інвестування над можливими втратами інвестора внаслідок знецінення грошей з часом та настання ризику. Такий підхід до розуміння інвестицій є домінуючим, як у вітчизняній, так і в закордонній економічній літературі. У рамках цього уявлення існує багато модифікацій поняття "інвестицій", поява яких обумовлена специфікою та традиціями різних економічних шкіл та течій.

Інвестиції, як економічна категорія, використовується в багатьох сферах практичної діяльності та напрямках економічної науки, що обумовлює

існування різних підходів до його трактування.

Існує також поняття інвестицій, яке базується на виробничих витратах. Його вперше ввів в економічну науку німецький вчений Еріх Шнайдер у 1973 році у своїй роботі "Господарський розрахунок. Теорія інвестицій" [174], де автор детально виводить взаємозв'язок, з одного боку, між інвестиціями та рухом розрахунків, з іншого – між інвестиціями та фінансами.

Французький економіст П. Массе писав, що інвестування проявляється через обмін сьогоднішньої вигоди від використання інвестиційних ресурсів на отримання інвестиційних благ у майбутньому. Таке визначення, на думку Майорова Т.В., має суто психологічний підхід: передбачаються наміри, згода не задовольняти потреби сьогодні у сподіванні одержати в майбутньому блага та послуги, які переважають вкладені за ціною [106].

В зарубіжній економічній літературі багато уваги приділяється розмежуванню понять «інвестиції» та «витрати» в сільському господарстві. Основний наголос ставиться на той факт, що інвестиції — це капіталовкладення, результат яких знаходиться поза межею одного виробничого циклу, тобто дані вкладення відносять до оновлення чи розширення основного капіталу підприємств [94, С. 18].

Виходячи з теоретичного міркування, що виробничий процес потребує участі виробничих факторів, які через комбінацію знову утворюють нові якості, приходимо до висновку, що "...проведення виробничого процесу супроводжується рухом платежів, які будуть інвестовані (одягнені) через покупку засобів виробництва" [173]. Тож, грошові потоки є з'єднуючим елементом інвестиційного та виробничого процесів.

Варто зазначити, що виробничий та інвестиційний процеси не можуть існувати відокремлено, бо з одного боку інвестиції надають можливість здійснити власне процес виробництва, а з іншого, результати виробничого процесу впливають на процес накопичення, тобто на можливості подальшого інвестування.

В Україні також це поняття ідентифікують з капітальними вкладеннями. Інвестиції при цьому розглядаються як вкладення у відтворення основних засобів (споруд, обладнання, транспорту тощо) [113]. Також інвестиції в межах інвестиційного процесу можуть бути використані на збільшення оборотних активів та придбання ліцензій, патентів чи ноу-хау.

Згідно з Законом України «Про інвестиційну діяльність», інвестиції визначають як всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти різних видів діяльності, в результаті якої утворюється дохід (прибуток) або досягається соціальний ефект [72].

Деякі автори, наприклад, М.В. Грачева обмежують поняття інвестицій довгостроковими вкладеннями коштів (наприклад, капітальні вкладення, вкладення в акції інституціональних інвесторів). Разом із тим інвестиції можуть носити і короткостроковий характер, наприклад, вкладення в облігації, депозитні сертифікати з періодом звертання до одного року [26]. Бланк І.А. відзначає, що інвестиції можуть здійснюватися і в приріст оборотних активів, і в нематеріальні активи, і в різні фінансові інструменти [8].

Крім того, інвестиції не є вкладеннями тільки грошових коштів, оскільки інвестування капіталу може здійснюватися у формі рухомого і нерухомого майна, фондових інструментів (передусім, цінних паперів), нематеріальних активів (майнові і немайнові права, патенти і ліцензії, товарні знаки, ноу-хау тощо).

Ми підтримуємо думку, Лабенко О.М., що інвестиції варто розуміти як всі види ресурсів у вигляді відшкодованих витрат на раніше здійснені вкладення та частини приросту доданої вартості, які у сукупності забезпечують безперервність процесу розширеного відтворення [99, С. 6].

Сучасна інвестиційна теорія, на думку Диби М.І., Поліщук Є.А., Мироненко А.В., зосереджується на причинах виникнення кризи, її економічної природи, результатах подолання, що актуалізувало марксистські ідеї циклічного розвитку та державного регулювання [45, С. 126].

Окремо варто зупинитись на розмежування даного поняття у

макроекономіці та мікроекономіці. Так, на рівні макроекономіки науковці розглядають інвестування, як процес вкладення певної частини сукупного валового доходу на придбання нових засобів виробництва, збільшення товарних запасів та будівництво чи придбання житла и як наслідок забезпечення нарощення капіталу держави. В мікроекономіці інвестування направлене на об'єкти підприємницької діяльності з вкладенням фінансового, матеріального, нематеріального капіталу. Головною метою інвестицій є отримання соціального ефекту [60, С. 140].

Процес інвестування являє собою інвестиційну діяльність, що проводиться шляхом використання певних інвестиційних інструментів, які є важливою складовою загального інвестиційного механізму, що функціонує в будь-якому аграрному підприємстві. Без їх використання сільськогосподарським виробникам проблематично здійснювати залучення, контроль та управління власними інвестиційними ресурсами. Від того, наскільки ефективно буде використано інвестиційні інструменти у зазначеному процесі, залежить успішність господарської діяльності аграрного підприємства [87, С.105]

Отже, при вдосконаленні інвестиційного процесу в сільському господарстві, потрібно орієнтуватися на вже існуючий досвід, а саме розробити умови мотивації підприємницької інвестиційної діяльності, що являв би собою синтез підходів, опрацьованих науковими школами всіх часів.

В опрацьованих літературних джерелах поняття «інвестування» та «фінансування» тісно пов'язані та в деяких випадках трактуються досить споріднено. Також відмічаємо ототожнення деякими авторами інвестиційного механізму з фінансово-кредитним. Причиною цього, на наш погляд, є те, що різновидом механізмів залучення і розміщення інвестиційних ресурсів є фінансові, кредитні та розрахункові механізми.

В економічних джерелах зустрічаємо твердження, що якщо метою фінансування є отримання прибутку – то фінансування перетворюється на інвестування. З цього випливає, що інвестування є різновидом фінансування. На скільки це вірно та чи є принципові відмінності між цими поняттями можна

визначити дослідивши сутність поняття фінансування.

Слово фінансування (financing, Finanzierung f) походить від латинського financia, що в перекладі означає грошовий платіж.

На даний час, в економічних джерелах існує декілька підходів до трактування поняття «фінансування». Одні автори розглядають фінансування як процес постачання, забезпечення необхідними фінансовими ресурсами (грошовими ресурсами) потреб розширеного відтворення [66, 167, 67], інші як сукупність методів і засобів покриття витрат, необхідних для реалізації економічного проекту [155].

Терещенко О. О., наприклад, розглядає фінансування, як мобілізацію підприємством необхідних для виконання поставлених перед ним планових завдань фінансових ресурсів; комплекс заходів щодо формування та обслуговування капіталу підприємства [148].

Лапуста М. Г. має зовсім протилежну думку: фінансування – це процес утворення капіталу у всіх його формах [100].

Більш узагальнене визначення, на нашу думку, формулює Алексеєнко Л. М.: фінансування передбачає надання капіталів і залучення інвестицій (капіталовкладень) для втілення (реалізації) певного проекту [3].

Якименко Т. С. доповнює визначення даного поняття часовим та ресурсним обмеженнями та зазначає що фінансування «зорієнтоване на забезпечення діяльності та розвиток економічного суб'єкта» [169, С. 5].

Сегмент фінансування, як стверджує Вишневська О. М., є двосторонньою основою фінансування виробничо-комерційної діяльності господарського суб'єкту. Перша частина відображає розпорядження прибутком від основної діяльності підприємства, який одержано протягом певного періоду часу. Друга частина відображає можливості джерела формування довгострокового капіталу, показує власність, яка збільшена на суму нерозподіленого прибутку та довгострокових зобов'язань з обох сторін. У свою чергу, рішення, які пов'язані із розподіленням прибутком та довгостроковим капіталом, впливають на фондовий потенціал економічної системи, який підтримує будь-які доповнення

до інвестиційної бази [17].

Бланк І.А. визначає фінансування на рівні підприємства як процес мобілізації та витрачання грошових коштів або використання інших фінансових інструментів з метою формування (придбання або створення) активів та виконання зобов'язань. З цього визначення випливає, що воно не охоплює процесів управління вартістю капіталу, цінністю підприємства та його платоспроможністю, хоча безпосередньо пов'язане з ним [8]. Науковець пропонує здійснювати фінансування підприємства з урахуванням лімітів вартості капіталу, мінімальної рентабельності сукупного капіталу, темпів зростання власного капіталу, лімітом платоспроможності тощо, оскільки підприємство може мати грошові кошти у обсязі, що дорівнюватиме видаткам на придбання необхідних активів, але не зможе здійснити ці видатки без збільшення зобов'язань або іммобілізації частини функціонуючих активів, оскільки після використання всіх наявних коштів не зможе виконувати платежі за поточними зобов'язаннями.

Отже, фінансування пропонуємо розглядати, як процес виділення високоліквідних активів для придбання необхідних ресурсів з метою забезпечення виконання поставленої господарської цілі при цьому отримання прибутку не є метою.

В результаті дослідження понять, встановлено, що поняття взаємопов'язані, так як інвестування інвестиційної діяльності здійснюється за рахунок джерел фінансування, а фінансування звичайної діяльності може фінансуватися за рахунок інвестованих ресурсів в рамках інвестиційного процесу. Ми погоджуємося з думкою Лабенко О.М., що поняття подібні в тому, що вони як процеси, орієнтовані на платежі, є тотожними [99, С.7].

Крім того, фінансування та інвестування завжди мають джерела формування, здійснюються цілеспрямовано, для них характерний фактор часу та ризику, регламентуються нормативно-законодавчими актами.

Першочергова відмінність полягає в меті здійснення платежів (рис. 1.1). Метою фінансування є придбання ресурсів для забезпечення виробничого,

інвестиційного, інноваційного процесів, а метою інвестування отримання прибутку чи соціального результату від використання об’єкту інвестування.

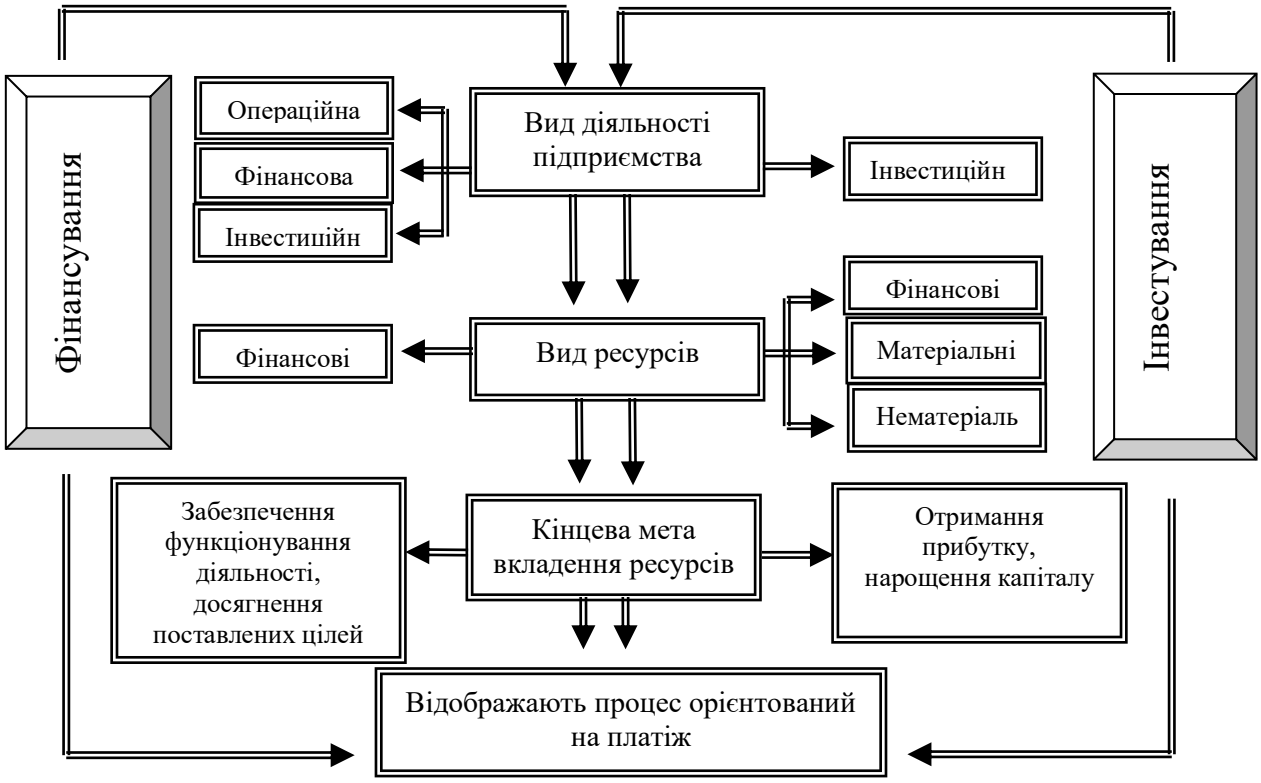

Рис 1.1 Ідентифікація понять «фінансування» та «інвестування»*

* розроблено автором

Відмінними також є принципи та функції даних процесів які приведені в додатку 1.

Наступна відмінність полягає в видах діяльності, які обслуговують поняття, що досліджуються. Так, фінансування забезпечує фінансовими ресурсами операційну, фінансову, інвестиційну та надзвичайну діяльність підприємства, а інвестування спрямоване лише на інвестиційну діяльність підприємства.

Суть поняття фінансування передбачає використання лише фінансових ресурсів, що включають високоліквідні активи підприємства. На відміну від фінансування при інвестуванні вкладення можуть здійснюватись не лише у вигляді фінансових ресурсів, а й у формі матеріальних (сировина, основні засоби) і нематеріальних ресурсів (патенти, інтелектуальна власність, програмне забезпечення) [60, С. 143].

Головним моментом інвестування є те що, інвестиційна діяльність направлена на отримання економічних вигод для інвестори вони можуть проявлятися у формі отримання дотикового прибутку та нарощення капіталу. Фінансування ж в більшості випадків направлена на забезпечення виробничого, інвестиційного процесів, що само по собі не передбачає отримання додаткового прибутку. Основною метою його є підтримання функціонування суб'єкта господарської діяльності, дозволяє виробникам сільськогосподарської продукції забезпечити виробництво необхідними матеріально-технічними ресурсами в повному обсязі й за повним асортиментом.

Ще однією особливістю інвестування є те, що в процесі фінансування можуть приймати участь власники підприємства, шляхом використання власних та позичених джерел фінансування та держава у вигляді привернутих фінансових ресурсів, інвестування ж, крім власників підприємства, можуть здійснювати зовнішні резиденти та нерезиденти.

За результатами проведено порівняння можемо зробити висновок, що інвестування – процес вкладення всіх видів ресурсів на чітко визначений період з метою нарощення капіталу, отримання прибутку чи соціального ефекту, а фінансування – процес забезпечення операційної, фінансової та інвестиційної діяльності фінансовими ресурсами з метою придбання необхідних ресурсів та досягнення поставлених цілей. Фінансування здійснюється для підтримання функціонування суб'єкта господарської діяльності, дозволяє виробникам сільськогосподарської продукції забезпечити виробництво необхідними матеріально-технічними ресурсами в повному обсязі й за повним асортиментом, а інвестування спрямовується на впровадження ресурсозберігаючих технологій, селекцію та інші прояви інтенсивного розвитку виробництва.

Відмічаємо, що ототожнення інвестицій з капіталовкладеннями не враховує всієї їхньої багатогранності. Так як капіталовкладення є різновидом реального інвестування в агросфері. Також, варто зазначити, що інвестиції, в

першу чергу, орієнтовані на відтворювальну функцію, при цьому за рахунок розподільчої функції фінансів таке відтворення стає більш реалістичним.

Інвестиційну діяльність аграрних підприємств, опираючись на проведений аналіз наукових джерел та власне розуміння даного процесу, пропонуємо розуміти як складний комплекс організаційних заходів, управлінських процедур та фінансових дій підприємства, які спрямовані на залучення інвестиційних ресурсів з внутрішніх та зовнішніх джерел з метою реалізації проектів розвитку, орієнтованих на мобілізацію складових ресурсного потенціалу аграрного підприємства з метою створення стійких конкурентних переваг та підвищення на цій основі рівня економічної ефективності основної діяльності підприємства.

1.2. Закономірності формування та мобілізації ресурсного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств

Аграрний сектор України – це єдина у вітчизняному народногосподарському комплексі галузь, яка демонструє високі фінансові результати [122, С. 3 - 9]. Рентабельність виробництва продукції сільського господарства значно вище середніх показників по економіці країни. Прибуток, отриманий в сільськогосподарському виробництві, в останні роки має усталену позитивну динаміку [47, С. 72; 104, С. 6].

В той же час, галузі національного господарства, без урахування банків і сільського господарства, у 2009 і 2013 роках принесли країні збитки відповідно у 52,6 і 3,8 млрд. грн., а аграрний сектор у ці ж роки одержав 7,6 і 15,1 млрд. грн. прибутку. До речі, в 2012 і 2013 роках у сільському господарстві отримано значно вищий прибуток ніж у промисловості – відповідно 27,0 і 15,1 млрд. грн. у сільському господарстві проти 21,3 і 13,7 млрд. грн. у промисловості. Частка збиткових підприємств за ці ж роки у сільському господарстві виявилась значно нижчою чим у промисловості та в цілому по національному господарству (21,7 і 20,1 % в аграрному секторі проти 37,6 і 36,7 % в

промисловості та 35,5 і 34,1 % в цілому по економіці країни) [47, С. 72].

Як наголошує академік НААН Саблук П.Т., «…необхідно усвідомити, що Україна як держава може відбутися й стати заможною завдяки розвитку аграрної сфери» [133, С. 13].

В інноваційному розвитку сільського господарства, як свідчить досвід провідних країн світу, вирішальна роль належить інноваційним технологіям виробництва сільськогосподарської продукції. Високі інноваційні агротехнології дозволяють одержувати врожайність озимої пшениці на рівні 75 – 95 ц/га, кукурудзи на зерно – 90 – 130 ц/га, сої – 38 – 46 ц/га тощо [77, 78]

Більш того, «…в нашій державі вже не є дивиною урожай 100 ц з 1 га зернових, дев'ятитисячні надої молока від корови… якщо ці показники вже одержують, то в подальшому вони можуть бути суцільними по всій країні» [133, С. 10].

Проте проекти впровадження інноваційних агротехнологій, враховуючи високу вартість сучасних машин і устаткування, а також капітальні інвестиції в сферу переробки сільськогосподарської продукції, як правило, пов'язані з багатомільйонними витратами. Інноваційні агротехнології знаходять застосування, перш за все, в підприємствах, що мають великі масиви сільськогосподарських угідь, зокрема в агрохолдингах, кожен із яких контролює десятки і сотні тисяч га землі [102, С. 5 - 21]. Для основної ж маси агровиробників фінансове забезпечення діяльності, за висловом відомих вчених в галузі фінансів Стецюка П. А. і Ґудзь О. Є. «залишається найбільш гострою й болючою проблемою» [142, С. 73]. Аналогічної думки додержується і Дем'яненко С. І. стверджуючи, що «весь комплекс актуальних питань і проблем, що існує на сьогодні в сільському господарстві України... можна звести до однієї проблеми — відсутність або нестача коштів для поповнення оборотних та відновлення основних засобів виробництва. Всі інші питання розглядаються крізь призму цієї найактуальнішої проблеми» [39].

Ресурсний потенціал аграрних підприємств розглядають як сукупність всіх видів ресурсів, а саме матеріальних, нематеріальних, трудових, фінансових

ресурсів, включаючи здатність робітників підприємства ефективно використовувати названі ресурси для виконання місії діяльності підприємства, досягнення поточних та стратегічних цілей підприємства. Він включає не весь запас конкретного ресурсу, а ту його частину, яка залучена у виробництво з урахуванням економічної доцільності та досягнень науково-технічного прогресу.

Основу поняття категорії ресурсний потенціал, становить загальна категорія ресурси. Термін “ресурс” – означає запас, джерело. До ресурсів зараховуються запаси та джерела сировини, матеріалів, майно та грошові кошти, праця. Особливістю даної категорії є їхня відтворюваність, яка здійснюється як у формі споживчої вартості, так і у формі вартості. Термін ”потенціал” (лат. - сила) – можливість, здатність, сила, що існує в прихованій формі і може виявлятися за певних умов.

Тож, на нашу думку, більш раціональним є розуміння поняття «ресурсний потенціал» як сукупність можливостей підприємства від володіння та використання наступних видів ресурсів:

1.) матеріально-технічні ресурси – це ресурси в натуральній формі, які використовуються у господарській діяльності сільськогосподарських підприємств. До їх складу належать основні засоби та частина оборотних засобів;

2.) трудові ресурси – кількісні та якісні характеристики осіб, що працюють на підприємстві за всіма видами діяльності та функціональними підрозділами. Потенціал трудових ресурсів можна підвищити за рахунок якісної освіти, проведення перепідготовки персоналу;

3.) фінансово-інвестиційні ресурси аграрних підприємств – це сукупність грошових надходжень та прибутків, які є в їх розпорядженні для здійснення та виконання фінансових зобов’язань. Ці ресурси дуже важливі як основоположні для створення та діяльності підприємства. Вони забезпечують процес виробництва, є неодмінною умовою безупинності процесу відтворення. Потрібно звернути увагу на те, що нині, маючи достатню наявність основних

засобів та кадрів, підприємства іноді не здатні працювати, тому що не мають необхідної суми готівкових грошових коштів (фінансових ресурсів);

4.) нематеріальні ресурси – інформаційні та інноваційні ресурси, інтелектуальна власність, гудвіл, корпоративні права, роялті та ін.;

5.) управлінські ресурси – професійні менеджери (управлінці), що здатні ефективно здійснювати тактичне та стратегічне керівництво аграрним підприємством та якісно реагувати на можливості та загрози зовнішнього середовища.

При цьому ресурсний потенціал є базовим в системі потенціалів, він мобілізується в процесі поєднання з функціональними потенціалами, зокрема, інвестиційним, кадровим тощо, в результаті чого складає основу формування виробничого потенціалу аграрного підприємства та може бути охарактеризований чотирма основними критеріями. До них доцільно віднести:

- реальні та потенційні ресурсні можливості підприємства за окремими напрямами діяльності,
- обсяг залучених ресурсів та ті, які мають зовнішнє походження та можуть бути додатково використані в процесі виробництва,
- кваліфікаційний рівень персоналу
- форму організації підприємницької діяльності.

Отже, формування ресурсного потенціалу аграрних підприємства – це виявлення стратегічних можливостей формування ресурсів і знаходження резервів потенціалу та формування стійких конкурентних переваг.

Ресурсний підхід в формуванні загальних стратегій аграрних підприємств грає велику об’єднуючу та інтеграційну роль, визначає його пріоритетне місце в системі управління та прийняття рішення.

Варто зазначити, що традиційні моделі стратегічного управління, такі як модель «п’яти сил» М. Портера, фокусуються на зовнішнє по відношенню до аграрного підприємства конкурентне середовище. Більшість з них навіть не намагається дослідити внутрішнє середовище підприємства та його потенційні можливості. На відміну від моделі вхід \ вихід (В\В модель), ресурсний погляд

ґрунтується на твердженні, що внутрішнє середовище у вигляді ресурсів і здібностей підприємства є більш важливим для визначення стратегічних дій ніж зовнішнє бізнес-середовище. Бо саме унікальні ресурси, потенційні можливості аграрного підприємства є основою стратегії його розвитку. На відміну від В\В модель, яка зорієнтована головним чином на пошуку та забезпеченні ресурсами стратегії під впливом умов мікро- та макросередовища, ресурсний підхід орієнтований на використання власних ключових факторів успіху (сильних сторін) та можливостей зовнішнього середовища.

Концепція забезпечення виробничо-ресурсним потенціалом підприємства нині набула широкого розвитку. Виробничо-ресурсний потенціал підприємств характеризується величиною ресурсів і залучених, і підготовлених до використання у виробництві, можливостями кадрів використовувати ресурси та реальними можливостями підприємства в тій чи іншій сфері діяльності [1, С. 547]. Метою, виробничо-ресурсного забезпечення аграрного підприємства на думку Грінчук Ю.С., буде створення умов, що сприяють його ефективному функціонуванню, господарській діяльності, реалізації намічених планів, програм, підтримці стабільної і безперебійної роботи [27, С. 49].

Варто зазначити, що даний підхід буде ефективним лише якщо на аграрному підприємстві постійно впроваджуються заходи зі створення, відновлення ресурсів та інтенсивного нарощення їх потенціалу, а й відповідно, можливостей від їх використання. Для оцінки ефективності використання ресурсів порівнюють отриманий корисний результат від використання певного виду ресурсів з понесеними витратами на його отримання. При цьому корисний результат (ефект) загальноприйнято характеризувати двома основними економічними показниками: перший – обсяг виручки від реалізації (товарообіг), другий – прибуток (доход).

Витрати визначаються за кожним видом ресурсів. Так, наприклад, якщо розглядають ефективність трудових ресурсів витратами вважають фонд оплати праці, якщо фінансові – вартість використання фінансових ресурсів, якщо

матеріально-технічні ресурси, то необхідно володіти інформацією про вартість використаних ресурсів за певний період.

Оцінку ефективності ресурсного потенціалу за окремими видовими групами ресурсів та в цілому використовують для визначення ефективності діяльності аграрного підприємства, його маркетингових, екологічних, соціальних функціональних напрямів та здійснення стратегічного управління тощо.

При цьому, ресурсний потенціал агроформувань кожного напряму аграрного виробництва характеризується структурою необхідних і доступних ресурсів залежно від галузевої належності, характеру діяльності, місцезнаходження, рівня економічного розвитку, спеціалізації та потенційних можливостей поліпшення кількості, складу та якості ресурсів. Його ефективний розвиток визначається системою прийняття управлінських рішень щодо ресурсного забезпечення розробки та виконання ресурсних стратегій, оптимальним співвідношенням ресурсів для досягнення визначених цілей розвитку.

Ресурси відіграють важливу роль у формуванні результатів діяльності підприємства, бо їх вартість, можливість знаходження альтернативної заміни є факторами формування собівартості виробленої продукції чи наданих послуг [27. С. 49]. Вони оцінюються системою показників, що характеризують ефективність використання ресурсів та визначають їхній вплив на кінцеві результати діяльності окремих аграрних підприємств.

Так, ефективність використання матеріально-технічних ресурсів можна визначити через показники ресурсомісткості, глибини переробки сировини, частки відходів. Ефективність використання трудових ресурсів оцінюються за допомогою показників продуктивності праці, прибутку на одного працівника, частки приросту товарообігу за рахунок збільшення продуктивності праці. Показниками ефективності використання фінансово-інвестиційних ресурсів можуть слугувати прибуток, рентабельність, частка власного капіталу, ліквідність, платоспроможність, обсяги інвестицій.

Автори «Економікс» (К. Р. Макконнел та С. Л. Брю) розкривали проблему ефективного використання обмежених виробничих ресурсів або управління ними з точки зору максимального задоволення матеріальних потреб людини. Вони зазначають, що економічна ефективність «характеризує зв'язок між кількістю ресурсів, які використовуються у процесі виробництва, та отриманого в результаті даної кількості продукту. Більша кількість продукту, отриманого від даного обсягу витрат, означає підвищення ефективності. Менший обсяг продукту від даної кількості затрат вказує на зниження ефективності» [107]. При цьому нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва та забезпечення стійкого зростання його ефективності може відбутися лише за умови достатнього забезпеченням аграрного підприємства земельними ресурсами, кваліфікованими працівниками та якісними засобами праці та високим рівнем ефективності їх використання. Якщо в інших галузях народного господарства можливі заміни одних ресурсів іншими, то для АПК, а особливо для сільського господарства, земля виступає незамінним ресурсом [16, С. 38].

Ресурсний підхід в стратегічному управлінні звертає особливу увагу на створення економічної ренти або економічної доданої вартості (ЕРС) на основі ресурсного потенціалу. Економічна рента – це те, що підприємство отримує поверх вартості капіталу, використаного в процесі виробництва та реалізації продукції. Саме це є одним з головних чинників формування конкурентної переваги аграрного підприємства. В цьому контексті, конкурентна перевага розглядається як перевага окремого суб’єкта використовувати базові ресурси краще за інших, при цьому збільшувати обсяги реалізації при не перевищенні рівня середньо ринкової ціни на готову продукцію.

Таким чином, підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств можемо розглядати, як виявлення стратегічних можливостей формування ресурсів і знаходження резервів потенціалу, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємства. При цьому стратегія має розробляється індивідуально для окремого господарського

суб'єкта чи його підрозділу, з врахуванням специфічних умов його функціонування на основі попередньо проведеного стратегічного аналізу та вмінні керівництва пристосовуватися до мінливого конкурентного середовища та прогнозувати подальші зміни.

Загалом, рівень ресурсного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників має пряму залежність від якості організації процесів виробництва. Даний взаємозв'язок проявляється через рівень технологічного, економічного, кваліфікаційного розвитку суб'єкта господарювання та систему менеджменту підприємства чи окремих підрозділів тощо

З поліпшенням матеріально-технічної бази і збільшенням вільних обігових коштів підвищується технологічний рівень виробництва на сільськогосподарському підприємстві, що в свою чергу при активній маркетинговій діяльності сприятиме підвищенню ефективності функціонування аграрних підприємств. У зв'язку з цим набувають особливої актуальності питання використання інноваційних ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур, технічного переозброєння аграрного виробництва, підвищення кваліфікації кадрів, розвитку ринкової інфраструктури, які сприятимуть зниженню собівартості виробництва і підвищенню рентабельності діяльності в цілому та знаходження фінансових ресурсів, що проявлятимуться через використання інвестиційних інструментів. Використання інвестиційних ресурсів дозволить забезпечити і ресурсний розвиток в довгостроковому періоді, і забезпечити поточне фінансування ресурсозберігаючих технологій.

У сучасному вітчизняному землеробстві накопичується досвід запровадження технологій мінімальної обробки ґрунту й точного землеробства «Mini-till», «No-till», «Strip-till», які зменшують техніко-технологічний вплив на ґрунт, дозволяють максимально зберегти його природні корисні властивості, знизити обсяги використання пального, скоротити викиди забруднюючих речовин в атмосферу у порівнянні з традиційними технологіями.

Технологія «Mini-till» передбачає мінімізацію техніко-технологічного порушення ґрунту під час його обробки, що відповідно, може сприяти підвищенню ефективності вирощування та екологічності отриманої продукції. Серед переваг даної технології відзначають накопичення органічної речовини в ґрунті за рахунок збереження в ній поживних залишків, поліпшення родючості та стану ґрунту з плином часу, зменшення залежності врожайності від кількості опадів, скорочення витрат на добрива та засоби захисту рослин з часом. До недоліків відносять необхідність модернізації парку сільськогосподарської техніки та відповідних інвестицій, збільшення засміченості посівів в перші роки застосування технології.

Технологія «No-till» є надійним засобом захисту ґрунту від знесення ґрунтів в умовах вітровій ерозії. Технологічна система не передбачає механічних рішень для усунення ущільнень ґрунту на глибині 30 -35 см, післяжнивні та органічні решітки залишаються на поверхні ґрунту. Восени після збирання попередника і після проростання бур'янів для контролю бур'янів проводять обробку гербіцидом широкого спектру дії (раундап, ураган тощо). Залишена на поверхні поля стерня сприяє снігозатриманню та накопиченню вологи в зимовий період. Перевагами також є відсутність ущільнення ґрунту, зростання родючості ґрунту та підвищення врожайності сільськогосподарських культур, зменшення витрат на обробіток ґрунту. Проте технологія має і ряд недоліків, значними з яких, на нашу думку є: щорічне застосування гербіцидів, значні фінансові витрати на оновлення машино-тракторного парку, необхідність застосування сидератів.

Система раціонального природокористування «Strip-till» або смугової обробки ґрунту також передбачає мінімальний обробіток ґрунту. Вона поєднує в собі найкращі сторони традиційної технології та нульового обробітку. До переваг варто віднести створення сприятливих умов для зростання культур, протидія ерозії, наявність можливості комбінувати посіви, підвищення врожайності. Основними недоліками є залежність результату землеробства від природно-кліматичних умов, потреба в значному

фінансування для оновлення машинно-тракторного парку, вимагає запровадження сучасних ІТ технологій, які використовують глобальну систему позиціонування (GPS), географічні інформаційні системи (ГІС) і технології, і дані з множинних джерел про умови росту і розвитку рослин і економічної ситуації кожної одиниці управління в межах окремо взятого поля.

Ми підтримуємо думку О.І. Кондратюк, що в умовах інтенсивного типу економічного зростання, що передбачає процес концентрації сукупних затрат живої і уречевленої праці на одній і тій самій земельні площі для збільшення виходу продукції і підвищення економічної ефективності виробництва, необхідно збільшувати виробництво продукції, та поліпшувати її якість не тільки за рахунок залучення додаткових ресурсів, а й кращого використання нагромаджуваного потенціалу на основі планомірного освоєння наукових досягнень і прогресивних технічних рішень [90, С. 110.].

Тож, переконливою закономірністю, на нашу думку, є зростання рівня ефективності діяльності аграрного підприємства у відповідності з підвищенням сукупної оцінки складових ресурсного потенціалу та формування на їх основі стійких конкурентних переваг (рис.1.2). Ресурсний потенціал підприємства – є основою формування конкурентного потенціалу з врахуванням впливу зовнішніх та внутрішніх чинників. Звичайно, керівництво аграрних підприємств зацікавлене в формуванні та підтримці конкурентних переваг, бо саме вони надають змогу виграти конкурентну боротьбу та отримати максимальний дохід. При цьому пріоритетним є формування стійких конкурентних переваг, тобто таких що носять тривалий характер та не можуть бути легко скопійованими та нейтралізованими конкурентами, проте процес їх створення й передбачає розвиток ресурсного потенціалу (впровадження ресурсозберігаючих технологій, підвищення кваліфікації та продуктивності працівників, збереження та захист ґрунтів, екологізацію сільськогосподарського виробництва тощо) який в більшості випадків вимагає значних інвестицій та достатньо тривалого періоду часу.

Низький рівень оцінки ресурсного потенціалу може дозволити лише сформувати слабкі конкурентні переваги, а при якісній маркетинговій політиці – мінливі, тобто такі що мають зовнішній стосовно підприємства характер, і будь-яка суттєва зміна оточуючого середовища може призвести до їх зникнення.

Забезпечення формування та мобілізації ресурсного потенціалу аграрного підприємства має бути одним з пріоритетних напрямів менеджменту як найвищого рівня на підприємстві так і керівників структурних підрозділів.

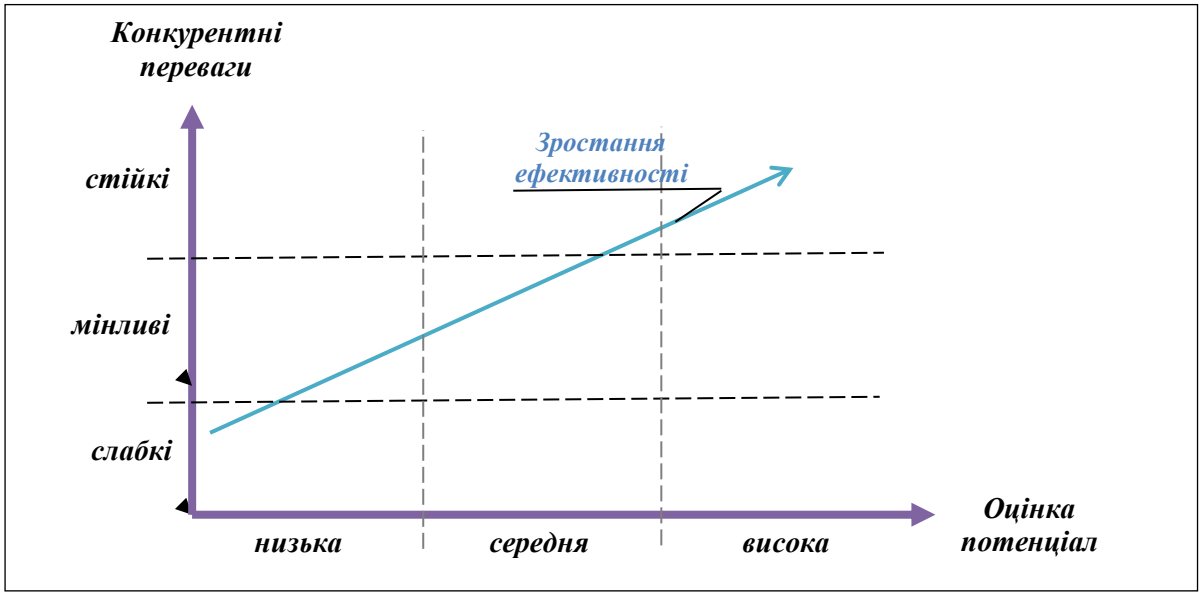

Рис. 1.2 Закономірності формування та мобілізації ресурсного потенціалу*

* розроблено автором

Подальший розвиток процедур ідентифікації пріоритетів інвестиційної діяльності дозволив виокремити основні стратегічні напрями розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств, серед яких слід виділити: склад та структуру технічних засобів з огляду на застосування прогресивних технологій, доступність високоякісного генетичного матеріалу з огляду на підвищення урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності сільськогосподарських тварин, доступність новітніх агрохімікатів з огляду на наповнення виробничо-технологічних процесів інтегрованими системами удобрення та захисту рослин, підвищення рівні концентрації, спеціалізації та кооперації виробництва, удосконалення цінового і фінансового механізмів,

підвищення рівня організації та мотивації праці. Взаємозв’язок задіяних вказаними змінами складових ресурсного дозволяє визначати раціональні стратегії розвитку аграрних підприємств.

Стратегії розвитку ресурсного потенціалу підприємства, за різних економічних та соціальних умов зовнішнього середовища, виявляють дію економічних законів, які характеризують об'єктивні відносити (тобто такі, що не залежать від волі окремих людей) та закономірності в процесах створення нових матеріальних благ, їх розподілу та споживання. Вони проявляються лише в процесі суспільно корисної трудової діяльності, що і є їх головною відмінністю від законів природи.

На процеси формування та мобілізації ресурсного потенціалу аграрних підприємств безпосередньо впливає ринок продуктивних сил, що на даний час, характеризується істотним посиленням внутрі- та міжрегіональної інтеграції [27].

Внутрірегіональна інтеграція, яка зумовлена територіальною цілісністю регіону, розвивається переважно на основі економічних взаємозв'язків між усіма елементами його господарського комплексу. Внаслідок цього формується цілісна інтегрована господарська система або єдиний регіональний економічний простір. Міжрегіональна економічна інтеграція розвивається на базі територіального поділі праці, оскільки спеціалізація регіонів, їх певне територіальне відокремлення потребує встановлення й поглиблення економічних міжрегіональних зв'язків.

Розвиток інтеграційних взаємозв'язків та комплексне вдосконалення розміщення об'єктів виробничого і невиробничого призначення повинні сприяти зближенню рівнів економічного і соціального розвитку регіонів. Саме на це спрямовуються і заходи державної регіональної політики. Разом з тим між регіонами існують істотні відмінності, зумовлені різним природно-ресурсним потенціалом структурою економіки, соціально-економічними умовами розвитку. Отже, зближення рівнів економічного і соціального розвитку регіонів вимагає надзвичайно великих зусиль в несприятливих економічних умовах,

коли гостро відчувається нестача матеріальних і фінансових ресурсів.

Таким чином, як економічні закони, так і закономірності відображають сталі зв'язки між усіма елементами розвитку ресурсного потенціалу певного підприємства при певних сильних і слабких сторонах внутрішнього середовища та можливостях і загрозах зовнішнього середовища и тому є необхідним теоретико-методологічним підґрунтям для вирішення практичних завдань з управлянні розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Всебічне дослідження закономірностей формування та мобілізації ресурсного потенціалу дозволяє раціонально користуватися відновлювальними та не відновлювальними ресурсами підприємства, максимально отримувати показники ефективності за різних природно-кліматичних зон господарювання, оптимально розміщувати елементи інфраструктури тощо.

Політична економія визнає існування загальних економічних законів, властивих усім соціально-економічним формаціям, і специфічних економічних законів, характерних для однієї соціально-економічної формації. Відповідно до них і закономірності розміщення продуктивних сил та їх територіальної організації поділяються на загальні і специфічні. Закономірності розміщення продуктивних сил є своєрідною територіальною проекцією економічних законів, причому дія одного закону може виявлятися у кількох взаємопов'язаних закономірностях або, навпаки, закономірність є просторовим проявом кількох економічних законів [43].

В управлінні ресурсним потенціалом виділяють три підсистеми:

1) планування – націлена на виявлення майбутнього потенціалу успіху. З урахуванням довгострокових цілей підприємство повинно вирішити, и треба намагатися формувати новий потенціал або діяти за раніше наміченим курсом;

2) реалізація – має завдання створення нового потенціалу та перетворення існуючого фактору в успіх;

3) контролю – виконує функції перевірки ефективності здійснення планів і рішень, постійного контролю за вірогідністю планових передумов.

Останнє пов’язано з тим, що будь-який план фактично базується на очікуванні певного розвитку ринкової ситуації, що відрізняється нестабільністю та мінливістю, і тому вимагає постійної перевірки на придатність у випадку можливих змін [95].

Управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств відбувається з врахуванням особливостей формування та використання фінансових ресурсів необхідних для нарощення ресурсного потенціалу, специфіки виробництва, рівнем управління на підприємстві.

Проаналізувавши наукову літературу можемо виділити наступні особливості, що притаманні підприємствам сільського господарства, та неодноразово розглядалися вітчизняними науковцями в фахових виданнях:

— різко виражена сезонність виробництва, що обумовлює необхідність інвестувати кошти під час посівної компанії, а їх надходження можливе лише у третьому і четвертому кварталах року. Сільськогосподарські підприємства здійснюючи виробничий процес в рослинництві (підготовчі роботи, сівба, догляд за посівами, збирання врожаю), а це майже 6 місяців перебувають в зоні збитку. Оскільки фінансові ресурси витрачаються на оборотні ресурси, виплату заробітну плату працівникам, виплату інших зобов’язань, а дохід в основному отримують з реалізації готової продукції.

— головним засобом виробництва є земля. У країнах СОТ загально прийнято, що одиниця ресурсу, вкладеного в будь-яку сферу економічної діяльності повинна забезпечити певну суму прибутку, щоб задовольнити економічний інтерес таких вкладень. В Україні ресурс землі не має вартості, на неї не поширюється типова для інших галузей методологія ціноутворення, кредитування, страхування тощо. Складові економіки тут формуються без її участі. Як наслідок, належних доходів на ресурс землі селяни не одержують [132];

— жива і уречевлена праця спрямована на живі організми, розвиток яких підпорядковано біологічним законам;

— на відміну від промисловості до процесу сільськогосподарського виробництва залучено не три, а чотири ресурси — основні й оборотні фонди, жива праця і земля, причому земля в сільському господарстві є головним засобом виробництва, тоді як в інших галузях (крім добувної) вона є лише просторовим базисом [161].

— безперервність виробничого процесу [150, С. 102]

— грошові кошти авансуються на тривалий час, який вимірюється в окремих випадках роками. Більше половини сільськогосподарських виробників вже зараз потребують довгострокових кредитів. Якщо короткострокове кредитування забезпечує ресурсам для проведення польових робіт, то довгострокові ресурси є необхідною вимогою для сталого розвитку та оновлення фондів. Як зазначають Мармуль Л.О. та Танклевська Н.С. галузь сільського господарства потребує науково обґрунтованих специфічних режимів і механізмів кредитування, бо загальні рекомендації щодо народного господарства недостатні [110, С.7]

— авансовані кошти вкладаються нерівномірно у виробничий процес і постійно нарощуються аж до завершення кругообороту капіталу - це породжує неоднакову тривалість закріплення різних частин авансованих коштів у кругообіг.

Процес мобілізаціїї ресурсного потенціалу аграрного підприємства складається із послідовних, взаємопов’язаних етапів управління, що схематично представлено на рис. 1.3. Початковим етапом даного функціонального напряму управління є комплексна оцінка стану господарської діяльності підприємства з визначенням факторного впливу складових ресурсного потенціалу на корисний результат діяльності. Наступними етапи є оцінка прогноз стану потенціалу на перспективу, аналіз отриманих результатів, виявлення резервів та на їх основі визначення і погодження напрямів підвищення потенціалу. При цьому перед менеджерами постає питання, який науковий підхід більш доцільний до використання в процесі управління розвитком ресурсного потенціалу.

Рис. 1.3. Етапи мобілізації ресурсного потенціалу аграрного підприємства*

* розроблено автором

В теорії менеджменту вже тривалий час науковці виділяють чотири класичні управлінські підходи, а саме науково-методологічний, процесний, системний та ситуаційний підхід. Кожний з них є втіленням уявлення вчених про управлінські підходи на етапах еволюції управління, як науки. При цьому кожний наступний підхід доповнює та розширює попередній.

Науково-методологічний підхід передбачає організацію системи управління на основі науково обґрунтованих методів та принципів управління в різних напрямах менеджменту, що досліджувалось и формувалося вченими роками під впливом різних наукових шкіл.

Процесний підхід базується на твердженні, що управління складається з чотирьох взаємопов'язаних функцій (планування, організація, мотивація та контроль), які є окремими процесами і в сукупності становлять процес управління.

Системний підхід розглядає підприємство як відкриту систему в умовах нестабільного та непередбачуваного зовнішнього середовища, на яку впливають велика кількість чинників: працівники, технології, організаційна структура, форма господарювання, стратегічні плани тощо та визначає що досягнення за планової мети можливе при аналізі чинників впливу та їх взаємозв'язку.

Ситуаційний підхід ставить конкретну ситуацію на центральне місце і в залежності від ситуації, набору характерних чинників впливу обирається пріоритетні методи та засоби управління, що найбільше сприятимуть вирішенню даної ситуації. Оскільки, як зазначає Корнєєв В.В., існує велика кількість чинників як усередині самого об'єкта управління, так і в навколишньому його середовищі, не існує єдиного «кращого» способу управляти ним, а найефективнішим методом у конкретному випадку є метод, який понад усе відповідає даній ситуації [92, С.65].

На нашу думку, при виборі підходу до управління розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств найбільш прийнятним є ситуаційний підхід, адже ресурсний потенціал кожного підприємства унікальний, різний рівень ресурсного забезпечення та фінансового стану і потребує використання сукупності управлінських підходів, методів та заходів що будуть найбільш прийнятними та результативними з огляду характерні чинники конкретної ситуації з розвитку ресурсного потенціалу на аграрному підприємстві.

Не менш важливим при організації управління розвитком ресурсного потенціалу є вибір методів управління, що становлять певну сукупність прийомів та способів впливу економічного, організаційного, розпорядчого та соціально-психологічного впливу на трудовий колектив та організацію їх трудового процесу з метою мобілізації ресурсного потенціалу та на основі його раціонального використання забезпечити подальший розвиток та нарощення з позиції формування стійких конкурентних переваг аграрного підприємства.

При цьому на ефективність процесу ресурсоуправління впливатиме обґрунтований набір методів та засобів, їх імплементація в реальні умови

діяльності аграрного підприємства. Варто зазначити, що корекція руху фінансових, матеріальних та трудових ресурсів, а й відповідно формування на їх основі видових ресурсних потоків на практиці можлива шляхом узгодженого управління ресурсопотоками у місцях їх накладення. А саме місце перетину ресурсопотоків Сергеєв В.І. визначає як вузол і в подальшому припускається, що саме дія у вузлах являється найбільш ефективною на усіх етапах виробничої діяльності аграрного підприємства. Доцільність та ефективність управляючих дій на ресурсопотоки у вузлах є головними принципами концепції вузлових дій. Для практичного втілення даного принципу при управлінні ресурсами у виробничих процесах необхідно для кожного конкретного підприємства, на думку вченого, розробити систему вузлових дій, яка дозволятиме узгоджувати плани споживання і використання ресурсів, організовувати фінансування виробничих процесів, контролювати якість ресурсного забезпечення. Сутність концепції вузлових дій полягає у максимальному використанні властивостей різних вхідних до вузла потоків для досягнення цілей і задач управління [139].

Тож, формування та мобілізація ресурсного потенціалу вітчизняних аграрних підприємств залежить від якості організації системи управління ресурсами що є на підприємстві та тими, що можуть бути потенційно отримані та використані, в тому числі інвестиційні ресурси; від впливу можливостей та загроз зовнішнього середовища відносно підприємства та характеру реагування на них; від вміння поєднати різні види ресурсі вз метою поєднання стійких конкурентних переваг.

1.3 Методичні основи функціонування інвестиційних механізмів та підходи до оцінки їх ефективності

Розширене відтворення в аграрній сфері стає не можливим без залучення інвестиційних ресурсів, що обумовлює потребу в розширенні наукових досліджень методичних основ функціонування інвестиційних механізмів та рекомендацій в напряму підвищення ефективності управління процесом інвестування в розвиток ресурсного потенціалу.

При цьому даний процес здійснюється, насамперед, за рахунок науково-технічного прогресу, що дає змогу здешевити основний капітал і зменшити його витрати на одиницю продукції [14, С. 11].

У даній сфері є цілий ряд невикористаних резервів, пов'язаних головним чином із створенням дієвих механізмів, при цьому йдеться про створення фактично нового механізму, який буде регулювати господарську діяльність аграрних підприємств та здійснювати якісне управління інвестиційним процесом (рис. 1.4).

Інвестиційний процес є основною складовою інвестиційної діяльності, який характеризується циклічністю та визначає можливість використання інвестиційних ресурсів з метою їх приросту або досягнення певних ефектів в діяльності підприємства [160].

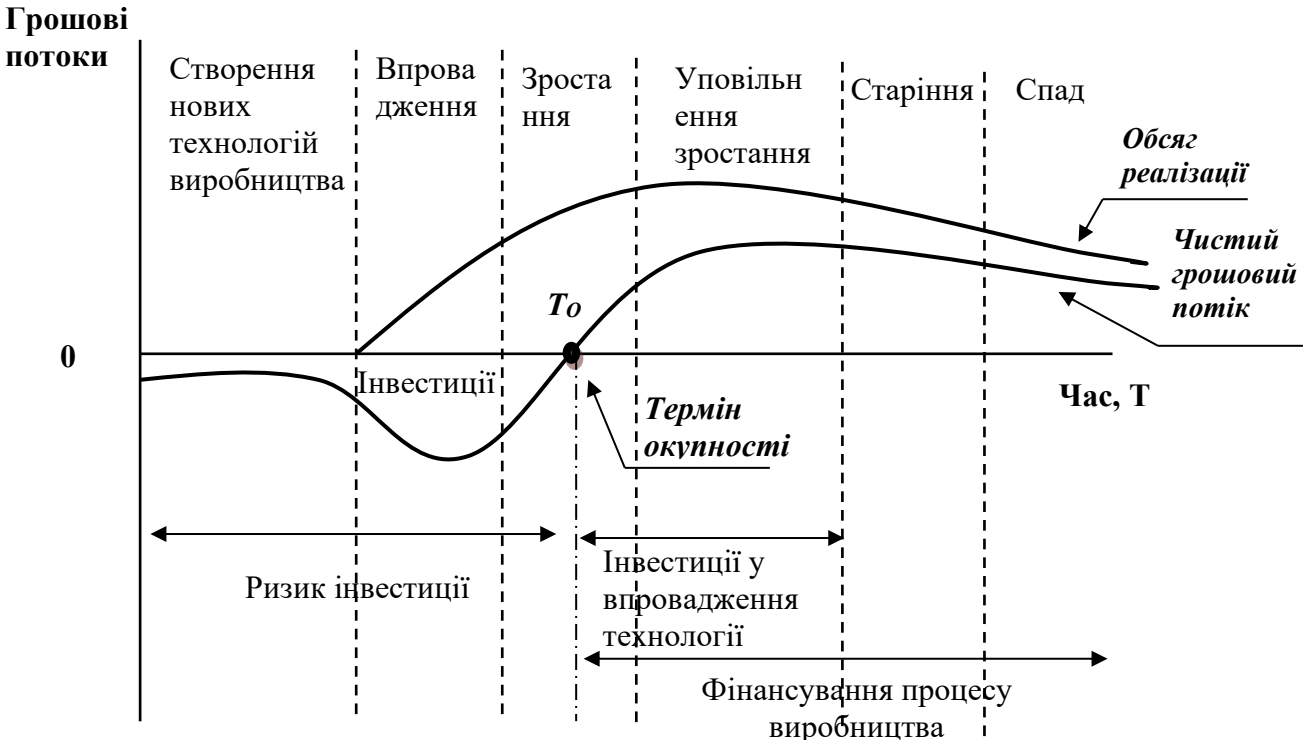

Рис. 1.4 Етапи інвестиційного процесу в агросфері*

* систематизовано автором

Даний процес в сільському господарстві можна поділити на 6 етапів: створення нових технологій, впровадження, зростання, уповільнення зростання,

старіння та спад. При цьому, повернення інвестованих коштів у створення та впровадження новітніх технологій можливе лише на стадії зростання ($Т_О$) при нарощенні обсягів реалізації виготовленої продукції.

Враховуючи специфіку сільськогосподарського виробництва, напрямками інвестування можуть бути витрати на оновлення основних засобів, впровадження агротехнологій, мірoприємств з покращення стану ґрунтів, придбання селекційних порід тварин, закладка саду тощо.

Проведення інвестиційних проектів передбачає тривале за часовим критерієм вкладення інвестиційних ресурсів, що весь цей час впливає на фінансовий та функціональний стан аграрного підприємства. Крім цього, процес інвестування передбачає існування часового проміжку між вкладенням інвестиційних ресурсів та отриманням позитивного фінансового результату. Враховуючи, що навіть при звичайному відтворення в сільському господарстві керівництво не впевнене в обсягах отриманих результатів діяльності, що характеризуються специфікою сільськогосподарського виробництва, то рішення щодо здійснення інвестування має бути обґрунтованим та забезпечене відповідними інвестиційними механізмами на всіх етапах інвестиційного процесу.

Інвестиційні механізми аграрного підприємства є функціональною складовою системи фінансового менеджменту та забезпечує впровадження стратегічних завдань з формування стійких конкурентних переваг на основі інвестування в розвиток ресурсного потенціалу.

Формування структури інвестиційних механізмів залежить від умов функціонування економічної системи. Зазначене знаходить своє відображення у пошуках та появі нових форм, методів, інструментів реалізації інвестицій, адекватних соціально-економічному середовищу, в якому формується та функціонуватиме відповідний інвестиційний механізм. Це зумовлене, насамперед, законом діалектики у поясненні розвитку, що передбачає повернення до попереднього, але у новому якісному стані зі збереженням

спадковості. Тому сам інвестиційний механізм у процесі розвитку суспільства модифікується.

Поняття механізму вчені вперше запозичили із технічної сфери у другій половині 60х рр. ХХ ст. та використали у економічних дослідженнях економіки соціалізму. На той час, поняття набуло широкого розповсюдження в різних сферах суспільної діяльності. Так, у Філософському енциклопедичному словнику трактується механізм як система рухів або подій, а також прилад або знаряддя, в якому та за рахунок якого ці дії вчиняються під впливом законів природи [154]. Словник іншомовних слів формулює механізм як сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ [16].

Враховуючи, думку І. О. Бланка, що механізм являє собою «систему основних елементів, які регулюють процес розробки та реалізації управлінських рішень в певній сфері» [1], відзначимо, що механізмом є організуюча система. Будь-який акт організації є актом механістичним. Взаємодія — це акт механізму, а тому вже є найпростішим механізмом. Механізм управління являє собою сукупність органів, засобів, способів (методів, технологій, прийомів) взаємодії між двома підсистемами організації — керуючою і керованою.

Завдяки численним науковим дослідженням, формулюванням різноманітних підходів та виділення структурних компонент сьогодні з'явилася модель механізму, дія якого пов'язана з урахуванням економічних законів стосовно господарських процесів. Одним із різновидів економічного механізму є інвестиційний механізм, який відображатиме сферу застосування економічних відносин у межах загального господарського механізму.

Питання формування інвестиційного механізму давно турбує вітчизняних економістів, оскільки вкладення капіталів — це відповідальне економічне рішення з найбільш віддаленим і погано прогнозованим кінцевим результатом, від якого залежать як операційні прибутки, так і загальний стан та розвиток підприємства. Так, Бланк І.А. розглядає механізм інвестиційного менеджменту як систему основних елементів, які регулюють процес розробки і реалізації

інвестиційних рішень. Ним виділено чотири основні складові елементи інвестиційного механізму, а саме: ринковий механізм регулювання інвестиційної діяльності підприємства, державне нормативно-правове регулювання інвестиційної діяльності підприємства, систему конкретних методів здійснення управління інвестиційною діяльністю підприємства та внутрішній механізм регулювання окремих аспектів інвестиційної діяльності підприємства [7, С. 64]. Російський вчений Жданов В.П. розглядає такі складові інвестиційного механізму як: мотиваційний блок, ресурсне правове і організаційне забезпечення [71, С. 37].

На думку О. М. Просович, інвестиційним механізмом підприємства є цілеспрямовано створена, взаємодіюча сукупність форм і джерел інвестицій, методів, інструментів та важелів впливу на процес розробки і реалізації інвестиційних рішень підприємства [128].

А. П. Дука розширює попереднє визначення сукупністю соціальноекономічних цілей, принципів, організаційних структур, форм і методів мобілізації та розміщення інвестицій, а також правових норм, за допомогою яких вони акумулюються та розміщуються [64, С. 7]

Диференціація досліджуваного механізму залежно від напрямку руху інвестиційних ресурсів (мобілізація або розміщення) зумовлена тим, що категорія інвестицій охоплює процеси акумулювання і розподілу вартості. Описуючи сутність інвестиційного механізму, А. Кульман [97, С. 86] розглядає його через інвестування як операцію, за допомогою якої заощадження трансформуються у засоби виробництва як з використанням грошових коштів, так і без. Спираючись на власні міркування, А.Кульман приходить до висновку, що інвестиційний механізм включає організацію відносин, пов'язаних з формуванням та використанням економічними суб'єктами заощаджень, та розкривається через механізм приведення у рівновагу заощаджень, що відображають "можливості фінансування" та інвестицій, які характеризують "потребу фінансування". Доцільно погодитися з його точкою зору, що по відношенню до проблеми інвестицій та заощаджень механізм повинен

забезпечувати перетворення короткострокових капіталів у довгострокові, оскільки вони потрібні для забезпечення нормального функціонування економіки та характеризує створення нового капіталу [97, С. 97].

В економічній літературі зустрічаємо ототожнення інвестиційного механізму з фінансово-кредитним або взагалі прирівнюють до фінансового. Причиною цьому є те, що в процесі залучення і розміщення інвестиційних ресурсів використовують фінансові, кредитні та розрахункові операції.

Під фінансово-інвестиційним механізмом підприємства більшістю авторів розуміється «сукупність форм і методів, що забезпечують залучення й інвестування легальних грошових фондів накопичення господарюючих суб'єктів» [75]. Фінансово-інвестиційні відносини виникають у процесі виробничої, господарської, інвестиційної та фінансової діяльності у процесі інвестування, кредитування, оподаткування, страхування, факторингу та лізингу, оренди та інше [25].

В цьому випадку фінансово-інвестиційний механізм являє собою частину фінансового механізму, що відповідає за формування грошових фондів та їх використання у діяльності підприємства у формі інвестицій.

Насамперед, це пов'язано з тим, що при визначеннях сутності поняття "фінансовий механізм" найбільш розповсюдженою є позиція, згідно з якою останній є сукупністю форм і методів створення і використання фінансових ресурсів для регулювання економічних і соціальних процесів у державі [157, С. 80]. Аналогічний підхід зустрічається і в інших джерелах, пов'язаних з розкриттям суті фінансово-кредитного механізму. Зокрема, О. Дерев'янко функціонування фінансово-кредитного механізму розглядає на базі двох основних методів: фінансового забезпечення та фінансового регулювання. Перший метод полягає у формуванні цільових грошових фондів (фінансових ресурсів) достатнього обсягу та їх ефективного використання, другий розкривається через фінансовий вплив, пов'язаний з регулюванням розподільчих відносин [41, С. 32]. На думку С. Льовочкіна, "фінансовий механізм — це сукупність методів фінансового впливу на соціально-

економічний розвиток і система фінансових індикаторів та фінансових інструментів, які дають змогу оцінити цей вплив" [103, С. 32].

Як свідчить наведене, суттєвих розбіжностей у трактуванні суті фінансового механізму не наводиться, разом з тим у даному аспекті розглядаються виключно фінансовий аспект як узагальнення вартісної сторони будь-яких речей. З нашої точки зору, таке ототожнення виглядає не зовсім коректно через акцентування на грошових фондах та ігнорування інших видів ресурсів у складі інвестицій. Отже необхідність виокремлення інвестиційного механізму криється у тих видах ресурсів, які складають основу інвестицій, серед яких лише частина пов'язана з фінансовими ресурсами.

Таким чином, причиною виокремлення інвестиційного механізму вважається за доцільне визначити розбіжності у функціях, які виконують фінанси та інвестиції в економіці, а саме: інвестиції, в першу чергу, орієнтовані на відтворювальну функцію, тоді як за рахунок розподільчої функції фінансів таке відтворення стає більш реалістичним. Саме у цьому контексті досить чітко прослідковується зв'язок між інвестиційним, фінансовим та фінансово-кредитним механізмом.

Інвестиційний механізм не є відособленим та незалежним від умов господарювання. Його формування та функціонування здійснюється в рамках існуючої сукупності форм і методів господарювання, за допомогою яких організовані відносини щодо формування ресурсів та їх використання на інвестиційні цілі. Разом з тим, його невіддільність від фінансового та кредитного механізмів не означає їх ототожнення, або сумування фінансового, кредитного та інвестиційного механізмів, оскільки в структурі інвестиційного механізму будуть наявні елементи, що є структурними компонентами фінансового та кредитного механізмів. Так, В.Л. Осецький [118, С. 95] пропонує структурувати інвестиційний механізм за такими елементами: мотиваційний блок, ресурсне забезпечення, правове й методичне забезпечення, організаційне забезпечення. При цьому у складі ресурсного забезпечення як елементу інвестиційного механізму виділяє самофінансування та зовнішнє

фінансування, яке складається з прямих інвестицій та боргового фінансування. В цілому поділяючи точку зору вченого, варто зазначити, що це ще раз підтверджує тісний зв'язок між фінансовим механізмом, основу якого формують відносини, які покладені в основу фінансового та кредитного механізмів. Тим більше, що саме кредит складає основну форму реалізації боргового фінансування інвестиційних процесів. Подібна структура інвестиційного механізму зустрічається і у іншій літературі, зокрема [135] та ін.

Забезпечення ресурсами інвестиційних механізмів в сільському господарстві відбувається за допомогою чотирьох основних каналів надходження інвестиційних вкладень:

– власні інвестиційні ресурси;

– державних капітальних вкладень;

– капітальних вкладень, здійснюваних за рахунок підприємств і компаній;

– інвестицій, здійснюваних за рахунок ресурсів інвестиційних фондів і компаній, що формуються на основі акумуляції грошових коштів населення.

В цьому контексті під інвестиційним механізмом розвитку ресурсного потенціалу агропідприємств розуміємо сукупність цілеспрямованих форм і джерел інвестицій, принципів, методів, інструментів та важелів впливу на накопичення та використання інноваційних ресурсів для розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств, а також систему управління даними процесами, що має забезпечувати обґрунтування напрямів інвестування, максимізацію інвестиційної ефективності, зниження витрат та ризиків. Інвестиційний механізм забезпечує управління довгостроковими, середньостроковими та короткостроковими інвестиційними затратами в об’єкти інвестування, що використовуватимуться більше одного операційного циклу.

Не існує єдиної методики оцінки ефективності інвестиційних механізмів, тому що інвестиційні проекти значно різняться за масштабами витрат, термінів їх використання, а також за корисним результатом. Та його оцінка загальному

вигляді передбачає визначення зисків, витрат і тривалості його здійснення, а також ризиків інвестування з урахуванням спрямованості на їх мінімізацію.

Найбільш прийнятним, на нашу думку, є використання проектного підходу, що передбачає співставлення позитивних результатів від проекту з негативними його наслідками, визначення показників ефективності проекту – чистої поточної вартості, внутрішньої норми рентабельності та норми окупності.

Оскільки інвестиційні проекти носять середньостроковий чи довгострокових характер, що буде впливати на стан функціонування підприємства тривалий період, а отже є стратегічним рішенням, то доцільним є також використання моделі оцінки адекватності вибору стратегічних рішень по проведенню тих чи інших заходів стратегічного управління з виконанням наступної нерівності: [108, С. 114]

$$\mathbf{F \geq S,} \qquad (1.1)$$

де F – величина очікуваного збитку у випадку неправильного прийняття рішень;

S – фінансові витрати по реалізації системи стратегічного управління

Оскільки функціонування інвестиційних механізмів являє собою послідовну сукупність дій від вибору об’єкта інвестування до отримання корисного ефекту від інвестування, то їх ефективність складатиметься з наступних взаємопов’язаних складових:

1. обґрунтованість вибору об’єкту інвестування з оцінкою його впливу на діяльність підприємства в стратегічній перспективі. Для даної оцінки доцільно використовувати матричні методи стратегічного аналізу, методи оцінки інвестиційних проектів та аналіз їх чутливості;
2. ступінь ефективності поєднання внутрішніх і зовнішніх джерел інвестування. Визначається через показники ефективності залучення позикових ресурсів, визначення фінансового левериджу та оцінки планових і фактичних грошових потоків. Необхідність аналізу вартості

інвестиційних ресурсів зумовлена тим, що вони мають свою вартість використання;

3. аналіз фінансового стану підприємства. Оцінювати фінансові механізми під таким кутом зору можна за допомогою традиційних фінансових показників ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, ефективності використання капіталу;
4. якість організації управління інвестиційного процесу. Визначається через динаміку показників стану підприємства та порівняння виконання планових, нормативних і фактичних показників. В такій площині система аналітичних показників діагностики потенціалу фінансової безпеки суб'єктів аграрної сфери у контексті його інвестиційних ресурсів та фінансової політики повинна диференціюватися на дві групи: на групу ресурсних показників, що є так званими вхідними аналітичними показниками та характеризують кількість та вартість вкладених ресурсів та групу вихідних аналітичних показників, що включають результативні кількісні, якісні та відносні показники.

Позитивна динаміка вище перелічених критеріїв ефективності інвестиційних механізмів свідчитиме про повне використання їх методів, засобів, прийомів та високий кваліфікаційний рівень менеджерів, тоді як негативна буде свідчити про втрату керованості проекту та зростання загрозливого впливу зовнішнього середовища.

З економічного погляду основною ознакою зарахування до інвестиційних ресурсів певних видів капіталу(ресурсів) є їх корисність, цінність і вартість, а умовою – можливість і економічна доцільність використання при реалізації конкретного інвестиційного проекту [13]. З юридичної позиції, щоб капітали і ресурси могли бути використані при реалізації інвестиційних проектів, необхідні права володіння ними зі сторони інвесторів — учасників інвестиційних проектів.

В випадку виявлення резерву підвищення виробництва за рахунок покращення технічного оснащення сільськогосподарських підприємств

потрібно визначити залежність інвестицій від технічного рівня об'єкта інвестування та ефективності економічної діяльності.

Ефективність механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку підприємств запропоновано розраховувати наступним чином:

$$K_{вп.пр} = 1 + \frac{\Delta П_ч + \Delta П_в}{I_{інв}} \quad (1.2)$$

де К вп.пр.– коефіцієнт впливу реалізації інноваційного проекту на розвиток підприємства;

І інв – необхідний обсяг інвестицій для інноваційного розвитку;

Сінв – вартість залучення інвестицій за в залежності від джерела.

В основу розрахунку ефективності механізму інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку покладено формулу розрахунку коефіцієнту впливу реалізації інноваційного проекту на розвиток підприємства (К вп.пр.).

$$K_{вп.пр} = 1 + \frac{\Delta П_ч + \Delta П_в}{I_{інв}} \quad (1.3)$$

Даний показник показує, наскільки конкретний інноваційний проект здійснює вплив на інноваційний розвиток компанії [119, С. 41].

До основних показників ефективності реальних інвестиційних проектів можна віднести наступні: чистий приведений дохід, індекс дохідності, індекс рентабельності, період окупності, внутрішня ставка рентабельності та ін.

Отже, існує декілька основних методів оцінки ефективності капітальних інвестицій, зокрема розглянемо наступні:

1) метод чистої теперішньої вартості, або чистого приведеного ефекту (Net Present Value – NPV);

2) метод індексу рентабельності (дохідності) інвестиції (Profitability Index – PI);

3) метод внутрішньої ставки рентабельності інвестицій або норми рентабельності інвестиційного проекту (Internal rate of return – IRR);

4) метод простої (бухгалтерської) норми прибутку(Accounting rate of

return – ARR);

5) без дисконтний метод терміну окупності інвестицій (Payback period– PP);

6) дисконтний метод терміну окупності проекту (Discounted Payback period – DPP).

7) розрахунок терміну окупності інвестицій (t)

Розглянемо основні методи оцінки ефективності інвестицій.

Одним з основних методів є метод розрахунку чистої теперішньої вартості (net present value – NVP) – це різниця між теперішньою вартістю майбутніх чистих грошових надходжень і теперішньою вартістю чистих інвестицій. Цей показник характеризує прогнозну оцінку змін економічного потенціалу підприємства за умов прийняття даного проекту. Розрахунки величин дисконтованих доходів та чистої теперішньої вартості проводяться за наступними формулами:

$$PV = \sum_{k=1}^{n} \frac{P_K}{(1+r)^k}; \qquad (1.4)$$

$$NPV = \sum_{k=1}^{n} \frac{P_K}{(1+r)^k} - IC, \qquad (1.5)$$

де PV – сума дисконтованого грошового потоку, грн.;

NPV – чиста теперішня вартість, грн.;

P_K – чисті грошові надходження, грн.;

r – дисконтна ставка (виражена десятковим дробом);

к – період експлуатації проекту, років;

IC – сума інвестицій, грн.

Основним завданням, при застосуванні цього методу, є визначення дисконтної ставки. Якщо розглядаються два проекти, ризикованіший повинен мати вищу дисконтну ставку. Дисконтні ставки мають схильність до зростання, коли зростають відсотки на позики, темпи інфляції в державі та зростає тривалість проекту. Зі збільшенням відсотків на позики певним чином зростають витрати на фінансування проектів, відповідно грошові потоки мають

дисконтуватися за вищою ставкою. Цілком логічно, що триваліший проект, як правило, буде і більш ризиковим.

Якщо: **NPV > 0,** – проект приймається;

NPV < 0, – проект відхиляється;

NPV = 0, – проект є і не прибутковим, і не збитковим.

Для оцінки доцільності інвестиційного проекту також доцільно розрахувати індексу рентабельності, який характеризує дохід на одиницю витрат і є відносним показником. Розрахунок проводиться за формулою (1.6):

$$PI = \sum_{k=1}^{n} \frac{P_K}{(1+r)^k} : IC, \quad (1.6)$$

де PI – індекс рентабельності, %;

P_K – чисті грошові надходження, грн.;

r – дисконтна ставка (виражена десятковим дробом);

к – період експлуатації проекту, років;

ІС – сума інвестицій, грн.

Значення зіставляється з 1.

Якщо: **PI > 1,** – проект приймається до подальшого розгляду;

PI < 1, – проект відхиляється;

PI = 1, – проект є і не прибутковим, і не збитковим.

Варто зазначити, що на практиці застосування методів оцінювання ефективності капітальних інвестицій компаніями країн світу, перше місце за популярністю належить періоду окупності, далі йде внутрішня норма прибутковості, потім показник чистої теперішньої вартості, а на останньому місці – облікова норма прибутковості.

Дисконтний метод терміну окупності інвестицій дозволяє визначити період часу, що потрібен для повного відшкодування дисконтованої вартості інвестицій за рахунок теперішньої вартості майбутніх грошових надходжень [134].

Розрахунок проводиться за формулою (1.7):

$$DPP = \frac{IC}{\frac{\sum_{к=1}^{n} \frac{P_K}{(1+r)^k}}{k}}, \qquad (1.7)$$

де *DPP* – дисконтний термін окупності*, міс.(років);*

IC – сума інвестицій, *грн.;*

P_K – чисті грошові надходження, *грн.;*

r – дисконтна ставка (виражена десятковим дробом);

к – період експлуатації проекту, *років*.

Рішення, щодо доцільності прийняття інвестиційного проекту, за результатами цього методу, ґрунтується на аналогічних вимогах, які виставляються до бездисконтного методу терміну окупності інвестицій.

Важливим моментом процесу інвестування є необхідність урахування фактора інфляції, який означає, що гривня, одержана сьогодні, коштує більше, ніж гривня, яка буде одержана завтра і саме дисконтний метод враховує вартість грошей у часі. Саме тому він частіше застосовується на практиці ніж бездисконтний.

Хотілося б відмітити, що між певними показниками розглянутими вище існує наступна залежність:

якщо ***NPV > 0,*** то ***PI > 1, IRR > CC;***

якщо ***NPV = 0,*** то ***PI = 1, IRR = CC;***

якщо ***NPV < 0,*** то ***PI < 1, IRR < CC.***

Основними складниками оцінки інвестиційних проектів як інструменту прийняття відповідних управлінських рішень є визначення динамічних показників чистої теперішньої вартості на основі грошових потоків, що відображають очікувані в рамках проекту доходи і витрати, індексу дохідності, внутрішньої норми дохідності та періодів окупності.

Як вже зазначалося, пріоритетне місце при оцінці ефективності інвестиційних механізмів відводиться аналізу формування, використання фінансових ресурсів та оцінці їх руху.

Ефективність фінансового забезпечення виробничої і інвестиційної діяльності відображає співвідношення між одержаними результатами виробничої та інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств і витраченими на їх досягнення фінансовими ресурсами та включає аналіз грошових потоків і аналіз діяльності, що фінансується. Виробнича та інвестиційна діяльність взаємопов'язана. При низькому рівні розвитку сільськогосподарського виробництва на підприємстві, недостатньому рівні власних оборотних коштів, відповідно знижується рентабельність виробництва та виникає потреба в додатковому залучення коштів. Додатково залучені кошти інвестуються на інноваційний розвиток підприємства, що забезпечує зниження собівартості, зростання продуктивності та прибутку на одиницю продукції. При цьому можливе створення надлишкового грошового потоку, що спрямовується на погашення довгострокових кредитів банку та на збільшення розміру інвестицій.

Таблиця 1.1

Чинники, що впливають на інвестиійні механізми забезпечення інвестиційної діяльності аграрних підприємств

	Кількісні чинники	Якісні чинники
Внутрішні	Параметри прибутковості	Інформаційне забезпечення
	Ціна реалізації продукції аграрного виробництва	Репутація виробника аграрної продукції
	Співвідношення власного і залученого фінансування	Система управління інвестиційними ризиками
	Собівартість реалізації	Виконання умов договірної і платіжної дисципліни
	Вартість залучених джерел у виробництво	Наявність діагностики насиченості власними і залученими джерелами
Зовнішні	Обсяги державної підтримки	Маркетинг продукції аграрного виробництва регіону
	Структура джерел залучення інвестицій	Природно-кліматичні умови
	Вартість залучених джерел	Нормативно-правова база
	Спеціалізація виробництва	Наявність і реальність розвитку аграрного виробництва в кризових умовах
	Детермінований і регулюючий фактор	Рентабельність інвестицій

	Ліквідність інвестицій	Високий ступінь проти інфляційного захисту
	Обсяги залучених інвестицій	Дієвість системи моніторингу
	Податкова політика в аграрному виробництві	Доступність до умов інвестування, кредитування

Оцінка ефективності інноваційних механізмів аграрного підприємства безпосередньо пов'язана з теорією зміни вартості грошей у часі, тому що:

• по-перше, існує певний часовий лаг між моментом вкладання інвестиційних ресурсів у об’єкт інвестування та моментом отримання доходів від користування результатів інвестування;

• по-друге, існування такого часового лагу обумовлює необхідність урахування як інфляційних очікувань, так і ризику неотримання прогнозованих доходів.

Тому для нівелювання впливу фактору часу та забезпечення порівнянності вартісних показників, які прогнозуються на різні моменти часу, в теорії зміни вартості грошей застосовується часова оцінка грошових потоків. Процедура проведення такої оцінки ґрунтується на певних припущеннях [134]:

• грошовий потік – це грошові суми, що виникають в певній хронологічній послідовності;

• грошовий потік, в якому всі суми розрізняються за величиною, називають звичайним грошовим потоком;

• грошовий потік, в якому всі суми рівновеликі та виникають через однакові проміжки часу, називають ануїтетом.

Для оцінки грошових потоків, перш за все, визначають їх абсолютну додатну величину (сума всіх надходжень) та абсолютну величину від’ємного потоку (сума всіх витрат) та віднімаючи від першого показника останній визначають чистий грошовий потік, що характеризує приріст грошових коштів за певний період.

Дефіцит грошових коштів свідчить про зниження ліквідності і втрату платоспроможності організації, надлишок – про нераціональне витрачання коштів і про недоотримання прибули у зв'язку з уповільненням їх оборотності.

Причинами дефіциту можуть бути:

– низька рентабельність продажів, спричинена падінням попиту або неефективною ціновою політикою;

– накопичення запасів товарно-матеріальних цінностей, їх подорожчання внаслідок інфляції;

– великі капітальні витрати, що перевищують наявні джерела їх покриття;

– високі податки і дивіденди;

– надмірна частка позикового капіталу і пов'язані з цим високі виплати на погашення кредитів і позик і відсотків по ним;

– значна дебіторська заборгованість з невизначеними термінами погашення.

Негативні наслідки дефіцитного грошового потоку виявляються в:

– зниженні ліквідності і рівня платоспроможності організації;

– зростанні простроченої кредиторської заборгованості постачальникам сировини і матеріалів;

– підвищенні частки короткострокової заборгованості по фінансових кредитах;

– затримці виплати заробітної плати персоналу;

– збільшенні штрафних санкцій, що пред'являються підприємству з боку контрагентів;

– зростанні тривалості фінансового циклу.

Надлишковий грошовий потік для нормально працюючого підприємства може бути тільки в короткостроковому періоді.

Для визначення ритмічності грошового потоку необхідно володіти інформацією про максимальну величину грошового потоку та мінімальну і на їх основі визначити середній часовий інтервал. Розрахунок різниці між максимальною величиною і мінімальною дозволить визначити межі коливання грошового потоку.

Для оцінки ефективності інвестиційних грошових потоків О.В Жалко пропонує використовувати інтегральну оцінку до якої входитимуть сім основних показників, а саме: коефіцієнт ліквідності грошових потоків інвестиційної діяльності ($К_{ЛІКВ}$); коефіцієнт надходження інвестиційних грошових потоків ($К_{НАДХ}$); коефіцієнт вибуття грошових потоків інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання ($К_{ВИБ}$); показник забезпеченості вихідних інвестиційних грошових потоків довгостроковими джерелами фінансування ($К_{ЗАБЕЗП}$); рентабельність грошового потоку інвестиційної діяльності господарюючих суб'єктів ($К_{РЕНТ}$); рівень покриття довгострокових зобов'язань чистим грошовим потоком акціонерних товариств ($К_{ПОКР}$); окупність грошового потоку інвестиційної діяльності акціонерних товариств ($К_{ОКУП}$), що будуть відображені наступним чином [70, С. 44]::

$$\boldsymbol{E = K_{лікв} \times K_{надх} \times K_{виб} \times K_{забезп} \times K_{рент} \times K_{покр} \times K_{окуп},} \qquad (1.8)$$

Дана інтегральна модель свідчить що забезпечити ефективність інвестиційних механізмів можливо при створенні умов для зростання усіх перелічених коефіцієнтів.

Методичну основу управління ефективністю інвестиційних механізмів становить стратегічне інвестиційне управління, інвестиційне планування та інвестиційний контролінг. Це є процес розробки відповідних стратегій і на їх основі формування системи планів та нормативних показників з залучення підприємством необхідних інвестиційних ресурсів та управління ними для досягнення поставленої цілі. Даний процес має системно охоплювати всі етапи інвестиційного процесу та забезпечувати координацію трудового колективу та інтеграцію всіх підрозділів підприємства.

Інвестиційне планування для кожного етапу інвестиційного процесу може мати свої структурні особливості, але в цілому воно становить безперервний процес тривалого характеру.

Успішне функціонування інвестиційних механізмів багато в чому визначається ефективністю їх організаційного забезпечення. Погоджуємося з думкою О. М. Просович, що система організаційного забезпечення інвестиційної діяльності являє собою організаційну структуру управління, яка забезпечує реалізацію функцій управління і несе відповідальність за результати прийнятих управлінських рішень [128, С. 164]. З огляду на це функція менеджменту «організація» в системі інвестиційних механізмів зорієнтована на забезпечення взаємодії працівників та підрозділів, делегування функцій та повноважень, а й відповідно, визначення рівня відповідальності, забезпечення повноти та достовірності інформації, ощадного використання ресурсів.

Не менш важливим фактором формування ефективності інвестиційних механізмів є система мотивації. Бо всі учасники інвестування мають бути злагодженими у своїх економічних інтересах та зацікавленими у досягненні високих результатів. Інструментом досягнення цієї мети є балансування інтересів учасників на компромісних засадах.

Проведення співставлення фактичних та планових інвестиційних затрат і результатів, напрямків витрачання інвестиційних ресурсів, оцінку рішень управлінського персоналу, аналіз поточної платоспроможності підприємства та зміну його показників діяльності від впровадження інвестиційних процесів може бути забезпечене налагодженою системою контролю. Він буде ефективним в тому випадку, якщо забезпечить взаємозв’язок інформаційного масиву, інвестиційного та стратегічного аналізу, інвестиційним плануванням та контролінгом на аграрному підприємстві.

Тож, для максимізації ефекту інвестиційних механізмів варто забезпечити використання максимальної кількості форм, методів, важелів та інструментів управління, які необхідні при здійсненні всіх функцій управління на всіх рівнях у відповідності до етапів інвестиційного процесу.

Висновки до розділу 1:

1. Критичний аналіз результатів досліджень низки сучасних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів дозволив дійти до висновку, що базові категорії та поняття нашого дослідження не є однозначно та достатньо повно теоретично визначеними. Співставлення наукових позицій та співвіднесення їх з контекстом нашого дослідження дозволили усунути низку подібних протиріч. Отже, інвестиційний механізм управління розвитком ресурсного потенціалу аграрного підприємства розглядається нами в дослідженні як цілісна система суб'єктів, об'єктів, інструментів, форм, важелів, засобів та процедур впливу менеджменту підприємства на обсяги, інтенсивність та результати його інвестиційної діяльності, спрямовану на створення конкурентних переваг та підвищення економічної ефективності підприємства на основі розвитку та активізації залучення складових ресурсного потенціалу. При цьому ресурсний потенціал розглянуто нами в системі потенціалів в якості основного базового, який мобілізується в процесі поєднання з функціональними потенціалами, зокрема, інвестиційним, кадровим тощо, в результаті чого складає основу формування виробничого потенціалу аграрного підприємства. Такий теоретичний підхід дозволив формалізувати наукове тлумачення дефініції «інвестиційна діяльність аграрного підприємства», як складний комплекс організаційних заходів, управлінських процедур та фінансових дій підприємства, які спрямовані на залучення інвестиційних ресурсів з внутрішніх та зовнішніх джерел з метою реалізації проектів розвитку, орієнтованих на мобілізацію складових ресурсного потенціалу аграрного підприємства з метою створення стійких конкурентних переваг та підвищення на цій основі рівня економічної ефективності основної діяльності підприємства. Інвестиційний механізм є функціональною складовою економічного механізму підприємства та компонентою фінансового механізму.

2. При розгляді процесу підвищення рівня економічної ефективності аграрних підприємств в якості реакції на інтенсивність їх інвестиційної

діяльності через призму зміни чистого грошового потоку виявлена наявність значних часових лагів між дією складових інвестиційного механізму та реакцією на них у вигляді змін рівня ефективності. В свою чергу, реалізація тих чи інших інвестиційних проектів опосередковується через зрушення в ресурсному потенціалі аграрних підприємств через інструменти формування конкурентних переваг за мобілізації складових останнього.

3. Визначено пріоритетні напрями залучення інвестиційних ресурсів аграрних підприємств з огляду на превалювання їх зовнішніх джерел в контексті необхідності підвищення капіталізації аграрного виробництва, розвитку ресурсного потенціалу його суб’єктів, поглиблення інтеграційних процесів, а також функціональних сфер реалізації інвестиційних проектів. При цьому встановлено, що найбільша частка інвестиційних проектів розвитку аграрних підприємств здійснюється у виробничо-технологічній сфері, що зумовлює визначальну роль ресурсного потенціалу та ресурсного забезпечення основної діяльності та економічного зростання розглянутих суб’єктів.

Розділ 2
СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЇХ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

2.1. Динаміка стану ресурсного потенціалу аграрних підприємств та економічної ефективності їх основної діяльності

Аграрний сектор України – це єдина у вітчизняному народногосподарському комплексі галузь, яка демонструє високі фінансові результати [122]. Рентабельність виробництва продукції сільського господарства значно вище середніх показників по економіці країни. Прибуток, отриманий в сільськогосподарському виробництві, в останні роки має усталену позитивну динаміку [104, **Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. В той же час, галузі національного господарства, без урахування банків і сільського господарства, у 2009 і 2013 роках принесли країні збитки відповідно у 52,6 і 3,8 млрд. грн., а аграрний сектор у ці ж роки одержав 7,6 і 15,1 млрд. грн. прибутку. До речі, в 2012 і 2013 роках у сільському господарстві отримано значно вищий прибуток ніж у промисловості – відповідно 27,0 і 15,1 млрд. грн. у сільському господарстві проти 21,3 і 13,7 млрд. грн. у промисловості. Частка збиткових підприємств за ці ж роки у сільському господарстві виявилась значно нижчою чим у промисловості та в цілому по національному господарству (21,7 і 20,1 % в аграрному секторі проти 37,6 і 36,7 % в промисловості та 35,5 і 34,1 % в цілому по економіці країни) [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Як наголошує академік НААН Саблук П.Т., «…необхідно усвідомити, що Україна як держава може відбутися й стати заможною завдяки розвитку аграрної сфери» [133, С. 13].

Галузь сільське суттєво впливає на соціально-економічний розвиток суспільства в цілому. Саме тут створюється більш як 30 % національного

доходу та близько 75 % фонду споживання [133]. Україна посідає провідні місця на світовому ринку за обсягами продажу зернових та олійних культур. Так, у 2014 році на світовий ринок було експортовано біль ніж 15% кукурудзи і понад 10 % зернових від обсягу всього ринку. В сільськогосподарській сфері зайнято 16,8% працівників України.

З 2007 до 2012 року відбувалося зростання обсягу чистого прибутку, отриманого всіма аграрними підприємствами України, оскільки, як показано на рис. 2.1, збільшилася величина чистого прибутку від усіх видів діяльності та кількість підприємств, що отримали чистий прибуток більш ніж у 3 рази. При цьому рівень рентабельності діяльності в 2012 році склав 21,7 %. Не легким видався 2013 рік, що й відобразилася на результатах діяльності галузі та й економіці в цілому. В 2014 році дещо покращилась ситуація, так як показники значно вищі за попередній рік, але рентабельність та обсяг чистого прибутку нижчі ніж в 2012 році на 6% та 20% відповідно.

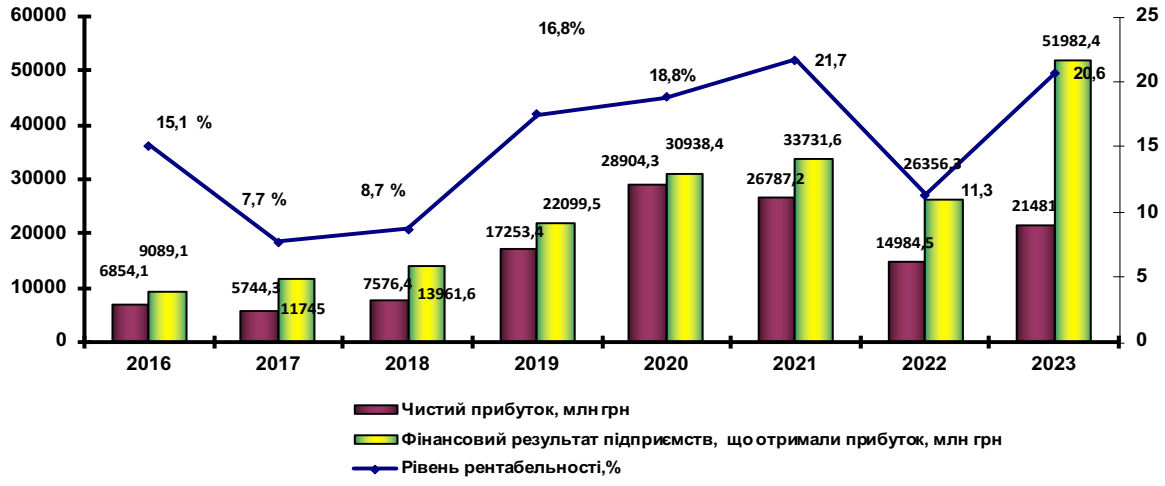

Рис. 2.1 Динаміка чистого прибутку та рівня рентабельності аграрних підприємств України за 2016-2023 рр., млн грн

Після помітного спаду ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств відбувається поступове нарощення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції. Так, виробництво продукції рослинництва збільшилось на 30% в порівнянні з попереднім роком і на 74% в порівнянні з

2000р. Виробництво продукції тваринництва, відповідно збільшилось на 1% та 19%. (рис. 2.2).

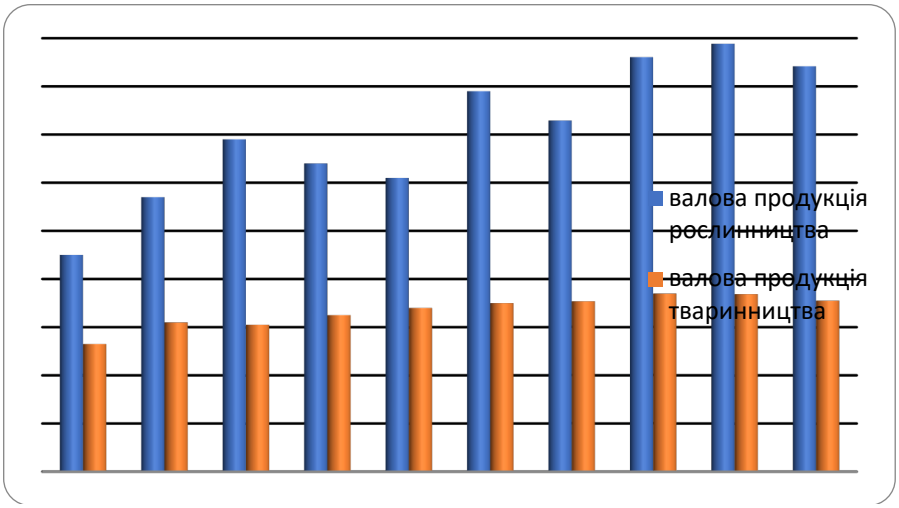

Рис. 2.2 Валова продукція сільського господарства України у поточних цінах 2021 року, млн.грн (2016-2023 рр.)

В структурі валової продукції сільського господарства України починаючи з 2005 року зростає питома вага виробленої продукції галузі рослинництва, як більш рентабельніший напрям ніж тваринництво. Частка продукції рослинництва в усіх категоріях господарств зросла з 61,7% у 2000р. до 69,5% у 2011р. та до 70% в 2015 році. Саме досягнення значних приростів продукції у галузі рослинництва. обумовило загальну позитивну тенденцію зростання обсягів виробництва у сільському господарстві.

Аналогічна ситуація спостерігається й в Харківській області, що знаходиться в лісостеповій зоні. Найбільшу питому вагу в структурі посівних площ області займали зернові та зернобобові культури – 63,4 % (рис. 2.3).

В Харківській області обсяг виробництва продукції рослинництва порівняно з попереднім періодом збільшився на 63,2%, у т.ч. у аграрних підприємствах – на 71,5%, у господарствах населення – на 56,9%.

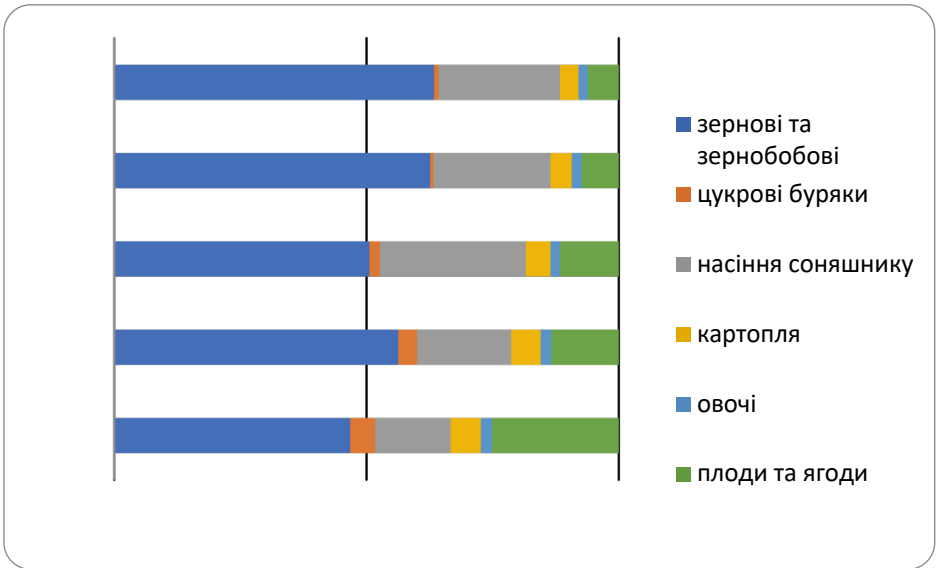

Рис.2.3 Структура виробництва посівних площ під основними культурами в Харківській області (2016-2023рр)

Ефективність функціонування аграрних підприємств України та Харківської області представлена в таблиці 2.1.

Для порівняння аграрні підприємства Берестинського району Харківської області в 2023 році отримали прибутку на 56% більше ніж по Харківській області та на 69 %, ніж по Україні. Рівень рентабельності виробництва становить 28,2%, при цьому більш ефективним є виробництво продукції рослинництва – рентабельність – 46,2%.

Середня рентабельність по Україні за період, що досліджувався за статистичними даними відмічається на рівні 27%, що в основному забезпечено за рахунок достатньо високої рентабельності в галузі рослинництва –32,3%.

Відмічаємо зниження показника фондомісткості на 47% по Україні та 33% по Харківській області, що свідчить про зменшення розміру середньорічної вартості основних фондів, що використовуються в сільськогосподарському виробництву. Зниження фондомісткості забезпечує зростання фондовіддачі і є підтвердженням зростання ефективності використання основних фондів. Фондозабезпеченість також зменшилась (по Україні на 23%), що не є позитивною тенденцією, та свідчить про зменшення вартості основних засобів в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь та пояснюється високою

зношеністю технічних засобів сільськогосподарського виробництва та зменшенням обсягу сільськогосподарських угідь на 1,5%.

Таблиця 2.1

Ефективність функціонування аграрних підприємств України

Показник	Сільськогосподарські підприємства Україна			Сільськогосподарські підприємства Харківська обл.		
	В середньому 2000-2022	2023	Зміна, %	В середньому 2000-2022	2023	Зміна, %
Прибуток, збиток від реалізації с.г. продукції, млн .грн .	5292,88	19926,00	376,47	73,34	5962,09	8128,96
рослинництво	5179,12	17322,70	334,47	3950,00	4530,60	114,70
тваринництво	113,76	2603,30	2288,41	950,00	1431,50	150,68
Прибуток на 100 га с.г. угідь, млн. грн	14,30	54,62	382,02	9,62	59,01	613,53
Рівень рентабельності, %	13,52	27,00	199,75	7,34	27,50	374,66
рослинництво	22,37	32,30	144,41	17,88	36,70	205,26
тваринництво	-0,40	13,00	3205	-11,02	5,20	47,19
Продуктивність праці	109383,78	165229,00	151,05	129217,35	198138,1	153,34
рослинництво	134439,82	171142,80	127,30	152098,78	224337,1	147,49
тваринництво	106801,26	148840,30	139,36	99748,65	132717,7	133,05
Фондомісткість	1,14	0,61	53,30	0,83	0,55	66,79
Фондозабезпеченість	260,33	201,69	77,48	192,29	185,56	96,50

Джерело: Розрахунки автора за даними Головного статуправління Харківської області та Головного статистичного управління України

У сільському господарстві, за статистичними даними використовувалось 2,6% основних засобів вітчизняної економіки: 309,11 тис. тракторів, 146,25 вантажних і вантажопасажирських автомобілів, 65,59 тис. сівалок, 50,01 тис. зернозбиральних комбайнів та іншої сільськогосподарської техніки. В тому числі, у власності господарств населення було зафіксовано 188,47 тис тракторів та 22,82 тис. комбайнів.

В цьому ж році для оновлення машино-тракторного парку аграрними підприємствами України було придбано 1822 тракторів, 804 плуги, 1396 культиватори, 336 зернозбиральних комбайнів. Середньоринкові ціни зросли в середньому на 30% у порівнянні з 2013 роком.

Таблиця 2.2

Оновлення аграрними підприємства України МТП у 2021 році

Найменування	Кількість, шт.	Середня ціна, грн. за шт.	
		2021 р.	2021 р. у % до 2020 р.
Трактори всіх видів	1822	716533,4	132,0
Плуги	804	172566,7	117,9
Культиватори	1396	183901,7	103,9
Борони	1366	153635,2	112,4
Сівалки (без тукових)	1552	479332,9	119,4
Розкидачі гною і добрив (включаючи сівалки тукові)	632	167272,7	112,9
Машини і пристрої для поливу	160	668658,0	149,1
Комбайни зернозбиральні	336	2004757,3	130,4
Комбайни кукурудзозбиральні	16	2316876	195,3

Проте кількість сільськогосподарської техніки в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь значно менша за рівень забезпечення сільськогосподарського виробництва розвинених країн та ледве досягає половини технологічної потреби. Також спостерігаємо розрив в 5-7 разів обсяг основних засобів в малих та середніх агропідприємствах з площею до 250 га та великими.

В середньому по вітчизняних аграрних підприємствах близько 85% основних засобів мають високий ступінь зносу. Також спостерігається тенденція превалювання обсягу ліквідації основних засобів над обсягом оновлення, так щорічно списують 2,6–6,5% технічних засобів та машин, а закуповують лише на рівні 2,3–4,6%. Для нормального ж відтворення технічних засобів з урахуванням впровадження інноваційно-інвестиційних моделей розвитку аграрної галузі їх необхідно оновлювати на 18–20%. Заводи сільськогосподарського машинобудування нарощують виробництво технічних засобів надто повільно. В Україні відсутні великі корпорації з виготовлення технічних засобів для села [155, С.54].

Сільськогосподарське виробництво в Україні ведеться на особливо цінних родючих ґрунтах, загальна площа яких становить 14,9 млн га., або 36 % від площі сільськогосподарських угідь, у т.ч. у складі орних земель їх налічується

43,7 %. Родючість – найважливіша властивість землі, яка характеризує її як продуктивну силу, як основний засіб виробництва. З родючістю безпосередньо пов'язані проблеми диференціальної ренти і земельного кадастру.

Економічна ефективність використання сільськогосподарських угідь в Україні характеризується позитивною динамікою (табл. 2.3). Так, поступово зростає виробництво валової продукції, врожайність культур, їхні валові збори. Розмір площі сільськогосподарських угідь в Харківські області становить 2411,3 тис. га.

Таблиця 2.3

Ефективність сільськогосподарського землекористування в Харківській області

Показник	2010 рік	2015 рік	2020 рік	2023 рік	2015 рік у % до 2000 року	в середньому за досліджений період
Урожайність сільськогосподарських культур, ц/га						
Зернові куьтури	18	29,7	18,7	39,6	220	26,5
Цукрові буряки (фабричні)	148	212	151	349	235,81	215,0
Соняшник	14,4	11	16,2	29,1	202,08	17,7
Картопля	122	147	63	166	136,07	124,5
Овочі	118	166	161	226	191,53	167,8
Плоди та ягоди	19,4	58,7	70,3	113,5	585,05	65,5
Валовий збір сільськогосподарських культур, тис. тонн						
Зернові культури	1267,5	2406,6	1266,5	4209	332,07	2287,4
Цукрові буряки (фабричні)	1116,5	1102,7	462,2	538,7	48,25	805,0
Соняшник	342,4	300,5	703,1	1172,2	342,35	629,6
Картопля	11824,2	1270,4	474,9	1028,9	8,70	3649,6
Овочі	415,7	522,8	464,4	689,7	165,91	523,2
Плоди та ягоди	34,2	70,8	64,7	88,4	258,48	64,5
Вироблено на 1 особу						
Зернових культур, т	0,43	0,84	0,46	1,55	360,47	0,82
Цукрових буряків, т	0,38	0,39	0,17	0,20	52,63	0,28
Соняшнику, т	0,12	0,11	0,25	0,43	358,33	0,23
Картоплі, т	3,99	0,45	0,17	0,38	9,52	1,25
Овочів, т	0,14	0,18	0,17	0,25	178,57	0,19
Плодів та ягід, т	0,01	0,02	0,02	0,03	300,00	0,02

Урожайність сільськогосподарських культур, що є результативним показником поєднання природних ресурсів та технологічного впливу на землю, в Харківській області має стійку тенденцію до зростання, що свідчить про більш ощадливіше ставлення людини до землі, проведення заходів з її відновлення, використання більш продуктивного насіннєвого матеріалу, здійснення обґрунтованої сівозміни та дотримання агрозаходів, бо агрономи відзначають зниження родючості, зростання засміченості полів та зниження родючості при вирощування однієї культури на одному полів. Так, в 2023 році у порівнянні з 2000 урожайність зернових культур зросла на 120%, цукрових буряків – 136%, соняшнику – 102%, картоплі – 36%, овочів – 92%, плодів та ягід – в 5,8 разів.

Тож варто зазначити, що на зростання земельного потенціалу буде впливають природні фактори, які не залежать від управлінських рішень аграрного підприємства та економіко-технологічні рішення на підприємства. Перша група факторів включає територіальне розміщення земельних ділянок, тепловий режим, вміст гумусу в ґрунту, середньорічний обсяг опадів, повітряний режим тощо. До другої групи відносимо економічні відносини з впровадження та підтримки виконання агротехнологій.

Отже, можемо зазначити, що наявність природних, трудових, матеріально-технічних та фінансових ресурсів грають вирішальну роль для ефективного функціонування аграрного підприємства. Провідну роль в ресурсному потенціалі аграрних підприємств відіграють земельні ресурси і є головним чинником при визначення спеціалізації підприємства та необхідної кількості та якості залучення інших ресурсах.

Так, переважна більшість сільськогосподарських підприємств використовує традиційні технології вирощування культур, які передбачають обов’язковість оранки ґрунтового покриву, що призводить до порушення його структури та втрати вологи, розвитку ерозійних процесів. Натомість, більш наукоємна та трудомістка технологія безполицевого обробітку з поєднанням прийомів обробітку ґрунту із сівбою в єдиному технологічному циклі та

агрегаті, здебільшого у поєднанні з локальним внесенням добрив (No-tiII), що виключає оранку ґрунту, забезпечує збереження вологи та структури ґрунтового покриву, не набула широкого поширення в Україні.

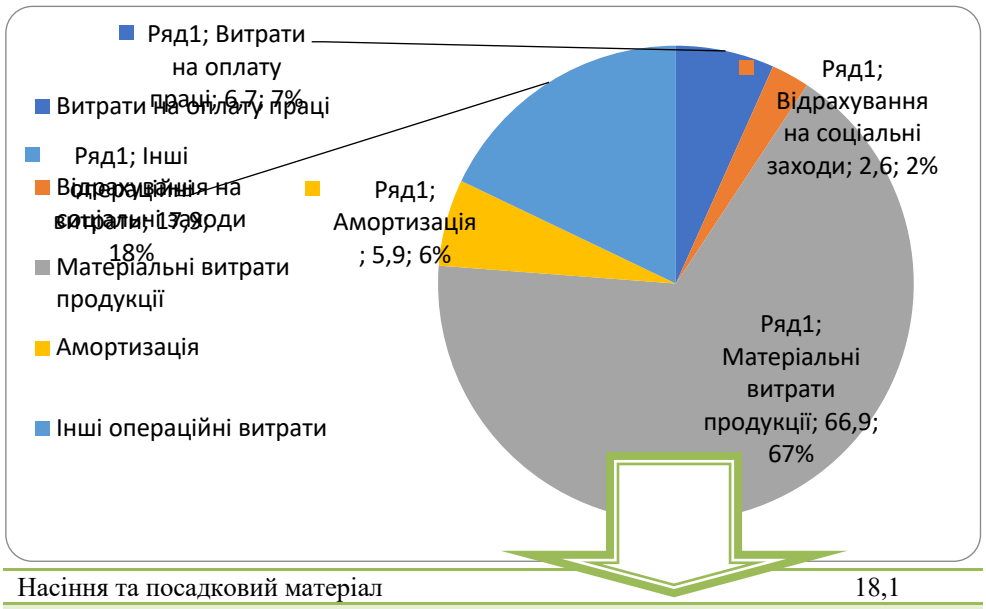

Насіння та посадковий матеріал	18,1
інша продукція сільського господарства	0,7
мінеральні добрива	19,9
пальне і мастильні матеріали	20
електроенергія	1,3
паливо й енергія	1,2
запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для ремонту	9
оплата послуг і робіт, що виконані сторонніми організаціями, та інші матеріальні витрати	29,8

Рис. 2.4. Структура витрат на виробництво продукції рослинництва в аграрних підприємствах України (2023 рік)

За статистичними даними в структурі витрат на виробництво продукції рослинництва в аграрних підприємствах України найбільшу питому вагу займали матеріальні витрати – 66,9%, та інші операційні витрати – 17,9 %, до складу яких включали і виплати за оренду паїв. частка амортизаційних відрахувань, що перенесена на вартість новоствореного продукту становить 5,9%. В структурі матеріальних витрат головне місце займають витрати на насіння – 18,1%, мінеральні добрива – 20 %, та оплата послуг і робіт сторонніх організацій – 29,8%, управління витратами за цими статтями, знаходження резервів їх скорочення та підвищення якості – є початком етапом підвищення потенціалу аграрного підприємства.

В умовах обмеженого вільного доступу до нарощення обсягу ресурсів вирішальна роль в процесі розвитку сільськогосподарського виробництва належить трудовим ресурсам. Навіть аграрне підприємство з високим рівнем якості ґрунту та ресурсозабезпеченням буде неконкурентоспроможним без забезпечення кваліфікаційними ресурсами.

Показником розвитку трудового потенціалу є нарощення продуктивності праці, що характеризує кількість отриманої продукції на одного працівника та відображає якість організації, як процесу виробництва, так і процесу управління на аграрному підприємстві.

За статистичними даними, продуктивність праці в 2023 році одного зайнятого працівника в сільськогосподарському виробництві України у постійних цінах 2021 року становила 227753 грн, що на 9% більше ніж в попередньому році та в 4,5 разі більше ніж в 1990 році (рис. 2.5).

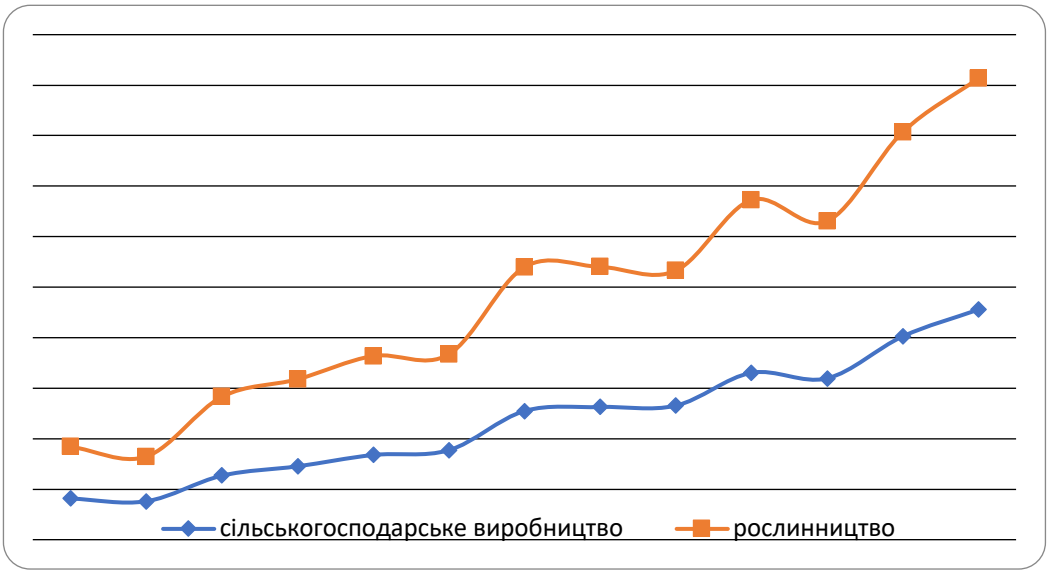

Рис. 2.5 Динаміка показників продуктивності праці в аграрних підприємствах Харківської області

На нашу думку, розвиток ресурсного потенціалу і на цій основі підвищення ефективності функціонування аграрних підприємств має базуватися на оцінці обсягу та тенденцій розвитку окремих видів ресурсів, комплексного їх впливу на діяльність підприємства, зокрема на зростання фактичного валового збору сільськогосподарської продукції.

З метою поглибленого дослідження показників стану ресурсного потенціалу та ефективності функціонування капіталу аграрних підприємтсв нами була зроблена вибірка, яка складалась з 18 аграрних підприємств Берестинського району Харківської області зі спеціалізацією в галузі рослинництва (коефіцієнт спеціалізації >0,41), оскільки дана галузь є основою для галузі тваринництва та має більшу ефективність. Показники діяльності відібраних підприємств за період 2019-2023 років були опрацьовані, систематизовані, класифіковані та згруповані.

Так, 10 сільськогосподарських підприємств з 18 мають загальну площу сільськогосподарських угідь понад 1000 га., з них 2 підприємства – понад 10000 га. При цьому середня фондозабезпеченість становить 638,74 тис.грн на 100 га сільськогосподарських угідь. Такий високий показник свідчить про високий рівень ресурсного забезпечення, але на нього вплинула фондозабезпеченість ТОВ «Красноградська овочева фабрика» та Красноградської дослідної станції ІЗГ НААН. Якщо в першому випадку, висока фондозабезпеченість має високу ефективність використання, про що свідчить 39% рентабельності та пояснюється специфікою виробництва овочів закритого ґрунту, то в другому 2295,19 тис. грн. на 100 га сільськогосподарських угідь дає підставу стверджувати, що висока забезпеченість основними виробничими фондами без умілого використання не впливає на ефективність діяльності.

В середньому по району на одиницю обсягу виробленої продукції припадає 1,43 грн. основних виробничих фондів.

Рівень рентабельності вище ніж аналогічний показник по Україні та по Харківській області і становить 19,5%.

Динаміка окремих показників ефективності використання виробничих ресурсів в сільськогосподарських підприємствах має різноспрямовані тенденції, що не дозволяє зробити однозначний висновок про зміну рівня ефективності. Необхідною умовою підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств в цілому є підвищення ефективності використання та інших його складових. Аналіз одиничних

(часткових) показників ефективності використання окремих виробничих ресурсів доповнений оцінкою узагальнених показників ефективності використання ресурсного потенціалу, до яких належать: віддача ресурсного потенціалу, його рентабельність та рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва.

Таблиця 2.4

Показники стану ресурсного потенціалу та ефективності функціонування капіталу аграрних підприємств Берестинського району Харківської області у 2023 році

Назва підприємства	Площа с.г. угідь, га	Фондовіддача	Фондозабезпеченість	Рівень інтенсифікації, грн	Коефіцієнт оборотності капіталу	Оборотність оборотних активів	Рівень рентабельності	Співвідношення дебіторської і кредиторської заборгованості
1. ПАОП «Зоря»	14360,5	1,21	322,25	5641,2	0,77	0,002	26	8,3
2. ТОВ «Агрофірма Піщанська»	11267,4	1,04	687,43	3333,4	0,69	0,0022	29	0,69
3. ПАОП «Промінь»	5543,58	0,88	701,15	6874,3	0,58	0,0021	15	8,84
4. СТОВ «Мрія»	3564,22	2,10	512,24	7011,5	0,75	0,0032	17	1,23
5. ТОВ «Надія»	3039,58	1,85	314,21	2569,1	0,76	0,0012	21	1,12
6. ТОВ «Аграрник»	2841,38	2,04	212,40	435,9	0,94	0,0005	103	7,4
7. ТОВ «Красноградське джерело»	1833,84	2,32	315,2	1366,0	0,62	0,0027	12	1,2
8. СФГ «Надія»	1471,5	2,15	274,5	7939,6	0,32	0,0008	26	0,8
9. ПП «Агро-тест»	1321,4	0,96	229,38	2293,8	1,28	0,0005	12	0,06
10. Красноградська дослідна станція ІЗГ НААН	1227	0,1	2295,19	22951,9	0,12	0,0022	1	0,43
11. СФГ «Злагода»	963,4	2,10	501,2	30486,8	0,35	0,0052	12	2,3
12. ТОВ «Красноградська овочева фабрика»	491,5	2,14	3048,68	3101,3	1,12	0,0004	39	3,34
13. СФГ «Колос»	194,3	2,54	145,3	5783,2	0,27	0,007	15	4,5
14. ФГ «Шанс»	50,6	2,7	725,30	617,5	0,97	0,0024	20,31	0,03
15. ФГ «Долина сонця»	50	4,2	223,5	2740,9	0,67	0,0027	-2	2,3
16. ФГ «Фортуна»	49,99	5,2	125,3	863,0	0,32	0,0004	12	0,8
17. СФГ «Березівське»	40,99	1,2	562,3	1965,1	0,54	0,0062	16	2,4
18. ФГ «Росток»	15	3,2	214	1112,7	0,12	0,002	28	1,8

Враховуючи задачі дослідження, спрямованого на створення науково-технічної продукції, що відповідала б специфіці діяльності суб'єктів господарювання, що функціонують в умовах різного ресурсного забезпечення, для цілей проектування доречним, на наш погляд, було б виділення категорій суб'єктів господарювання за схемою, що проілюстрована в табл.2.5

Таблиця 2.5

Категорії аграрних товаровиробників за критеріями ресурсного забезпечення

Значення критеріїв	Високий ступінь забезпечення оборотними коштами	Достатній ступінь забезпечення оборотними коштами	Низький ступінь забезпечення оборотними коштами
Високий рівень розвитку матеріальної бази	*Підприємства з високим рівнем ресурсного забезпечення*	*Підприємства з високим рівнем ресурсного забезпечення*	*Підприємства з достатнім рівнем ресурсного забезпечення*
Середній рівень розвитку матеріальної бази	*Підприємства з достатнім рівнем ресурсного забезпечення*	*Підприємства з достатнім рівнем ресурсного забезпечення*	*Підприємства з задовільним рівнем ресурсного забезпечення*
Низький рівень розвитку матеріальної бази	*Підприємства з задовільним рівнем ресурсного забезпечення*	*Підприємства з задовільним рівнем ресурсного забезпечення*	*Підприємства з низьким рівнем ресурсного забезпечення*

Досліджені аграрні підприємства є значною мірою диференційованими за рівнем розвитку свого ресурсного потенціалу, що визначає параметри застосування інвестиційних стратегій. За допомогою статистичних групувань показників діяльності підприємств за рівнем ресурсного забезпечення в дослідженні було встановлено, що високий рівень ресурсного забезпечення мають 4 підприємства в районі, що складає 22,2% від загальної вибірки; достатній рівень – 3, задовільний – 7 та низький – 4 підприємства. Найбільшу питому вагу, за рівнем ресурсного забезпечення, становлять підприємства з задовільним рівнем (38,9%).

Таблиця 2.6

Групування аграрних підприємств Берестинського району Харківської області за рівнем ресурсного забезпечення

Категорія за ресурсо-забезпеченням	Комбінація критеріїв забезпеченості (Основними фондами / Оборотними засобами)	Значення критерію, грн./1 га		Кількість підприємств у виборці	Кількість підприємств у групі	Питома вага групи, %
		інтервал	середнє значення			
Високий	високий	понад 500	670	3	4	22,2
	високий	понад 200	202			
	високий	понад 500	506	1		
	достатній	100 - 200	180			
Достатній	середній	200- 500	-	-	3	16,7
	високий	понад 200	-			
	середній	200 - 500	245	2		
	достатній	100 - 200	184			
	високий	понад 500	532	1		
	низький	до 100	95			
Задовільний	середній	200 - 500	415	1	7	38,9
	низький	до 100	87			
	низький	до 200	185	4		
	високий	понад 200	256			
	низький	до 200	175	2		
	достатній	100 - 200	133			
Низький	низький	до 200	196	4	4	22,2
	низький	до 100	89			
РАЗОМ (підприємств у виборці)					**18**	**100**

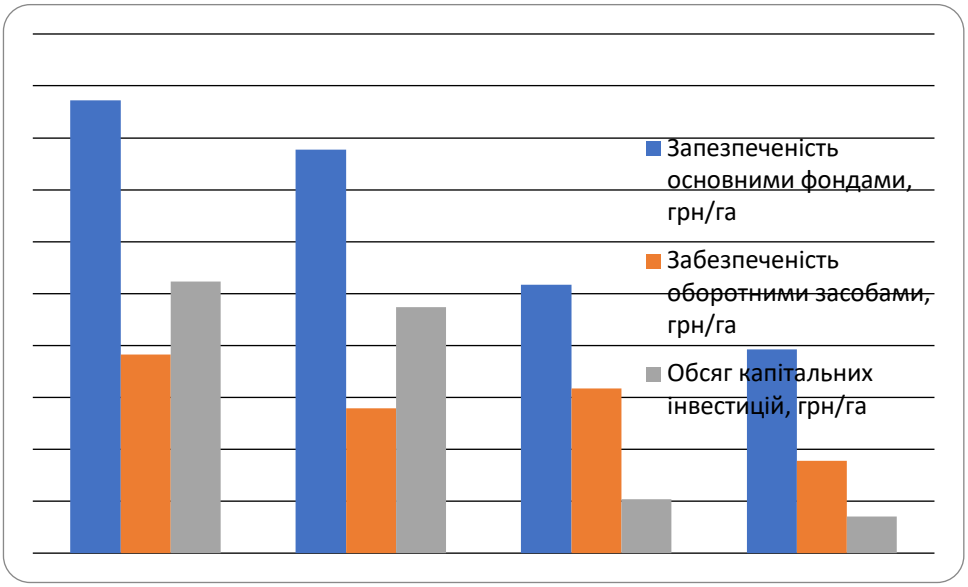

Рис. 2.6 Взаємозв'язок рівня ресурсного забезпечення та обсягу капітальних інвестицій агропідприємств Берестинського району

Стан ресурсного забезпечення безпосередньо впливає на інвестиційну діяльність аграрних підприємств та розвиток його ресурсного потенціалу (рис. 2.6). Звичайно, підприємства з вищими показниками мають більше можливостей залучати інвестиційні ресурси різних джерел походження та здійснювати інтенсивний та інноваційний розвиток.

2.2. Особливості використання внутрішніх та зовнішніх джерел інвестиційних ресурсів аграрних підприємств

Інвестиційні ресурси аграрних підприємств, внутрішнього та зовнішнього походження, як вже зазначалося в першому розділі дисертаційної роботи, можуть бути представлені у різних формах: і в фінансовій (грошові кошти та їх еквіваленти), і в матеріальній (матеріально-технічні ресурсі), і в нематеріальній (права інтелектуальної власності) і в трудовій формі (кваліфікаційний рівень працівників).

Фінансові ресурси, зокрема, грошові кошти, в інвестиційній діяльності відіграють найбільшу роль. По-перше, вони можуть трансформуватися у будь-яку іншу форму інвестиційних ресурсів шляхом придбання предметів та знарядь праці, інновацій, робочої сили та інших елементів виробництва, а, по-друге, тільки грошові кошти дають можливість інвестору обирати будь-який об'єкт інвестування [106].

Зростання ефективності та результативності сільськогосподарського виробництва внаслідок продуктивнішого використання оброблюваних земель та інших ресурсів завдяки додатковим витратам і застосуванню нової техніки й технологій, сучасних форм організації виробництва і праці потребує додаткового вкладення інвестиційних ресурсів, як із власного фонду розвитку так і з зовнішніх джерел.

Ситуація що склалася в державі характеризується несприятливим інвестиційним кліматом, що пояснюється недосконалою законодавчою базою, нерозвиненими фондовим ринком та фінансово-кредитною системою, високим

податковим тиском, неефективним використанням амортизаційних відрахувань, а також низьким рівнем трансформації заощаджень населення до інвестування, що призводить до відпливу вітчизняних капіталів за кордон та не сприяє залученню іноземних інвестицій в економіку країни.

У бюджетах державних і місцевих рівнів передбачено незначну суму коштів на технічне оновлення виробничого потенціалу, підготовку та перепідготовку кадрів. Проте часто кошти взагалі не виділяються. Як зазначають П.А. Стецюк та О.А. Гудзь «бюджетне фінансування сільського господарства стало лише компенсатором збитків, але не платформою для економічного зростання» [142, С.76]. Дефіцит бюджету не дозволяє подолати проблему за рахунок державних засобів, що спричинює постійний пошук інших джерел фінансування. Допомогти державі у подоланні економічної кризи покликані іноземні інвестиції (табл.2.7). Темпи прямих іноземних інвестицій в економіку України році значно скоротилися - на 25,8. Також спостерігаємо скорочення обсягу інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство в загальній структурі іноземних інвестицій.

Таблиця 2.7

Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) в економіку України за 2018-20023 рр.*

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Прямі іноземні інвестиції в економіці України, млн.грн	39175,7	43836,8	48991,4	53679,3	57056,4	45916
Темпи зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій, %		111,90	111,76	109,57	106,29	80,47
Прямі іноземні інвестиції в сільське господарство, млн.грн	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	594,1
Темпи зростання (зменшення) обсягу прямих іноземних інвестицій в сільське, лісове та рибне господарство, %		107,52	100,81	98,97	108,23	76,47
Інвестиції в сільське, лісове та рибне господарство у % до загального обсягу	1,71	1,64	1,48	1,34	1,36	1,29

* - *розраховано за даними [***Ошибка! Источник ссылки не найден.** *]*

За даними Міністерства аграрної політики України лідерство за впровадженням інвестицій в агропромисловий комплекс належить Вінницькій області, де загальна вартість проектів у 2023 році складала майже 10 млрд грн. Потреба у інвестиціях для реалізації проектів в Україні зменшилася на 19,6% у порівнянні з попереднім роком [79, С.1].

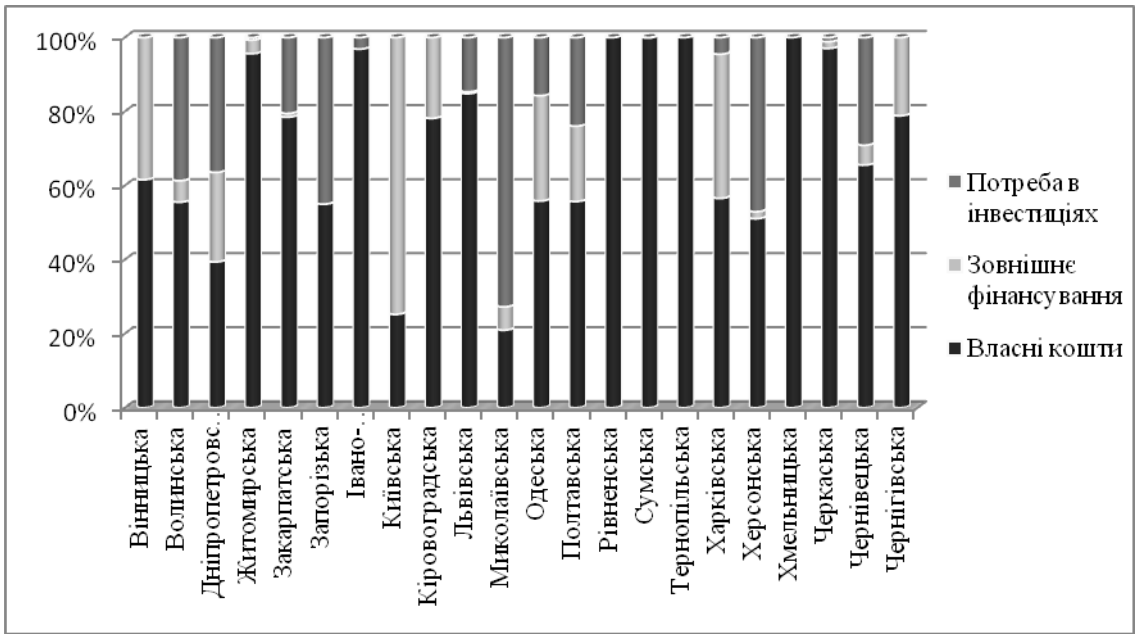

Рис. 2.7 Структура фінансування інвестиційних проектів в агропромисловий комплекс регіонів в 2015 році*

** - розраховано за даними [***Ошибка! Источник ссылки не найден.***]*

Нині в питаннях інвестицій в основному задіяні власники капіталу і товаровиробники. Згідно з даними Держкомстату, серед традиційних джерел інвестування найбільша частка належить власним коштам підприємств та організацій – 58,1% від загального обсягу інвестицій в основний капітал, коштам державного бюджету – 2,1%, коштам місцевого бюджету – 1,2%, вагому частку від загального обсягу інвестицій складають інші джерела фінансування – 38,6%. У сучасних умовах господарювання вітчизняні підприємства усе частіше змушені звертатися до фінансових установ з метою отримання кредитів, які надаються під заставу майна позичальника [81, С. 113].

Загальна сума, на яку були реалізовані інвестиційні проекти в агропромисловий комплекс в 2023 році склало 30,7 млрд, що більше порівняно

з 2021 роком на 12,5%, або 3,4 млрд грн. З них 66,7% проектів у 2023 році було профінансовано за власні кошти (у 2021 році - 69,1%) (рис. 2.2) [79, С. 2].

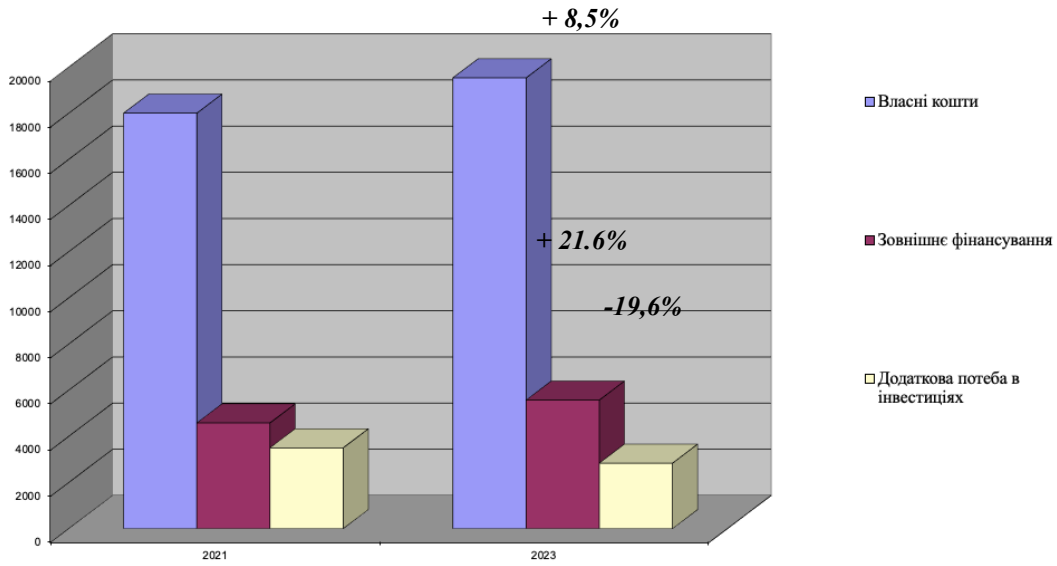

Рис. 2.8. Джерела та обсяги інвестицій в розвиток аграрних підприємств в Україні в 2021-2023 рр.*

** - розраховано за даними [79]*

При цьому, потреба в інвестиціях для реалізації проектів скоротилося на 19,6% порівняно з попереднім роком.

Взагалі за оцінками Мінагрополітики 75% компаній агробізнесу мають обмежений доступ до фінансових ресурсів як основної складової інвестиційних. Внутрішнє самофінансування у вигляді заощаджень прибутку (60%) і особистих заощаджень (13%) залишаються найбільш поширеним джерелом фінансування компаній агробізнесу. Зовнішнє фінансування через банківські кредити (28%) і товарні кредити від постачальників (11%) рідко розглядаються як повноцінна можливість для агробізнесу. Приблизно половина виробників негайно продає 80-100% свого врожаю для поповнення оборотних коштів [81, С. 107].

При розгляді кількості інвестиційних проектів у сільське господарство за регіонами України, можемо помітити збільшення кількості проектів в 9 областях, найбільше - у Черкаській (на 20 од., або у 5 разів більше), Вінницькій

(на 8 од., або на 23,5% більше), Львівській (на 5 од., або на 38,5% більше), Закарпатській (на 3 од., або на 50,0% більше) та Одеській - на 3 од., або на 20,0% більше).

Інновації, які в минулому здійснювалися за рахунок державних коштів, у даний час істотно обмежені. Інвестиції стали невпорядкованими і спонтанними, стимулюючи тільки короткострокові цілі інвесторів [14, С. 13]. «В умовах сучасної української економіки можливості фінансування інноваційних процесів, в тому числі інноваційного оновлення технологій сільськогосподарського виробництва, обмежені» [104 , С. 5].

Державні субсидії теж можуть розглядатися як джерело інвестиційних ресурсів, якщо такі субсидії передбачено рішенням державних органів. На даний час, фінансова підтримка з державного бюджету України аграрних підприємств здійснюється в напрямах надання безвідсоткових кредитів фермерським господарствам, здешевлення банківських кредитів і страхових премій, надання допомоги в придбанні складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва [112]. Як зазначає І.В. Кушнір, протягом 2005-2008 років переважали видатки на розвиток АПК, а внаслідок скорочення загальної суми фінансування АПК за рахунок коштів державного бюджету з 2009 року спричинило різке зростання частки видатків на споживання, що не дає можливості розв’язати накопичені проблеми сільськогосподарських товаровиробників України [98, С. 98 - 102].

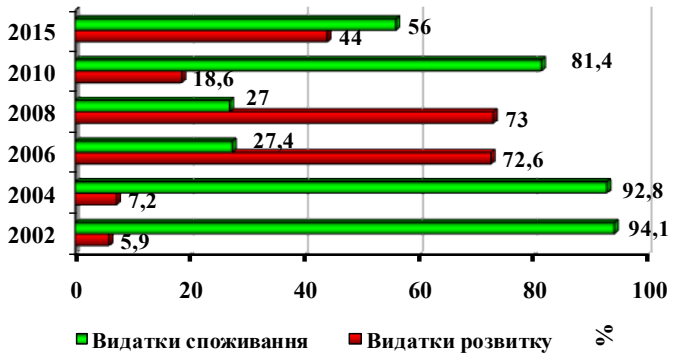

Рис. 2.10 Видатки державного бюджету на АПК, %*

**систематизовано за даними [112]*

Для підтримки розвитку аграрного сектора економіки на законодавчому рівні використовуються такі інвестиційні інструменти, як кредитування (пільгове кредитування), оподаткування (спрощена система оподаткування, спеціальний режим оподаткування ПДВ), страхування (субсидоване страхування), лізинг (компенсація лізингових платежів), форвардні контракти та інші.

Аналіз факторів, які впливають на інвестування свідчить, що зараз, в умовах економічної кризи, практично неможливим є фінансування інновацій за рахунок амортизації, яка з-за нестачі коштів, використовується переважно на фінансування оборотних матеріальних ресурсів та на інші потреби підприємств.

Як зазначає Дем'яненко І.С.: «весь комплекс актуальних питань і проблем, що існує на сьогодні в сільському господарстві України… можна звести до однієї проблеми — відсутність або нестача коштів для поповнення оборотних та відновлення основних засобів виробництва. Всі інші питання розглядаються крізь призму цієї найактуальнішої проблеми» [39]. При цьому важливо підтримувати платоспроможність підприємства, тобто здатність наявними грошовими ресурсами вчасно забезпечувати погашення власні зобов'язання.

Щодо кредитування аграрних підприємств, то аналіз практики отримання кредитів в даній галузі свідчить, що комерційні банками не адаптують умови надання кредитних ресурсів до особливостей підприємств галузі, зокрема сезонності сільського господарства, а віддають перевагу надають підприємствам переробної промисловості [34, С. 142-144.].

При оцінці обсягів кредитування аграрних підприємств, встановили, що починаючи з 2000 року, державна кредитна політика була спрямована на компенсацію частину відсоткової ставки, що стало джерелом залучення кредитних ресурсів в сільськогосподарське виробництво та поштовхом до його розвитку.

Пільгові кредити у загальному обсязі позикових коштів складають у середньому більше 60%.

Як бачимо, з рис. 2.11 до 2008 року відбувалося зростання залучення кредитних ресурсів підприємствами агропромислового комплексу України майже в 9,5 разів, пільгове кредитування збільшилось в 18 разів з 0,8 млрд.грн в 2000 році до 15,1 млрд.грн в 2008 році. В 2009 році відбувся різкий спад, що пояснюється підняттям відсоткових ставок на кредити та загальним погіршенням фінансової ситуації.

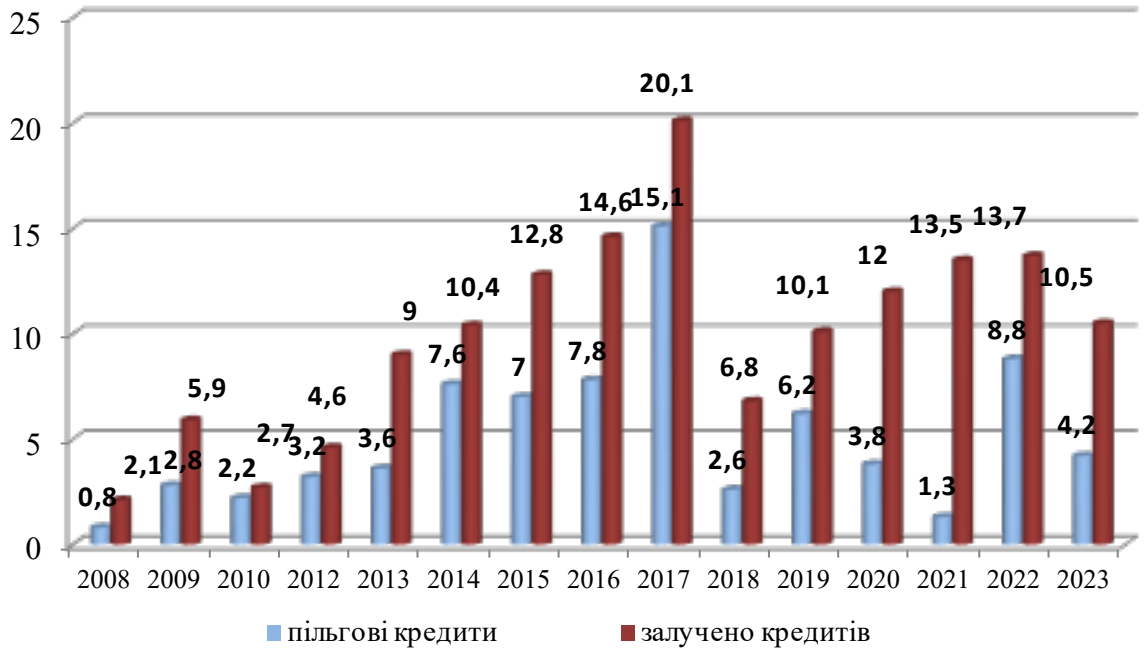

Рис. 2.11 Кредитування аграрних підприємств України в 2008-2023рр., млрд. грн.

В наступні роки спостерігаємо поступове нарощування обсягів залучених кредитів, але з низьким рівнем компенсації. В 2023 році аграрним підприємствам було надано 10,5 млрд.грн кредитів і тільки 40% відсотків було компенсовано. При тому що кредити мають змогу отримати переважно великі сільськогосподарські підприємства, корпорації, кооперативи, агрохолдинги, які мають високі фінансові показники та наявне заставне майно на відміну від більшості фермерських господарств і малих сільськогосподарських підприємств.

Звернення до банку за позиками, як стверджував Д.Рікардо, залежить від співвідношення норми прибутку, яку можна отримати за допомогою цих грошей і норми відсотка, під який банк позичає свої гроші [130].

Практично це означає, що кредити суб'єктам господарювання доцільно залучати за умов, коли:

$$PN \geq BN, \qquad (2.1)$$

де PN – норма рентабельності (прибутку)

BN – норма відсотків за кредит.

Дослідивши стан та умови інвестиційної діяльності аграрних підприємств Берестинського району Харківської області можемо зазначити, що більшість сільськогосподарських підприємств району, не мають можливості залучати кредитні ресурси, через відсутність застави, критичного стану господарювання, високих відсоткових ставок на кредити, які перевищують у більшості підприємств норму рентабельності (рис 2.112) та невизначеність зовнішнього середовища.

Таким вимогам, як зазначає Дем'яненко М.Я., більшість сільськогосподарських підприємств перестали задовольняти після 1990 року [35].

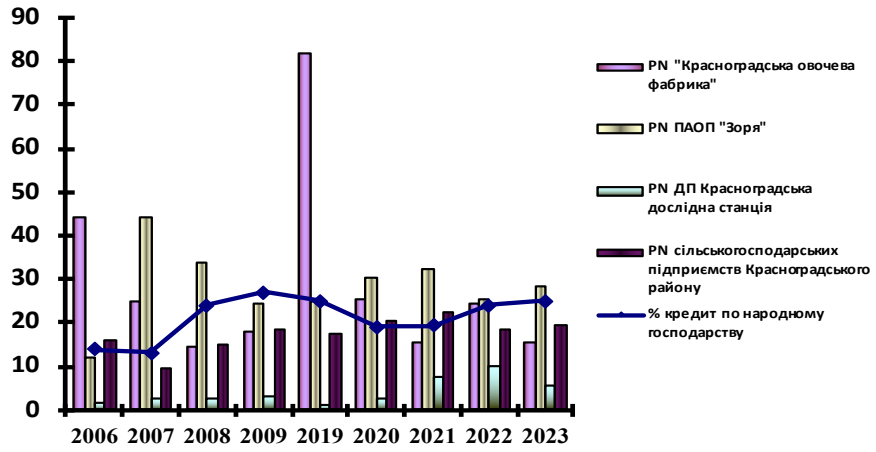

Рис. 2.12 Норма відсотків за кредит по національній економіці України та норма рентабельності по с.г. підприємствам Берестинського району Харківської області, %

За підсумками 2023 року пільгове кредитування склало 7,8 млрд. грн. (67% – на розвиток тваринництва; 33% - на розвиток рослинництва), ними скористалися 630 сільськогосподарських підприємств.

В даній економічній ситуації, на нашу думку найбільш актуальним інвестиційним інструментом може бути лізинг. Бо саме використовуючи лізингові операції можливо оновити машино-тракторні парки аграрних підприємств за короткий термін.

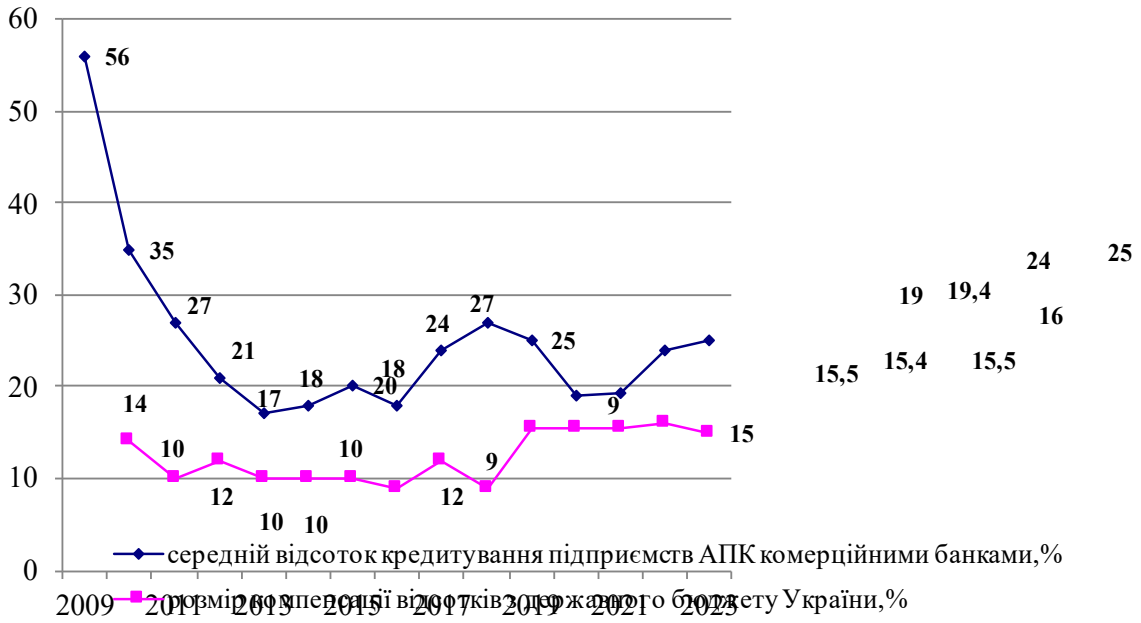

Рис. 2.13 Вартість кредитних ресурсів для аграрних підприємств України (2009-2023 рр.)

У розвинених країнах світу обсяг лізингових операцій становить 2 – 5 % ВВП і 15 – 30 % інвестицій в основні засоби, у той час як в Україні ці показники становлять 0,5% і 2,7% відповідно. Актуальність даного напряму для України формується під впливом невідкладності впровадження стратегій оновлення технічного та технологічного забезпечення сільськогосподарського виробництва обумовлена.

Фінансовий стан підприємства визначається такими елементами: прибутковість роботи підприємства; оптимальність розподілу прибутку, що залишився у розпорядженні підприємства після сплати податків і обов'язкових платежів; наявність власних фінансових ресурсів не лише мінімально-

необхідного рівня для організації виробничого процесу і процесу реалізації продукції; раціональне розміщення основних і оборотних фондів; платоспроможність та ліквідність.

Для вивчення фінансового стану підприємства, ліквідності його балансу, ефективності виробництва і використання основного й оборотного капіталу використовується бухгалтерська, статистична і фінансова звітність об'єкта досліджень. Варто зазначити, що аналізуючи інформацію за даними фінансової звітності підприємства, ми не можемо оцінити не тільки майбутній фінансовий стан підприємства, а й поточній стан на момент проведення аналізу, бо показники, які представлені в цих формах, характеризують фінансове становище підприємства в той період який вже минув.

Так, як зазначає Малій О.Г., «коефіцієнти ліквідності при зміні залишків на рахунку клієнта змінюються миттєво. Разом з тим, показники звітності, яка складається на визначену дату, є моментними і не відображають повністю процесів, які відбуваються за період між датами складання звітності. Так, високе або низьке значення коефіцієнта абсолютної ліквідності може бути випадковістю, пов'язаною з надходженням або вибуттям значної суми грошових коштів з поточного рахунку клієнта на визначену дату» [109].

Для комплексної оцінки фінансового стану використали методику розрахунку рейтингового числа [3]:

$$\mathbf{R = 2\ K_o + 0.1\ K_{пл} + 0{,}08\ K_i + 0{,}45\ K_м + K_{пр.}}, \qquad \mathbf{(2.2)}$$

де K_o – коефіцієнт забезпечення власним капіталом,

$K_{пл}$ – коефіцієнт поточної ліквідності,

K_i – інтенсивність обігу капіталу (коефіцієнт оборотності капіталу),

$K_м$ – коефіцієнт менеджменту, характеризується відношенням прибутку від реалізації до виручки від реалізації

$K_{пр}$ – рентабельність власного капіталу.

Як бачимо з отриманих розрахунків (табл. 2.8), одне підприємство з вісімнадцяти досліджених мають критичний фінансовий стан (R <1), а отже,

потребує впровадження оздоровчих фінансових заходів, в першу чергу підвищення ліквідності активів.

Таблиця 2.8

Рейтингова оцінка сільськогосподарських підприємств Берестинського району Харківської області, 2023 р.

№ підприємства	Коеф забезпечення власним капіталом			Коеф поточної ліквідності			Коеф менеджменту			Коеф оборотності капіталу			Рентабельність діяльності			R	Місце рейтенгу
	К	х	х2	К	х	х2	К	х	х2	К	х	х2	К	х	х2		
1. ПАОП «Зоря»	0,97	0,99	0,98	1,80	0,06	0,00	0,03	0,04	0,09	0,77	0,60	0,36	4,05	0,02	0,0002	1,99	5
2. ТОВ «Агрофірма Піщанська»	0,83	0,85	0,72	8,66	0,29	0,09	0,42	0,49	0,24	0,69	0,54	0,45	44,01	0,17	0,03	1,62	11
3. ПАОП «Промінь»	0,98	1,00	1,00	29,60	1,00	1,00	0,26	0,31	0,09	0,58	0,45	0,21	22,54	0,09	0,01	2,17	1
4. СТОВ «Мрія»	0,98	1,00	1,00	2,1	0,07	0,01	0,25	0,29	0,09	0,82	0,64	0,41	27,8	0,11	0,01	2,08	3
5. ТОВ «Надія»	0,82	0,84	0,70	1,7	0,06	0,00	0,25	0,29	0,09	0,15	0,12	0,01	24,15	0,09	0,01	1,45	14
6. ТОВ «Аграрник»	0,97	0,99	0,98	37,37	1,26	1,59	0,10	0,12	0,01	0,11	0,09	0,01	21,50	0,08	0,01	2,13	2
7. ТОВ «Красноградське джерело»	0,89	0,91	0,82	1,3	0,04	0,00	0,07	0,08	0,01	0,12	0,09	0,01	7,54	0,03	0,00	1,65	10
8. СФГ «Надія»	0,97	0,99	0,98	5,67	0,19	0,04	0,10	0,12	0,01	1,28	1,00	1,00	9,32	0,04	0,00	2,05	4
9. ПП «Агро-тест»	0,94	0,96	0,92	1,56	0,05	0,00	0,09	0,11	0,01	0,12	0,09	0,01	0,01	0,00	0,00	1,85	6
10. Красноградська дослідна станція ІЗГ УААН	0,82	0,84	0,70	3,59	0,12	0,01	0,34	0,40	0,16	1,12	0,88	0,77	73,78	0,28	0,08	1,62	12
11. СФГ «Злагода»	0,74	0,76	0,57	2,4	0,08	0,01	0,3	0,35	0,12	0,4	0,31	0,10	8,44	0,03	0,00	1,21	15
12. ТОВ «Красноградська овочева фабрика»	0,69	0,70	0,50	2,02	0,07	0,00	0,54	0,64	0,40	0,1	0,08	0,01	25,4	0,10	0,01	1,18	16
13. СФГ «Колос»	0,86	0,88	0,77	6,50	0,22	0,05	0,21	0,25	0,06	0,97	0,76	0,57	56,32	0,22	0,05	1,67	9
14. ФГ «Шанс»	0,71	0,72	0,52	1,01	0,03	0,00	0,11	0,13	0,02	0,05	0,04	0,00	22,5	0,09	0,01	1,07	17
15. ФГ «Долина сонця»	0,93	0,95	0,90	1,4	0,05	0,00	0,09	0,11	0,01	0,14	0,11	0,01	18,4	0,07	0,01	1,81	7
16. ФГ «Фортуна»	0,91	0,93	0,86	3,2	0,11	0,01	0,08	0,09	0,01	0,18	0,14	0,02	21,2	0,08	0,01	1,74	8
17. СФГ «Березівське»	0,68	0,69	0,48	3,5	0,12	0,01	0,26	0,31	0,09	0,11	0,09	0,01	25,6	0,10	0,01	0.98	18
18. ФГ «Росток»	0,86	0,88	0,77	2,05	0,07	0,00	0,3	0,35	0,12	0,11	0,09	0,01	23,5	0,09	0,01	1,61	13

Решта господарства знаходяться в задовільному стані. Майже всі підприємства фінансово незалежні з відповідним коефіцієнтом понад 0,56.

Рейтингова оцінка фінансового стану застосовується з метою класифікації підприємств за рівнем ризику. Однак вона не дозволяє оцінити причини потрапляння підприємства «в зону неплатоспроможності».

Дослідивши стан та умови інвестиційної діяльності аграрних підприємств Берестинського району Харківської області можемо зазначити, що більшість з них не мають можливості залучати кредитні ресурси через відсутність ліквідаційної застави, критичного стану фінансово-економічної стійкості, високих відсоткових ставок на кредити, які перевищують у більшості підприємств норму рентабельності та невизначеність зовнішнього середовища.

Розрахунки фінансових коефіцієнтів показують, що розраховуватись за своїми зовнішніми зобов'язаннями протягом року за рахунок наявних поточних активів мають можливість більшість господарств району. Коефіцієнт покриття поточної ліквідності в них відповідає рекомендованому значенню.

Більш жорстким критерієм платоспроможності є показник абсолютної ліквідності. З поміж підприємств, що досліджувались, його значення в жодному з них менший від нормативного (≥0,2), що є основою вважати, що в даних аграрних підприємствах відсутні коштів на поточних рахунках, а й відповідно вони не має можливості розраховуватися за короткостроковими зобов'язаннями.

При групування підприємств за рівнем коефіцієнта загальної ліквідності, визначили (рис. 2.14), що 43% сільськогосподарських підприємств Берестинського району Харківської області має запас фінансової стійкості (коефіцієнт більше 2). Підприємства, що за розрахунками мають величину коефіцієнту загальної ліквідності в інтервалі 1,7-2, мають деяку ймовірність ризику, але ще не вважається ризиковим і таких підприємств в районі – 13%. 30 % підприємств мають загрозу втрати платоспроможності – коефіцієнт знаходиться в інтервалі 1,4-1,7. Інтервал 1,0-1,4 свідчить про високу ймовірність банкротства навіть після впровадження оздоровчих фінансових заходів; величина коефіцієнта менше 1 говорить по те, що підприємство є

неплатоспроможнім (13%).

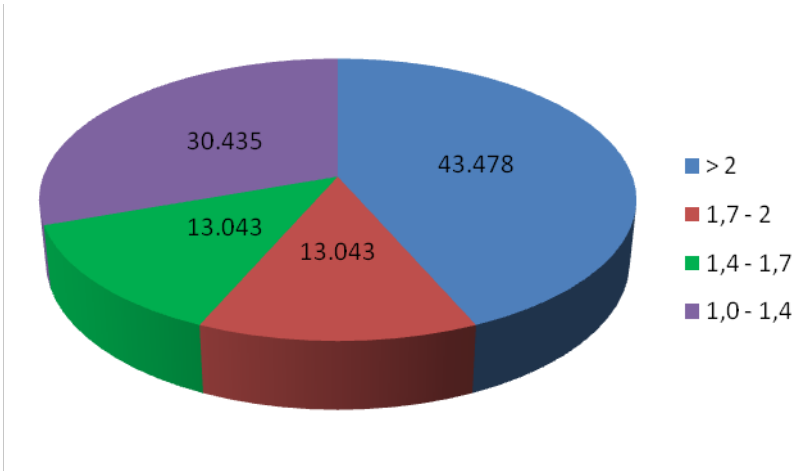

Рис. 2.14 Групування сільськогосподарських підприємств Берестинського району за рівнем коефіцієнта загальної ліквідності

Власний капітал включає статутний фонд і фонди власних коштів. Статутний фонд спочатку формується як стартовий капітал, необхідний для створення підприємства. При цьому власники або учасники підприємства формують його з огляду на власні фінансові можливості і в розмірі, достатньому для виконання тієї діяльності, заради якої воно створюється.

Фонди власних коштів (амортизаційний фонд, ремонтний фонд, фонд розвитку виробництва, резервний фонд, страхові резерви тощо) можуть формуватися без зміни статутного фонду. По суті вони є відкладеним прибутком, що формується і використовується за рішенням органів управління підприємства. Винятком є резервний фонд, вимоги до формування якого визначено законодавством.

Нерозподілений прибуток як джерело фінансування відділяється від власного капіталу тільки тому, що ще не відомо, чи буде він приєднаний до нього. Рішення з використання прибутку приймається органом управління підприємства.

Труднощі у фінансуванні аграрних підприємств стимулюють науковців та економістів-практиків шукати нові (нетрадиційні) джерела фінансування, переймаючи закордонний досвід в даному напрямі. До нетрадиційних джерел фінансування можна віднести: фінансовий лізинг; факторингові операції

(комісійно-посередницька операція з передачі клієнтом банку права на стягнення боргів (без права зворотної вимоги до клієнта), форфейтування (купівля зобов'язань (векселів), погашення яких припадає на будь-який час у майбутньому і які виникають у процесі постачання товарів і послуг (здебільшого експортних операцій) без обернення на будь-якого попереднього боржник), мобілізація заощаджень населення, залучення до легальної економіки тіньового капіталу, емісія боргових цінних паперів, випуск і розміщення конвертованих акцій і облігацій, інноваційний кредит, отримання форвардних контрактів на постачання освоюваній продукції із значно відстроченим терміном постачання і за наявності від замовника авансових платежів, використання венчурного капіталу.

Крім того Малій О.Г. визначає особливості, які характерні для фінансів агропідприємств перехідної економіки України. Такі особливості зумовлені певними чинниками. Це зокрема:

— значне відставання агропромислового виробництва від інших галузей народного господарства у рівні фондоозброєності праці, що потребує значного обсягу інвестиційного забезпечення галузі, в тому числі кредитного;

— надмірний моральний і фізичний знос засобів виробництва, що викликає потребу у значних довгострокових вкладеннях;

– диспаритет цін між галузями народного господарства, усунення якого потребує фінансової підтримки сільськогосподарської галузі з боку держави;

— наявність заборгованості за реалізовану сільськогосподарську продукцію, що потребує вдосконалення системи розрахунків та збільшує потребу в додатковому кредитному забезпеченні галузі;

— специфічність застави, зокрема землі та майна, особливо спеціалізованих виробництв, які по своїй природі мають низький рівень ліквідності, а основним забезпеченням є майбутня продукція;

— досить низький рівень прибутковості [109, С. 18].

Також, фінансовій системі сільського господарства Україні характерне

наступне:

— значна частина виробленої продукції залишається в підприємстві для власних потреб, що зменшує величину можливого прибутку.

— низький рівень оплати праці працівників сільського господарства спричинив втрату зацікавленості безпосередніх виробників у її результатах, а й відповідно зниження якості продукції та прибутку, який є одним з джерел власних фінансових ресурсів.

— слабке фінансове планування чи взагалі його відсутність.

— несистемна державна аграрна політика, що характеризується обмеженістю фінансових можливостей держави для впровадження ефективних механізмів регулювання ринків сільськогосподарської продукції; використанням незначних обсягів коштів державного бюджету для підтримання конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору та створення відповідних інфраструктури.

Таблиця 2.9

Аналіз динаміки і структури джерел капіталу

Підприємства		Власний капітал		Позиковий капітал		Всього, тис.грн
		тис.грн.	%	тис.грн.	%	
ТОВ "Агрофірма Піщанська"	на кінець 2023 р	84807,00	82,21	18348,00	17,79	103155,00
	на кінець 2021 р	108868,00	82,83	22575,00	17,17	131443,00
	Зміна, %	128,37	100,74	123,04	96,56	127,42
СТОВ Мрія	на кінець 2023 р	87530,00	97,13	2586,00	2,87	90116,00
	на кінець 2021 р	102385,00	98,97	1061,00	1,03	103446,00
	Зміна, %	116,97	101,90	41,03	35,74	114,79
ТОВ "Красноградська овочева фабрика"	на кінець 2020р	18438,00	86,89	2783,00	13,11	21221,00
	на кінець 2023р	29495,00	81,83	6550,00	18,17	36045,00
	на кінець 2021 р	159,97	94,18	235,36	138,56	169,86
ФГ Шанс	на кінець 2023р	735,80	77,82	209,70	22,18	945,50
	на кінець 2021 р	942,50	86,50	147,10	13,50	1089,60
	Зміна, %	128,09	111,15	70,15	60,87	115,24

Отже, доступ до фінансових ресурсів, їх надходження в потрібному обсязі та в потрібний час є основою для формування та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств, що створює невідкладність інвестиційних програм.

З метою детального вивчення можливості використання власних і залучених фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами обрали 4 підприємства (ТОВ «Агрофірма Піщанська», СТОВ «Мрія», ТОВ «Красноградська овочева фабрика» та ФГ Шанс) та в першу чергу дослідили динаміку і структуру джерел капіталу. Позиковий капітал активно використовується підприємствами, в середньому його розмір становить 14% від загальної вартості капіталу.

Таблиця 2.10

Дані для факторного аналізу темпів зростання власного капіталу

Показник	**ТОВ "Агрофірма Піщанська"**		**СТОВ Мрія**		**ТОВ "Красноградська овочева фабрика"**		**ФГ Шанс**	
	2021	2023	2021	2023	2021	2023	2021	2023
1. Капіталізований прибуток, тис. грн.	265	21816	21020	9359	225	207	162	153
2. Чистий прибуток, тис.грн	509	34087	38219	14855	1188	1078	225	207
3. Виручка (нетто) від реалізації продукції, тис. грн.	57985	80772	64178	43524	852	1018	1188	1078
4. Середньорічна сума капіталу, тис. грн	103155	131443	74165	96731	623	839	852	1018
5. у т.ч. власний капітал	84807	108868	73421	94958	25,98	18,23	623	839
6. Темпи приросту ВК за рахунок капіталізованого прибутку, %	0,31	20,04	28,63	9,86	18,93	19,17	25,98	18,23
7. Рентабельність обороту	0,88	42,20	59,55	34,13	1,39	1,06	18,93	19,17
8. Оборотність капіталу	0,56	0,61	0,87	0,45	1,37	1,21	1,39	1,06
9. Мультиплікатор капіталу	1,22	1,21	1,01	1,02	0,72	0,74	1,37	1,21
10. Частка капіталізованого прибутку в загальній сумі чистого прибутку	0,52	0,64	0,55	0,63	162	153	0,72	0,74

Важливим напрямком роботи суб’єктів господарювання в галузі сільського господарства є фінансове забезпечення процесу відтворення виробництва за рахунок власних фінансових ресурсів.

Для розрахунку впливу факторів на зміну темпів зростання власного капіталу використаємо модель [164]:

$$\mathbf{Т\uparrow ВК} = \frac{П_к}{ВК} = \frac{ЧП}{ВР} \times \frac{ВР}{ЗП} \times \frac{ЗП}{ВК} \times \frac{П_к}{ЧП}, \quad (2.3)$$

де Т↑ВК – темп приросту власного капіталу

$П_к$ – сума капіталізованого прибутку

ВК – власний капітал

ЧП – чистий прибуток

ВР – виручка

$П_з$ – загальна сума прибутку

На зміну темпів зростання власного капіталу (відношення суми прибутку звітного року до власного капіталу) впливають такі фактори тактичної дії: рентабельність обороту (відношення чистого прибутку до виручки), оборотність капіталу (відношення виручки до середньорічної суми капіталу) та фактори стратегічної фінансової політики: мультиплікатора капіталу (відношення середньорічної суми активів балансу до середньорічної суми власного капіталу і характеризує фінансову активність підприємства із залучення позикових коштів), частка відрахувань чистого прибуток на розвиток виробництва (відношення реінвестованого прибутку до суми чистого прибутку).

Наведені дані свідчать, що темп приросту власного капіталу вище від торішнього в першого і третього підприємства внаслідок підвищення рентабельності обороту та збільшення частки капіталізованого прибутку в загальній сумі чистого прибутку. Зниження власного капіталу другого та четвертого підприємства, що досліджувалися відбулося через зниження рентабельності обороту, оборотності капіталу та мультиплікатора капіталу, що є резервом для покращення фінансового стану підприємства, фінансового стану та ефективності фінансового забезпечення підприємства неможливе тільки в рамках власних ресурсів підприємств. Для розширення його фінансових можливостей необхідним є залучення додаткових позикових коштів

з метою збільшення вкладень у виробничий процес на умовах розширеного інноваційного розвитку, отримання більшого прибутку. У зв'язку з цим управління формуванням позикового капіталу є одним з найважливіших функціональних напрямів регулювання фінансів підприємства. Основним показником впливу використання позикових коштів на результативні показники діяльності сільськогосподарського підприємства є ефект фінансового левериджу.

Таблиця 2.11

Зміна темпів зростання власного капіталу за рахунок впливу факторів (методом ланцюгової підстановки)

	ТОВ "Агрофірма Піщанська"	**СТОВ Мрія**	**ТОВ "Красноградська овочева фабрика"**	**ФГ Шанс**
Темп приросту власного капіталу (ТВК)	0,31	28,63	24,89	25,98
ТВК умовний 1	15,00	16,41	27,14	26,31
ТВК умовний 2	16,40	8,53	21,18	20,00
ТВК умовний 3	16,28	8,60	22,49	17,74
ТВК умовний 4	20,04	9,86	26,62	18,23
Загальна зміна темпів зростання власного капіталу	19,73	-18,77	1,73	-7,75
у т.ч. за рахунок зміни				
рентабельності обороту	14,69	-12,22	2,25	0,33
оборотності капіталу	1,40	-7,88	-5,96	-6,31
мультиплікатора капіталу	-0,12	0,07	1,31	-2,26
частки капіталізованого прибутку в загальній сумі чистого прибутку	3,76	1,25	4,12	0,49

Більшість вчених-економістів розглядають ефект фінансового левериджу, як показник, який характеризує приріст рентабельності власного капіталу при різній структурі позикового капіталу. Відносно до економіки він трактується як фактор, незначна зміна якого може привести до суттєвих змін певних результативних показників.

Слід зазначити, що ефект фінансового левериджу може набувати як позитивного, так і від'ємного значення і характеризує зміну рентабельності власного капіталу за рахунок використання позикових коштів в обороті підприємства.

При визначенні можливого розміру залучення позикового капіталу, на думку вчених, необхідно зважати на наступні моменти [4, 8, 134]:

1. Вигідною вважається та позика, яка забезпечує зростання рівня ефекту фінансового левериджу. При цьому необхідно уважно слідкувати за зміною стану диференціалу.

2. Ризик кредитора виражається величиною диференціала, бо зі зростанням диференціалу зменшується ризик і навпаки.

Отже, при здійсненні управлінні фінансовими ресурсами на підприємстві варто регулювати плече фінансового левериджу в залежності від величини диференціалу. Структурне співвідношення власного і позикового капіталу сільськогосподарського підприємства визначається для кожного підприємства індивідуально з врахування вище зазначених критеріїв.

Проаналізувавши структуру капіталу підприємств, що досліджуються, та зробивши відповідні розрахунки (табл. 2.12) визначили що СТОВ Мрія та ФГ Шанс у 2013 році мали низький диференціал фінансового левериджу -5,44% та -15,32%. За цього значення суб'єкти втратили значну частину ефекту фінансового левериджу, внаслідок чого – і отримали значення -0,06 та -1,14 відповідно. З огляду на це, менеджерам даних підприємств рекомендовано не використовувати кредитні ресурси, бо зростання коефіцієнту фінансового левериджу, спричинить погіршення відповідного ефекту даного показника.

Ефективне використання власних фінансових ресурсів суб'єктів господарювання сприяє забезпеченню процесу виробництва оптимальним їх розміром. На досліджуваних підприємствах фінансове забезпечення господарської діяльності здійснюється переважно за рахунок власних фінансових ресурсів.

Таблиця 2.12

Аналіз структури капіталу досліджуваних підприємств за 2023 р.

Показник	**ТОВ "Агрофірма Піщанська"**	**СТОВ «Мрія»**	**ТОВ «Красноградська овочева фабрика»**	**ФГ Шанс**
Середня вартість оборотних активів	65262,50	83180,50	4667,00	858,00
Валюта балансу	131443,00	103446,00	36045,00	1012,00
Власний капітал	108868,00	102385,00	29495,00	942,50
Позиковий капітал	22575,00	1061,00	6550,00	70,15
Прибуток до оподаткування	34087	14437,00	11057	206,7
Відсотки за користування кредитом (%)	23,40	22,80	23,00	23,50
Податок на прибуток	0,00	0,00	0,00	0,00
Чистий прибуток (р.5 – р.7)	34087,00	14437,00	11057,00	70,15
Рентабельність власного капіталу (р.8: р.3) (%)	31,31	14,10	37,49	7,44
Коефіцієнт фінансової незалежності (р.3 : р.2)	0,83	0,99	0,82	0,93
Рентабельність активів (р.5 : р.1)х100%	52,23	17,36	236,92	8,18
Коефіцієнт фінансового левериджу (р.4 : р.3)	0,21	0,01	0,22	0,07
Диференціал фінансового левериджу (р.11 – р.6)%	28,83	-5,44	213,92	-15,32
Ефект фінансового левериджу (р.12хр.13х(1- р.7)	5,98	-0,06	47,51	-1,14

Аналіз структури фінансових ресурсів досліджуваних підприємств засвідчив, що їхня господарська діяльність на 96 – 99 % забезпечується власними фінансовими ресурсами. Кредитні ресурси залучаються в невеликій кількості: від 0,04% до 5,9% загального обсягу фінансових ресурсів на сільськогосподарських підприємствах відповідно.

Вивчення напрямів використання фінансових ресурсів показало, що найбільше коштів використовується на фінансування матеріальних витрат. Інвестиції в реконструкцію та модернізацію основних засобів, в основному здійснюються за рахунок кредитних ресурсів і становлять лише від 2 до 10 % загального обсягу фінансування.

Таблиця 2.13

Динаміка структури формування і використання фінансових ресурсів на окремих підприємствах Берестинського району Харківської області, %*

Показник	ТОВ "Агрофірма Піщанська"				ПАОП "Промінь"				ДП ДГ "Красноградське"			
	2021 р.	2022 р.	2023 р.	В середньому	2021 р.	2022 р.	2023 р.	В середньому	2021 р.	2022 р.	2023 р.	В середньому
Джерела формування												
Внутрішні фінансові ресурси, сформовані за рахунок власних джерел	81,2	92,3	61,2	78,2	76,5	97,9	97,9	90,8	96,9	99,8	97,7	98,1
Внутрішні фінансові ресурси, сформовані за рахунок інших джерел	5,2	2,3	0,9	2,8	8,2	0,4	0,4	3,0	0,0		2,3	0,8
Залучення банківських кредитів	0	3,6	8,5	4,0	15,3	0	0,9	5,4	0,2			0,1
Цільове фінансування	3,5	1,8	27,7	11,0	0	1,8	0,6	0,8	2,9	0,2		1,1
Напрямки використання												
Фінансування матеріальних витрат	21,2	19,7	17,1	19,3	55,2	62,3	59,5	59,0	31,0	37,6	44,6	37,7
Інвестиції в реконструкцію і модернізацію основних засобів	6,2	8,2	6,4	6,9	4,1	2,3	11,4	5,9	3,0	2,1	0	1,7
Витрати на оплату праці	4,6	5,0	3	4,2	13,8	14,5	11,2	13,2	35,4	40,7	37	37,7
Відрахування на соціальні заходи	2,3	2,5	1,2	2,0	7,5	8,0	6,2	7,2	14,0	16,0	14,4	14,8
Витрати на сплату податків	3,1	3,9	5,6	4,2	4,8	5,2		3,3	14,5	1,0	0,8	5,4
Оплата внесків	25,5	48,3	23,5	32,4		0,3	0,2	0,2	0,0	0,0	0	0,0
Погашення банківських кредитів	6,3	4,2	7,6	6,0		0,0	0,3	0,1	0,0	0,0	0	0,0
Інші напрямки використання фінансових ресурсів	30,8	8,1	35,6	24,8		7,5		2,5	2,2	2,5	3,9	2,9

**джерело: розраховано автором за даними річної фінансової звітності підприємств*

При цьому використання кредитів комерційного банку засвідчив, що в разі залучення фінансових ресурсів підприємства не розраховують оптимальну їхню суму, не зіставляють поточні фінансові потреби з наявністю власних обігових коштів, не визначають реальний дефіцит або лишок грошових коштів. У наслідок цього інколи сума отриманого кредиту перевищує поточну потребу в фінансових ресурсах, а також, в обігу підприємств перебуває зайва сума отриманого кредиту, який неефективно використовується. З огляду на це сільськогосподарським підприємствам для фінансування операційної діяльності доцільно використовувати кредитну лінію, що дозволяє отримати кошти в межах установленого ліміту протягом встановленого періоду.

Оскільки капітал підприємства формується за рахунок різних джерел, необхідно оцінити кожний з них і зробити порівняльний аналіз їхньої вартості.

Співвідношення між власними і залученими оборотними ресурсами безпосередньо впливає на загальні фінансові показники діяльності підприємства (обсяг продажу, прибуток та ін.): позитивно, якщо рентабельність виробництва вища норми процента, і негативно, коли ситуація зворотна, тобто рентабельність виробництва нижча норми процента. Враховуючи цю закономірність, кожне підприємство визначає найбільш прийнятний для нього розмір залученого оборотного капіталу.

Враховуючи, що «у сільському господарстві значно вище віддача від використання інвестиційних ресурсів, ніж в цілому по економіці країни» [104, С. 7], то, на нашу думку, виникає необхідність обґрунтування дієвих інвестиційних механізмів розвитку ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств і на їх основі розробка альтернативних інвестиційних стратегій в умовах обмеженого доступу до інвестиційних ресурсів та нагальної потреби в оновленні основних засобів виробництва, поповнення оборотних активів та впровадженні ресурсозберігаючих технологій.

Сучасний фінансовий стан сільськогосподарських підприємств потребує пошуку нових фінансових інструментів для сталого розширеного відтворення в умовах ринкової конкурентної боротьби та зростаючої невизначеності зовнішнього середовища. У зв’язку з цим суттєво зростає роль і значення аналізу та пошуку резервів підвищення ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств, як для самого підприємства так і для його контрагентів. Оскільки фінансова нестабільність сільськогосподарських товаровиробників негативно впливає на ресурсний потенціал галузі, зумовлює невиконання господарських та соціальних договорів. Тому необхідним є визначення дестабілізуючих факторів, які впливають на рівень фінансового забезпечення сільськогосподарських товаровиробників, мінімізацію їх впливу, розробку ефективної стратегічної

фінансової політики.

2.3. Тенденції управління використанням інвестиційних ресурсів аграрних підприємств

Сучасна система поглядів на управління використанням інвестиційних ресурсів аграрних підприємств сформувалася під дією змін, що відбуваються у світовому економічному розвитку та все більше потребують стратегічного аналізу та стратегічного планування з метою найефективнішого використання інвестиційних ресурсів, забезпечення розвитку аграрного підприємства та формування стійких конкурентних переваг.

На нашу думку, на підходи до управління використанням інвестиційних ресурсів та функціонування відповідного фінансового механізму залежить від:

1.Стадії життєвого циклу аграрного підприємства. На стадіях «дитинства», «розвитку» переважають реальні інвестиції в технології виробництва, а на стадії «зрілості» у підприємств з’являється можливість збільшувати обсяги фінансових інвестицій.

2.Розміри підприємства. Інвестиційна діяльність фермерських господарств, невеликих і середніх сільськогосподарських підприємств здійснюється переважно у формі реальних інвестицій, бо вони обмежені в кількості оборотних ресурсів та не завжди мають можливість залучати кредитні ресурси. Великі підприємства мають доступ до зовнішніх джерел фінансування, що дозволяє їм здійснювати реальне та фінансове інвестування у великих обсягах.

3.Характер стратегічних змін виробничої діяльності. При поступових стратегічних змінах пов'язані з поступовим впровадженням ресурсозберігаючої технології чи іншого інноваційно-інвестиційного проекту. Сформовані підприємством інвестиційні ресурси споживаються, як правило, на реальне інвестування. Переривчасті стратегічні зміни характеризуються стрибкоподібними істотними відхиленнями обсягів виробничої діяльності від традиційної тенденції. При цьому у підприємств накопичується значний обсяг

тимчасово не використовуваних інвестиційних ресурсів, який може бути використаний на інвестування.

4. Прогнозований темп інфляції. Прогнозоване зростання темпів інфляції підвищує частку реального інвестування, оскільки ціни на об'єкти реального інвестування, як правило, зростають пропорційно інфляції. Обсяги фінансового інвестування в цьому випадку будуть знижуватися, тому що інфляція знецінює не тільки розмір очікуваної інвестиційного прибутку, але і вартість самих фінансових інструментів.

Управління використанням інвестиційних ресурсів є одним із функціональних напрямів загальної системи управління ресурсами аграрних підприємств і забезпечує факторний вплив на формування результативного показника – прибутку, за рахунок управління кількістю та якістю ресурсів що використовуються в межах інвестиційного проекту.

Обов’язковою умовою при виборі інструменту інвестування розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств є комплексний аналіз його ділового середовища в стратегічному напрямку, а не лише аналіз поточного стану. Для прийняття зважених стратегічних рішень в процесі управління використанням інвестиційних ресурсів аграрних підприємств є доцільним проведення стратегічного аналізу з використанням SWOT- матриці, що має відбуватися на етапі підготовки до побудови дерева цілей та розробки стратегічного портфелю розвитку аграрного підприємства на основі формування стійких конкурентних переваг (рис. 2.14).

Для проведення SWOT- аналізу проаналізували статистичну та періодичну інформацію про сучасний економічний, політичний, соціальний стан в Україні та використали методику групування підприємств за рівнем ресурсного забезпечення.

Рис. 2.15 Місце SWOT- аналізу в процесі розробки функціональної інвестиційної стратегії

За результатами проведеного структурно-логічного аналізу стану ресурсного забезпечення підприємств аграрного сектора АПК науковою лабораторією «Обґрунтування інноваційних агротехнологій» Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка виділено чотири категорії аграрних підприємств у відповідності до рівня вартості основних фондів та обсягу виручки від реалізації продукції, які приходяться на 1000 га сільськогосподарських угідь [77]:

1. Підприємства з високим рівнем ресурсного забезпечення.
2. Підприємства з достатнім рівнем ресурсного забезпечення.
3. Підприємства з задовільним рівнем ресурсного забезпечення.
4. Підприємства з низьким рівнем ресурсного забезпечення.

Використання такого методологічного підходу, на думку вчених, дозволяє виявити реальний стан ресурсного забезпечення окремого підприємства, а також виявити напрями, за якими необхідно його покращувати [78].

Отриману інформацію відобразили за допомогою матриці SWOT (рис.2.15), яка описує зв'язки між слабкими й сильними сторонами за кожною категорією підприємств, з одного боку, та загрозами й можливостями в зовнішньому оточенні, з іншого, і встановлює їх парні комбінації [146].

Таблиця 2.14

Сильні (+) і слабкі (-) сторони сільськогосподарських підприємств за рівнями ресурсного забезпечення

Показник	Рівень ресурсного забезпечення підприємств			
	Високий	Достатній	Задовільний	Низький
Забезпеченість власними оборотними коштами (платоспроможність)	+	+	-	-
Відсутність довгострокових боргів	+	+	-	-
Достатній рівень розвитку матеріально-технічної бази	+	+	+	-
Позитивна кредитна історія	+	+	+	-
Значні конкурентні переваги	+	-	-	-
Застосування енергозберігаючих технологій	+	+	-	-
Відсутність низькопродуктивного обладнання	+	+	+	-
Налагоджена система збуту продукції	+	+	+	+-
Якість продукції	+	+	+-	+-
Наявність потенціалу для НДДКР	+	+	-	-

Провівши, SWOT- аналіз бачимо, що всі підприємства АПК знаходяться в тяжкому стані із-за значної кількості загроз зовнішнього середовища. Можливості і загрози є однаковими для всіх підприємств, оскільки вони знаходяться в одному зовнішньому макросередовищі. Але різна швидкість реакції керівників та економістів здатна послабити чи посилити їх вплив та використати максимально в свою користь. Більш-менш ефективно в цих умовах можуть функціонувати ті підприємства, які знаходяться в полі СІЗ SWOT-матриці, тобто в яких сильні сторони переважають слабкі. Це підприємства високого і достатнього рівнів ресурсного забезпечення. Для них характерна достатньо висока платоспроможність, відсутність довгострокових боргів, достатній рівень розвитку матеріально-технічної бази, позитивна кредитна історія, налагоджена система збуту. Але за умов нестабільності зовнішнього середовища такі підприємства мають перейти до позиції оборони.

	Можливості 1. Лібералізація економічного життя: зростання залежності результатів діяльності підприємства від його керівництва; 2. Можливість отримання цільового потенціалу 3. Компенсація кредитних ставок для підприємств агропромислового комплексу 4. Ресурсозберігаючі технології 5. Досягнення науково-технічного прогресу	**Загрози** 1. Диспаритет цін; 2. Важкодоступність кредитних ресурсів; 3. Високий рівень інфляції (знецінення активів); 4. Фаза економічного циклу – спад; 5. Високий рівень тінізації економіки; 6. Політична нестабільність: повільне створення економічних умов прибутковості; 7. Низькі можливості зовнішньо-економічної діяльності.
Сильні сторони (таблиця 2.14)	Поле сильних сторін і можливостей (СІМ)	Поле сильних сторін і загроз (СІЗ)
Слабкі сторони (таблиця 2.14)	Поле слабких сторін і можливостей (СЛМ)	Поле слабких сторін і загроз (СЛЗ)

Рис. 2.16 SWOT- матриця

Вони можуть вибірково вдаватися до «контратак» – займати окремі ринкові ніші, але потрібно спрямовувати більше зусиль на підготовку до активних дій у майбутньому, коли можливості будуть переважати загрози. Тому, більш доцільним для них є розвиток ресурсного потенціалу в напрямку формування стійких конкурентних переваг на основі поєднання власних і залучених джерел інвестування з переважанням перших та уникненням довгострокових зобов'язань, що не є позитивним за умов економічної та політичної нестабільності. Власні джерела фінансування формують за рахунок прибутку, амортизаційних відрахувань, резервних фондів; внесків засновників, акціонерів, пайовиків; додаткового пайового та акціонерного капіталу. Залучені джерела включають кредити, нетрадиційні методи кредитування, кредиторську заборгованість, бюджетні асигнування, благодійні внески, страхові відшкодування та інші.

Підприємства задовільного та низького рівня ресурсного забезпечення необхідно впроваджувати заходити мінімізації впливу слабких сторін та загроз зовнішнього середовища на розвиток підприємства в стратегічному періоді.

Потрібно намагатися посилити конкурентні позиції в тих галузях, де це можливо. Доцільно концентрувати увагу на зменшенні витрат і підвищенні конкурентоспроможності підприємства за рахунок максимальної економічної ефективності використання наявної техніки. Для фінансування можливим є збільшення внесків засновників, випуск облігацій, традиційні та нетрадиційні методи кредитування, бюджетні асигнування, благодійні внески та інше.

Провівши SWOT- аналіз встановили, що більшість підприємств агропромислового комплексу знаходяться в досить тяжкому стані із-зі значної кількості загроз зовнішнього середовища. Проте це не відкидає можливості подальшого їх розвитку, а навпаки має спонукати до активних дій. Для перших двох груп характерним є достатня платоспроможність, що дозволяє використовувати власні ресурси для забезпечення функціонування своєї діяльності. Але необхідно пам'ятати про залучені ресурси, раціональне використання яких забезпечить підвищення оборотності оборотних активів та ефективність діяльності підприємств взагалі.

Підприємства з задовільним і низьким рівнем ресурсного забезпечення зазвичай не мають можливості своєчасно розрахуватися з боргами, що знижує здатність до поновлення виробничо-господарської діяльності. Ці підприємства затримують розвиток економіки, тому на державному рівні потрібно впроваджувати заходи з їх підтримання та стимулювання до розширеного відтворення. В першу чергу, необхідно забезпечити кредитування за низькими відсотками.

При виборі джерел фінансування різних частин активів підприємства можна використати вже відомі три підходи, запропоновані Савицькою Г.В. що передбачають їх поділ на агресивний, помірний та консервативний (табл. 2.15) [134] та намагатися максимально повно забезпечити платоспроможність, ліквідність оборотних активів та кредитоспроможність підприємства.

Всі оборотні активи для вибору типу фінансування поділяють на необоротні активи, постійну та змінну частину оборотних активів.

Таблиця 2.15

Фінансування активів підприємства, %

Група активів	Підхід до їх фінансування		
	агресивний	помірний	консервативний
Необоротні активи	40%-дпк; 60%-вк	25%-дпк; 75%-вк	20%-дпк; 80%-вк
Постійна частина оборотних активів	50%-дпк; 50%-вк	20%-дпк; 80%-вк	100%-вк
Змінні частина оборотних активів	100%-кпк	100%-кпк	50%-кпк; 50%-вк

дпк – довгострокові позикові кошти;
вк – власні кошти;
кпк – короткострокові позикові кошти

Постійна частина оборотних активів – це той мінімум, який необхідний підприємству для ведення операційної діяльності й величина якої не залежить від сезонних коливань обсягу виробництва та реалізації продукції сільськогосподарського підприємства. Як правило, вона фінансується за рахунок власних фінансових ресурсів і довгострокових позичених коштів.

Змінна частина оборотних активів змінюється у зв'язку з сезонними змінами обсягу діяльності, що є характерним для сільськогосподарського виробництва Фінансується за рахунок короткострокових позик, а при консервативному підході – частково й за рахунок власного капіталу.

Як підтверджує аналіз структури та напрямів використання джерел фінансування інвестиційних проектів сільськогосподарських підприємств Берестинського району Харківської області, переважає поміркований підхід**.**

Для вибору оптимального позикового джерела фінансування сільськогосподарських підприємств з врахуванням всіх можливих обмежень пропонуємо використати алгоритм, що представлений на рисунку 2.17.

Перш за все визначаються показники фінансового стану підприємства, головним серед яких є коефіцієнт концентрації позикового капіталу, який характеризує частку залученого капіталу у загальній сумі коштів, інвестованих у діяльність сільськогосподарського підприємства. Чим вищий коефіцієнт тим менша фінансова стійкість і більша залежність підприємства від кредиторів.

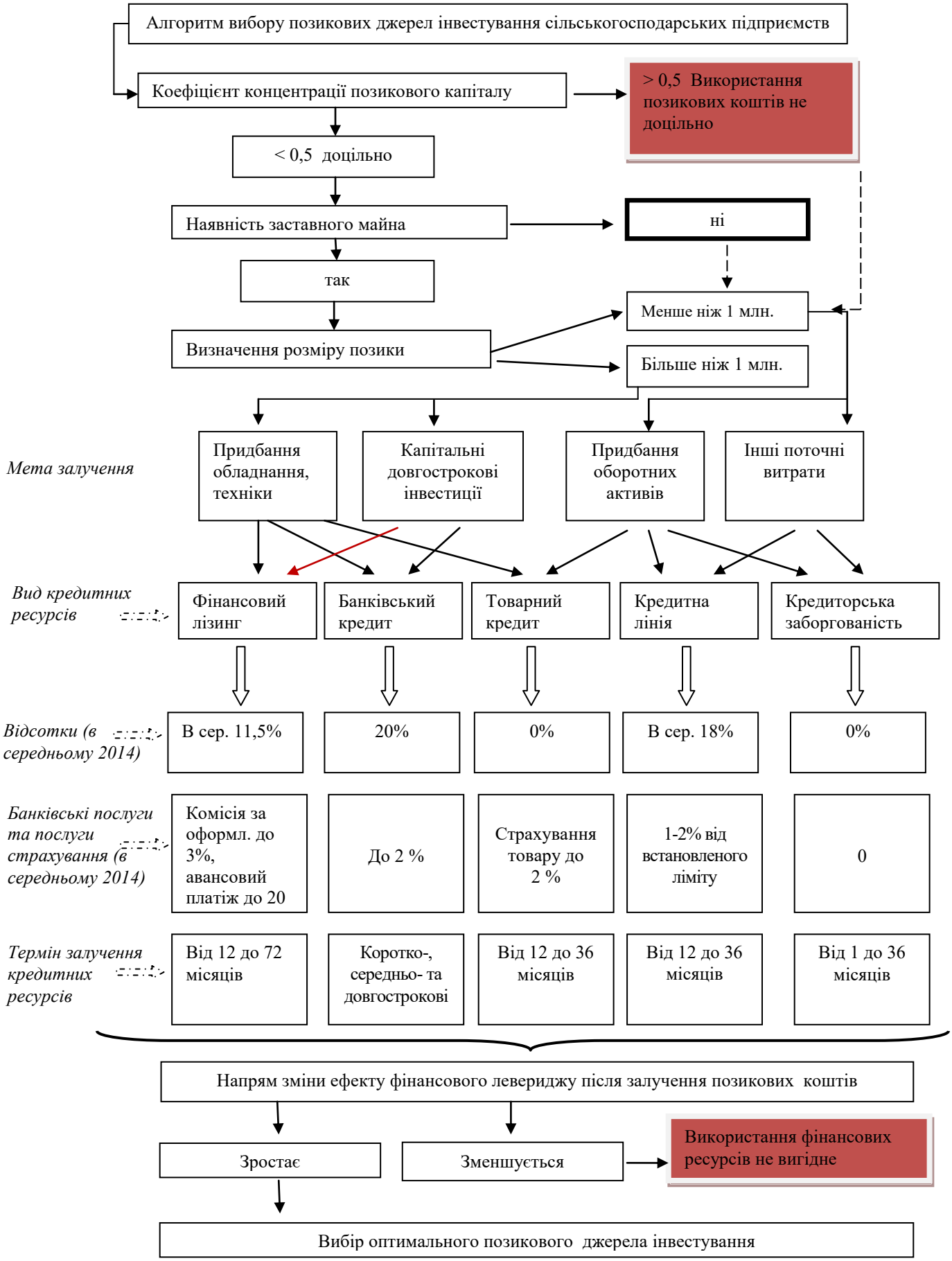

Рис. 2.17 Алгоритм вибору позикового джерела інвестування

Якщо даний коефіцієнт перевищує значення 0,5, то отримання кредиту є не доцільним, а в більшості випадків й не можливим, оскільки банки зацікавлені в фінансово незалежних, платоспроможних клієнтах.

Наступним кроком є визначення наявного заставного майна та його ринкова вартість.

Потім варто розрахувати потребу в залученні коштів в цілому та за окремими напрямками інвестиційного процесу: формування оборотних активів, придбання техніки та обладнання, незавершене будівництво чи інше.

Після проведення розрахунків потреби підприємства в кредитних ресурсах визначають період їх залучення. Період залучення кредитів – це час з моменту надання банківського кредиту до моменту його повного погашення та виплати відсотків за користування. Період залучення кредиту визначається банком. Практика свідчить, що нині в Україні цей строк коливається від одного місяця до декількох років в залежності від виду кредитування.

Потім виходячи з потреби, терміну надання, можливим забезпеченням та метою використання обирається вид позикового ресурсу і розраховується його вартість.

Оцінка вартості позикового капіталу має ряд особливостей, основними з яких є:

а) відносна простота формування базового показника оцінки вартості - вартість обслуговування боргу у формі відсотка за кредит;

б) урахування в процесі оцінки вартості позикових засобів податкового коректора, тому що виплати щодо обслуговування боргу – відсотки за кредит і інші форми цього обслуговування відносять на собівартість продукції, вони зменшують розмір оподаткування бази підприємства, а відповідно, знижують розмір вартості позикового капіталу на ставку податку з прибутку [134]. Як і у формулі розрахунку ефекту фінансового левериджу, податковий коректор є таким множником: $(1 - С_{пп})$, де $С_{пп}$ – ставка податку на прибуток, виражена десятковим дробом;

Таблиця 2.16

Варіантність розрахунку ефекту фінансового левериджу

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3
Ставка оподаткування, десятковий дріб	0,18	0,18	0,18
Валовий прибуток, тис.грн	6000	6000	6000
Середньорічна вартість активів підприємства, тис.грн	22000	22000	22000
Середня процентна ставка, %	24,00	24,00	24,00
Середньозважена процентна ставка, %	24,00	25,48	23,00
за кредит № 1, %	20	20	20
за кредит № 2, %	22	22	22
за кредит № 3, %	26	26	26
за кредит № 4, %	28	28	28
Всього сума залучених кредитів, тис. грн. в тому числі:	800	800	800
кредит № 1, тис.грн	200	100	300
кредит № 2, тис.грн	200	150	250
кредит № 3, тис.грн	200	250	150
кредит № 4, тис.грн	200	300	100
Сума власного капіталу, тис.грн	20000	20000	20000
Ефект фінансового левериджу, % (середня ПС)	9,82	9,82	9,82
Ефект фінансового левериджу, % (середньозважена ПС)	9,82	5,38	12,82

в) взаємозв’язок умов отримання позикового капіталу та рівнем конкурентоспроможності підприємства. Чим вище рівень кредитоспроможності підприємства за оцінкою кредитора, тобто чим вище його кредитний рейтинг на фінансовому ринку, тим нижча вартість позикового капіталу, що залучається цим підприємством;

г) позиковий капітал надається на умовах платності, що передбачає повернення не тільки основної суми кредиту, а й погашення відсотків за можливість ним скористатися. Це генерує особливі види фінансових ризиків, найбільш небезпечні за своїми наслідками, що призводять підприємства, інколи до банкрутства. Дані ризики присутні у фінансуванні всіх підприємств, що залучають кредитні ресурси незалежно від форми отриманого кредиту та умов його використання. Варто зазначити, що якщо виникає можливість знизити ризик неплатоспроможності для підприємства у довгостроковому періоді, то це спричинює зростання відсоткових ставок за його користування.

Тож, аграрні підприємства мають в повній мірі усвідомлювати вплив управління на формування та мобілізацію ресурсного потенціалу, бо саме він дозволить створити стійкі конкурентні переваги, визначити напрям куди і як спрямовувати свої сили, а також сформувати продуктивні умови в середині підприємства, що дозволить на повну міру використати трудові ресурси та забезпечити максимальну результативність. Що відповідно дозволить покращити рівень ресурсозабезпеченості аграрного підприємства та в подальшому сприятиме зростанню платоспроможності.

За ринкових умов набуває актуальності управління на основі стратегічного мислення на кожному адміністративному рівні та функціональному напряму управління. Розвиток ресурсного забезпечення також не виняток. у жорстких умовах конкурентного середовища сформувати стійкі конкурентні переваги аграрних підприємств може не стільки впровадження ресурсозберігаючої технології, скільки вміння обрати найоптимальніший варіант, швидко впровадити та отримати максимальну вигоду від неї.

Висновки до розділу 2:

1. Застосування обґрунтованого в дослідженні методичного підходу до оцінки ефективності інвестиційної діяльності аграрних підприємств, який ґрунтується на використанні методів визначення чистого грошового потоку, дозволив впорядкувати процедури стратегічного та тактичного планування залучення та використання інвестиційних ресурсів з огляду на мобілізацію їх ресурсного потенціалу та формування стійких конкурентних переваг.

2. В дослідженні встановлено, що залучення інвестиційних ресурсів з зовнішнього середовища аграрних підприємств превалює над реінвестуванням акумульованого прибутку. Причини вказаного полягають, передусім, у недостатності власних ресурсів для фінансування масштабних інвестиційних проектів, а також в необхідності інтенсивного зростання складових ресурсного потенціалу аграрних підприємств з огляду на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та її виробників. При

цьому критичними при виборі джерел фінансування інвестиційних проектів є їх масштаби та строки окупності розміщених інвестицій.

3. Дослідивши стан та умови інвестиційної діяльності аграрних підприємств Берестинського району Харківської області можемо зазначити, що більшість з них не мають можливості залучати кредитні ресурси через відсутність ліквідаційної застави, критичного стану фінансово-економічної стійкості, високих відсоткових ставок на кредити, які перевищують у більшості підприємств норму рентабельності та невизначеність зовнішнього середовища.

Досліджені аграрні підприємства є значною мірою диференційованими за рівнем розвитку свого ресурсного потенціалу, що визначає параметри застосування інвестиційних стратегій. За допомогою статистичних групувань показників діяльності підприємств за рівнем ресурсного забезпечення в дослідженні було встановлено, що високий рівень ресурсного забезпечення мають 4 підприємства в районі, що складає 22,2% від загальної вибірки; достатній рівень – 3, задовільний – 7 та низький – 4 підприємства. Найбільшу питому вагу, за рівнем ресурсного забезпечення, становлять підприємства з задовільним рівнем.

Розділ 3
АРХІТЕКТУРА ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Принципи побудови інвестиційних механізмів управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств.

Багато питань в розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств можуть бути вирішені на основі розробки оргпроектів в системі інвестиційних механізмів з опорою на раціональність та обґрунтованість формування, використання та відтворення ресурсного потенціалу. Таким чином, можна виявляти і приводити в дію резерви підвищення ефективності роботи підприємства.

Основні завдання управління підприємством, з урахуванням застосування принципу системності, повинні полягати в наступному: зниження емержентності; підвищення синергічності; забезпечення адаптивності роботи підприємства. Це створює умови для того, щоб керівництво могло бачити найбільш значимий комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених підсистем, що входять в структуру підприємства, що, безумовно, сприятиме ефективному застосуванню інвестиційних механізмів до управління розвитком ресурсного потенціалу агропідприємств.

Вивчення проблем формування та мобілізації ресурсного потенціалу аграрного підприємства у взаємозв’язку з факторами економічного розвитку підприємств є одним з першочергових заходів для розробки стратегії цілеспрямованого ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств на основі формування стійких конкурентних переваг та організації ефективних, гнучких інвестиційних механізмів управління ресурсним потенціалом (рис. 3.1).

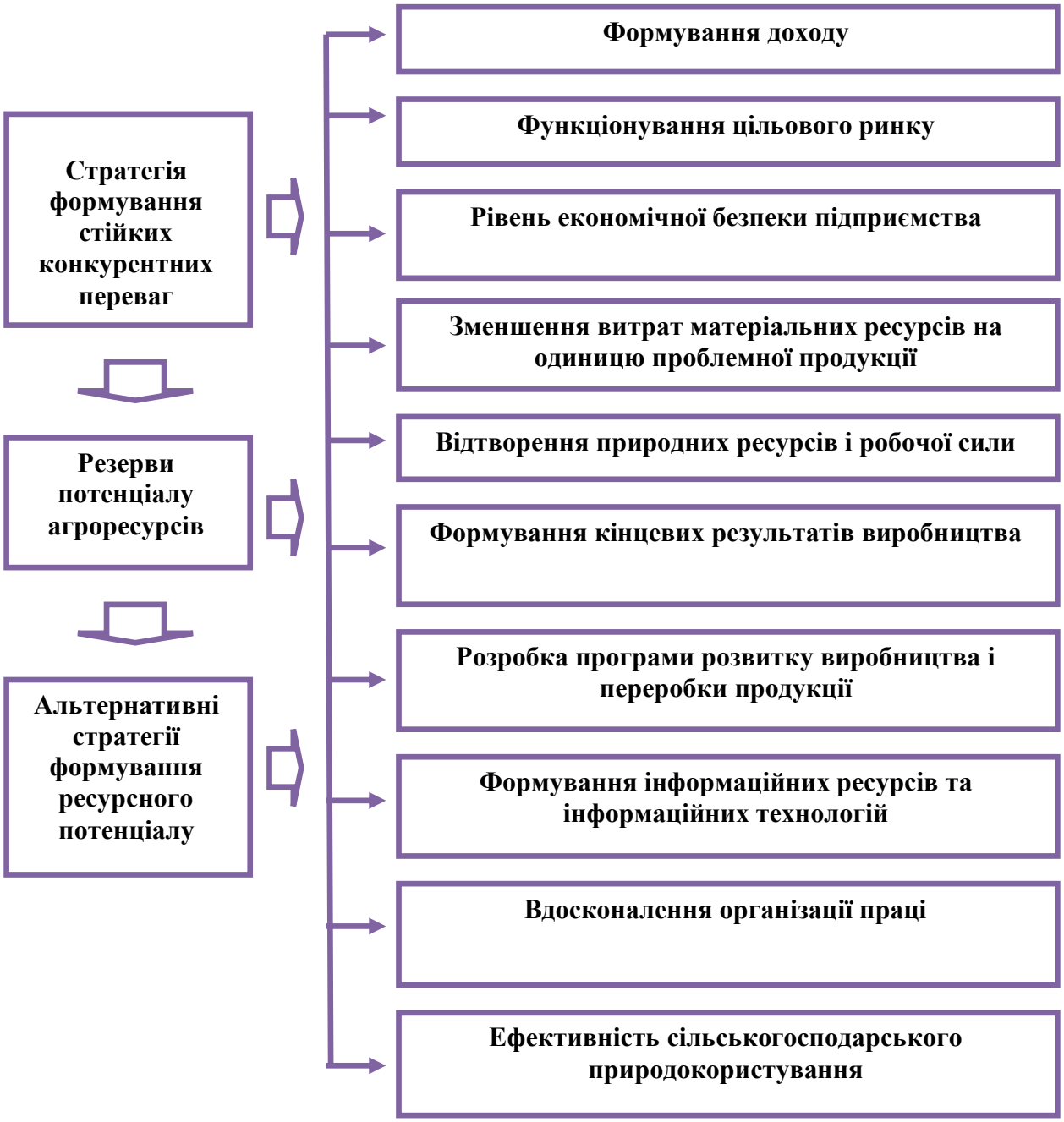

Рис. 3.1 Проблеми формування та мобілізації ресурсного потенціалу аграрного підприємства та фактори його економічного розвитку

Враховуючи, що «у сільському господарстві значно вища віддача від використання інвестиційних ресурсів, ніж у цілому по економіці країни» [104, С.7], то альтернативні інвестиційні стратегій в умовах обмеженого доступу до інвестиційних ресурсів, які базуються на розмежуванні інвестиційних механізмів розвитку ресурсного потенціалу нададуть можливість оптимізувати інвестиційне забезпечення розширеного відтворення

сільськогосподарських товаровиробників на основі впровадження передових ресурсозберігаючих технологій з досягненням максимального ефекту від використання залучених ресурсів.

Сучасне теоретичне розуміння інвестиційного механізму інноваційного розвитку та його практична спрямованість повинні ґрунтуватися на таких концептуальних положеннях, які відображають його економічну сутність:

— інвестиційний механізм так само, як фінансовий, кредитний, об'єктивно включені у загальну систему управління економікою;

— сутність інвестиційного механізму об'єктивно обумовлений природою та економічним змістом інвестицій, закономірностями їх розвитку, сферою охоплюваних ними відносин, значенням у відтворювальних процесах, що, в свою чергу, тісно переплетено з функціями держави, особливостями економічного устрою суспільства;

— інвестиційний механізм інноваційного розвитку проявляється у зворотній дії на загальноекономічний розвиток, впливає на його якісні та кількісні параметри, темпи відтворювальних процесів та результативність держави та її суб'єктів у глобальному масштабі;

— формування та функціонування інвестиційного механізму інноваційного розвитку відбувається у зовнішньому оточенні, динамічність якого визначають необхідність його постійного удосконалення. Кожному новому періоду відповідають свої особливості функціонування інвестиційного механізму та його внутрішня будова;

— внутрішня структура механізму характеризується сукупністю взаємопов'язаних і взаємодіючих елементів, які залежно від періоду, дозволятимуть визначатися з відповідним набором форм, методів, інструментів та важелів, які забезпечуватимуть цілеспрямованість його функціонування;

— основне призначення структурних елементів механізму полягає у ефективному акумулюванні та раціональному використанні економічних ресурсів з метою забезпечення різноманітних потреб суб'єктів економічних відносин під впливом прогресивних змін у світовому просторі та необхідності

захисту національних інтересів у протіканні загальних глобалізаційних процесів;

— методологічне значення інвестиційного механізму інноваційного розвитку має комплексність його дії на досягнення завдань, визначених загальною економічною стратегією розвитку національної економіки та відображеної в державній інноваційній та інвестиційній політиці.

Систематизувавши погляди визначення економічної сутності інвестиційний механізм управління розвитком ресурсного потенціалу та близьких по суті понять, які були досліджені вітчизняними та зарубіжними науковцями, спеціалістами в галузі економіки та управління, ми зробили висновок, що інвестиційні механізми розвитку ресурсного потенціалу агропідприємств — це сукупність цілеспрямованих форм і джерел інвестицій, принципів, методів, інструментів та важелів впливу на накопичення та використання інноваційних ресурсів для розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств, а також система управління даними процесами, що має забезпечувати обґрунтування напрямів інвестування, максимізацію інвестиційної ефективності, зниження витрат та ризиків.

Архітектура інвестиційних механізмів залежить від умов функціонування конкретного сільськогосподарського підприємства та специфіки усіх елементів інвестиційної діяльності, а сам інвестиційний механізм постійно розвивається і потребує уточнення деяких ключових моментів наукових пошуків в даній сфері.

Головним завданням інвестиційних механізмів розвитку ресурсного потенціалу агропідприємств є інвестиційне забезпечення розширеного відтворення сільськогосподарських товаровиробників на основі впровадження передових ресурсозберігаючих технологій з досягненням максимального ефекту від використання залучених ресурсів.

Для підвищення ефективності інвестиційного механізму управління ресурсним потенціалом підприємства, пропонуємо розглядати його в трьох спектрах, а саме: як інвестиційний механізм фінансування, механізм

формування умов для впровадження інноваційно-інвестиційних заходів та інвестиційний механізм управління розподілу інвестиційних ресурсів (рис.3.2).

В першому випадку увага зосереджена на інструментах, принципах та методах обґрунтування обсягів та співвідношення джерел залучення інвестиційних ресурсів, в другому – використання методичного інструментарію для створення сприятливих умов для цілеспрямованого інвестування в найбільш перспективні напрямки, а третій механізм включає в себе управління використанням інвестиційних ресурсів в межах підприємства, ефективність інвестиційного механізму, вплив інвестицій на економічний розвиток підприємства та на проведення інвестиційної політики. Варто зазначити, що архітектура інвестиційних механізмів залежатиме від умов функціонування конкретного сільськогосподарського підприємства та специфіки усіх елементів інвестиційної діяльності (рис.3.3).

Основою управління інвестиційною діяльністю аграрного підприємства є інвестиційне планування, яке є процесом розробки системи планів і планових(нормативних) показників забезпечення підприємства необхідними інвестиційними ресурсами і підвищення ефективності його інвестиційної діяльності в майбутньому періоді. Процес планування охоплює весь інвестиційний цикл, фази і стадії якого потребують свій визначений вид і характер планування, степінь деталізації тощо.

Успішне функціонування інвестиційних механізмів багато в чому визначається ефективністю їх організаційного забезпечення, що являє собою організаційну структуру управління, яка забезпечує реалізацію функцій управління і несе відповідальність за результати прийнятих управлінських рішень.

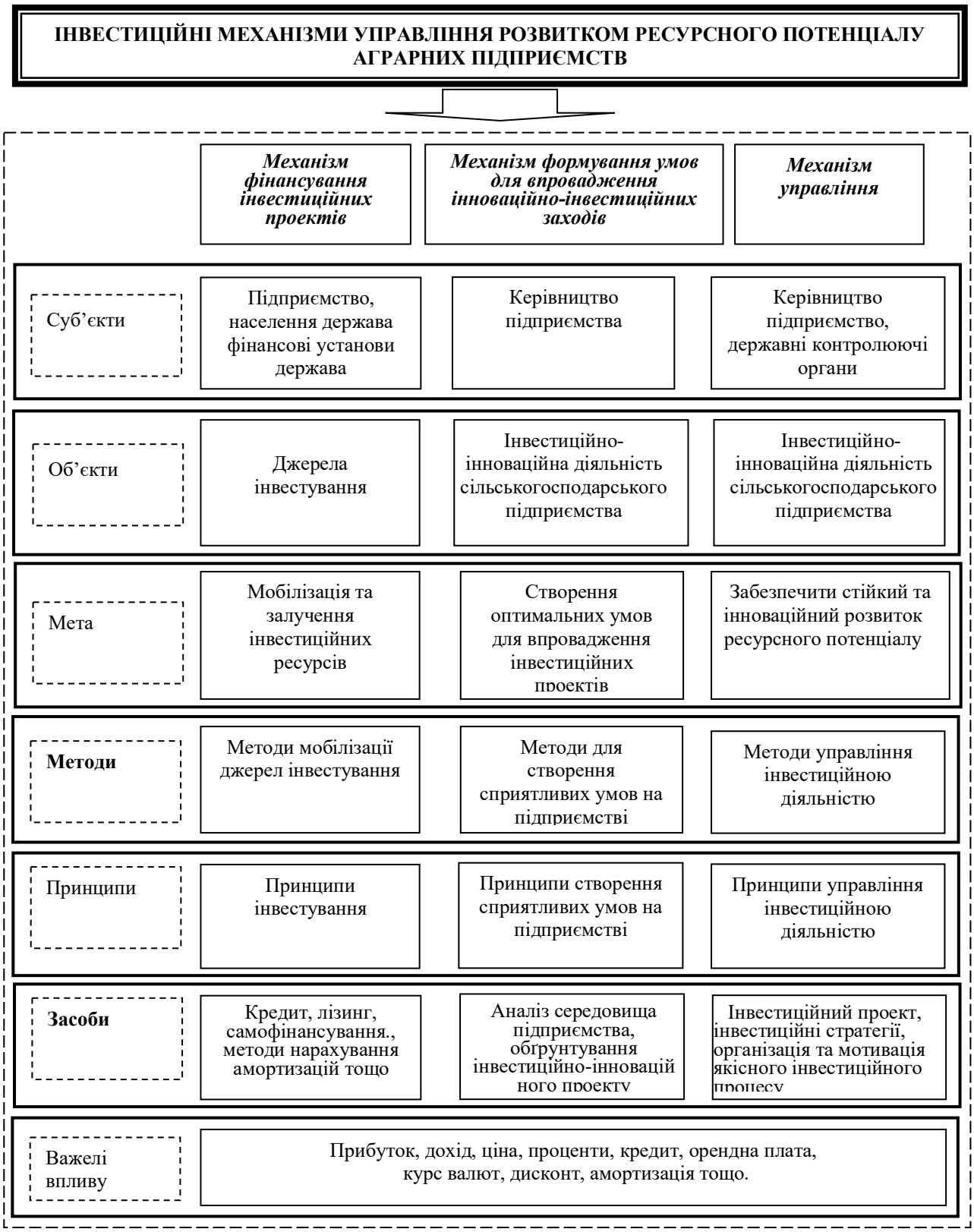

Рис. 3.2 Інвестиційні механізми управління розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств

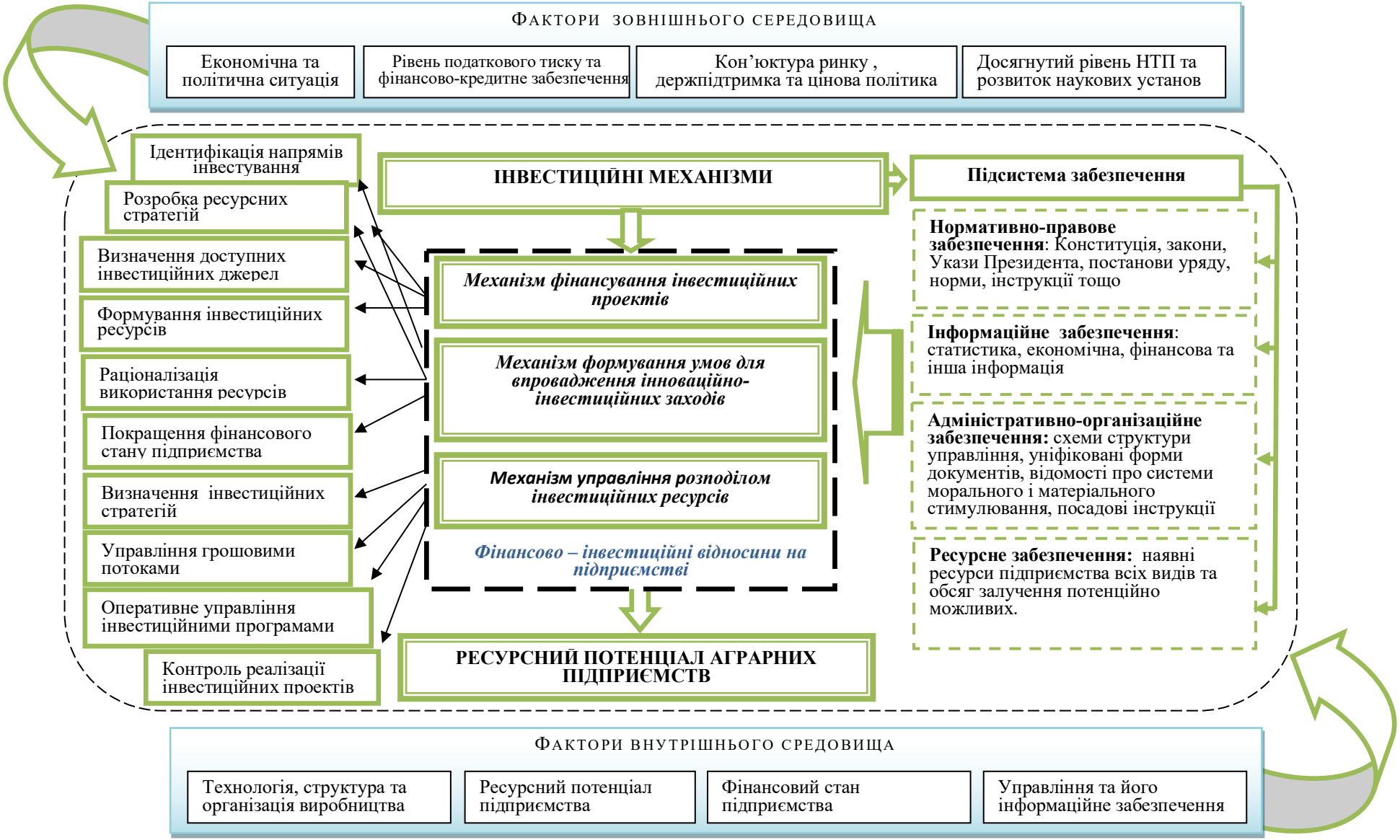

Рис. 3.3. Складові інвестиційних механізмів формування ресурсного потенціалу аграрних підприємств*

**джерело: власна розробка автора*

Механізм фінансування інвестиційних проектів включає ідентифікацію напрямів інвестування, визначення можливих джерел інвестування та прийняття управлінських рішень щодо забезпечення інвестиційного процесу необхідними інвестиційними ресурсами у запланованому обсязі та у визначені терміни фінансування, що й проявляється в головних принципах даного механізму - достатності та системності. Не менш важливими є принцип збалансованості ризиків, бо особливо ризикові інвестиції доцільно фінансувати за рахунок власних коштів (чистий прибуток і амортизаційні відрахування) і не пов'язувати підприємство додатковими борговими зобов'язаннями та принцип «вартість грошей у часі», бо витрати на залучення капіталу повинні бути нижчими від величини рентабельності інвестицій, в іншому випадку інвестиції неефективні.

Механізм формування умов для впровадження інноваційно-інвестиційних заходів зорієнтований на ідентифікацію напрямів інвестування, визначення резервів ресурсного потенціалу аграрного підприємства, розробка ресурсних стратегій та підготовку підприємства до впровадження інвестиційних заходів, а саме раціоналізація використання наявних основних та оборотних засобів, покращення фінансового стану та ділової активності підприємства. При цьому управлінські заходи мають базуватися на принципах самоорганізації, цілеспрямованості, економічності, адекватності та комплексності. Принцип самоорганізації – адаптування можливостей зовнішнього середовища та підсилення їх зворотнім зв’язком. Принцип цілеспрямованості полягає в орієнтації на підвищення рівня ресурсного потенціалу підприємства та підвищення ефективності діяльності аграрного підприємства. Принцип економічності – раціональність та ефективність організації процесів використання ресурсного потенціалу. Принцип адекватності – відповідність економічних методів управління суті відображуваних ними процесів, а також відповідність прийнятих рішень змісту функцій персоналу. Принцип комплексності передбачає взаємодію

між ієрархічними ланками по вертикалі і горизонталі, спрямованої на формування умов для впровадження інноваційно-інвестиційних заходів.

Механізм управління розподілом інвестиційних ресурсів зорієнтований на: визначення та обґрунтування інвестиційних стратегій, програм, політик, тактик; управління грошовими потоками; контроль реалізації інвестиційних проектів тощо. При цьому важливими принципами є:

1.) збалансування матеріальних і фінансових потоків – отримання і витрачання коштів має відбуватися у встановлені терміни;

2.) безперервна адаптація – адаптивний характер управління інвестиційною діяльністю забезпечує можливість випереджаючих дій на випадок непередбачуваних обставин;

3.) досяжність – дозволяє забезпечити реалізованість і реальність інвестиційних планових рішень;

4.) принцип рефлексії – на прийняття стратегічних управлінських рішень з інвестування впливає не тільки ступінь оцінки об’єктивних чинників, але і те як корелюють інтереси суб’єктів з їх рефлексіями, так як підприємство управляється людиною з його суб’єктивними інтересами і особливостями

Механізм інвестиційного забезпечення може реалізуватися у таких формах в залежності від джерел формування інвестиційних ресурсів: самоінвестування, державне та інвестування за допомогою посередників.

Джерелами самоінвестування підприємства можуть бути: реінвестована частка чистого прибутку, амортизаційні відрахування, кошти від продажу активів та інші внутрішні джерела. Використання даної форми можливе виключно за умови високого рівня прибутковості сільськогосподарських підприємств, постійно зростаючих темпів виробництва та реалізації продукції. Зовнішніми джерелами формування власних інвестиційних ресурсів підприємств є емісія акцій, залучення додаткового пайового капіталу та інше.

Отриманий на підприємствах прибуток поділяється на дві частини: фонд споживання і фонд накопичення. Процес накопичення є частиною

відтворювального циклу аграрних підприємств. Саме від нього залежить впровадження результатів науково-технічного прогресу у сільськогосподарське виробництва, збільшення кількості та якості ресурсів підприємства, залучення додаткових працівників та підвищення кваліфікації існуючих і цим самим забезпечувати зростання ефективності функціонування підприємства. Варто зазначити, що отриманий прибуток зростає з підвищенням економії ресурсів в процесі виробництві та зростання продуктивності праці.

Слід відмітити, що в умовах ринкових відносин прибуток набуває новий зміст і виступає основним джерелом фінансування сільськогосподарських підприємств.

Державними інвестиційними ресурсами можуть бути: асигнування з бюджетів різних рівнів, пільгове кредитування, страхування сільськогосподарських ризиків з державною підтримкою, зменшення податкового навантаження тощо.

За допомогою інвестиційних посередників можуть додатково залучатися довгострокові кредити банків, довгострокові кредити і позики небанківських фінансових установ, фінансовий лізинг та інші позикові джерела. При цьому необхідно звертати увагу співвідношенню власних та позикових засобів при виборі того чи іншого методу інвестування.

Якщо говорити про кредитно-інвестиційне посередництво, то В.В. Корнєєв та С.В.Герасимова виділяють дві основні групи компонентів інвестиційного механізму: інституціональні та неінституціональні (приватні). Інституціональними інвестиційними посередниками є банківські установи (НБУ, комерційні банки), фондові біржі, бюджетні організації (пенсійні фонди, страхові компанії), інвестиційні фонди та інвестиційні компанії тощо. Неінституціональними посередниками є спеціалісти, які здійснюють операції з інвестування без створення юридичної особи. У процесі взаємозв'язку інституціональних посередників (моноінституціональних) виникли поліінституціональні компоненти інвестиційного посередництва — це так

звані об'єднання у вигляді асоціацій, консорціумів та ПФГ [92, С. 77.; 21, С. 104.].

Вексельне кредитування, лізинг, торговельний кредит, факторинг та інші схеми кредитування, у яких не використовується кредитно-фінансовий механізм, теж відносяться до групи компонентів інвестиційної діяльності. Вексельними кредитами є банківські операції з врахування (дисконту) векселів і видачі позик під забезпечення векселів, використовуючи вексель, підприємство достроково отримує ліквідні кошти [86, с. 182]. Це дозволить вирішити ряд управлінських завдань як кредитору, так і позичальнику. Лізинг забезпечує підприємствам галузі можливість отримати у користування необхідну техніку та обладнання у спеціалізованих лізингодавців без значних початкових платежів.

Відносно новим фінансово-інвестиційним інструментом для вітчизняних аграрних підприємств є поняття Trade in, що з англійської мови перекладається як «зворотній продаж» та розуміється як процес заміни старої техніки на нову з частковою доплатою. Дана система вже встигла себе добре зарекомендувати в галузі сільського господарства в Америці та Європі. Перевагами її є можливість впровадження нових агротехнологій при відсутності достатньої кількості оборотних засобів за рахунок взаємозаліку.

Ефективність і дія інвестиційного механізму залежать від правового, нормативного та інформаційного забезпечення. До правового забезпечення входять законодавчі акти, постанови, накази та інші правові документ органів управління. Нормативне забезпечення включає галузеві інструкції, затверджені норми та нормативи, методичні рекомендації та пояснення до нормативних документів. Інформаційне забезпечення, в свою чергу, представлене економічною інформацією про фінансовий стан аграрного підприємства, стан та умови фінансового та інвестиційного ринків, розвиток науки та техніки тощо. Якісне забезпечення інформацією менеджерів дозволяє швидко приймати економічно важливі рішення, адаптувати елементи інвестиційної стратегії до мінливих умов зовнішнього середовища,

і на цій основі забезпечувати формування стійких конкурентних переваг та забезпечення максимізації прибутку.

Система фінансових інструментів — це сукупність зобов'язань, що забезпечують реалізацію окремих запланованих управлінських рішень підприємства: платіжні інструменти, кредитні та депозитні інструменти, інструменти інвестування та страхування і інші види фінансових інструментів.

Сільськогосподарське підприємство як і будь-яке інше є відкритою системою та діє в певному середовищі, тобто працює за правилами, встановленими на певній території в певний період часу. Відповідно на прийняття інвестиційних рішень впливають окремі чинники зовнішнього середовища, які мають безпосередній вплив на інвестиційну активність

У сучасних умовах один із інститутів, що бере активну участь у фінансуванні інвестиційних проектів є банківська система, але банки ставляться невпевнено до ризику і вимагають суттєвого забезпечення кредиту від позичальника. На розвиток кредитування інвестицій негативно впливає нестабільний фінансовий стан суб'єктів господарювання. Тому потрібно погодитися з думкою Гришової І.Ю. [28], яка стверджує, що джерелом зростання банківського капіталу є прибуток суб'єктів господарювання. При цьому суттєве нарощування банківського капіталу й зростання обсягів інвестиційного фінансування за рахунок банківської системи можливе лише за умов стабільного економічного розвитку підприємств. Основні тенденції процесу накопичення ресурсів банківської системи України вказують на доволі обмежений їх розмір [29].

В умовах окресленого стану аграрного сектора надзвичайно важливою є диверсифікація інструментів кредитної підтримки сільськогосподарських виробників, нагромадження власних інвестиційних ресурсів суб'єктами аграрного підприємництва, запровадження оптимальних схем оподаткування та страхування, врахування екологічного чинника при розробленні інвестиційної стратегії потужних агропромислових об'єднань [165].

Отже, зазначимо, що успіх у функціонуванні інвестиційних механізмів полягає у вчасному та оптимальному поєднанні окремих управлінських методів та інструментів. Невчасність у виявленні слабких сторін механізму може призвести до суттєвого зниження ефективності вкладених коштів, що актуалізує релевантність у прийнятті рішень стосовно здійснення інвестиційно-інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств.

3.2. Планування та імплементація інструментарію інвестиційної діяльності аграрних підприємств та розвиток їх ресурсного потенціалу

Планування інвестиційної діяльності та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств поділяється на стратегічне, яке здійснюється в залежності від загальної стратегії підприємства та тактичне, що розробляється на основі стратегічних планів.

Підприємство може обрати один із трьох варіантів стратегічної поведінки: пасивне очікування; активне очікування, тобто готовність кваліфіковано зустріти зміни; підготовка до змін та стимулювання бажаних змін. Найкращий варіант полягає у попередженні змін та стимулюванні їх за допомогою інноваційних технологій. Вибір типу поведінки відбувається в залежності від обраної загальної стратегії економічного розвитку, а саме стратегій розвитку, стабілізації чи скорочення. Відносно неї формуються ресурсні та інвестиційні стратегії підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств, що мають підлеглий характер та повинні бути узгоджені з нею за цілями та етапами здійснення. При цьому інвестиційна стратегія виступає як головний фактор забезпечення ефективного розвитку ресурсного потенціалу підприємства в майбутньому, бо як зазначає В.В. Онікієнко, стратегічний ефект інновацій може бути досягнутий у тісній взаємодії економічних суб’єктів, інвестиційних вкладень і сукупних інвестицій [116].

На формування інвестиційних стратегій та вибір однієї з сукупності стратегічних альтернатив впливатиме стан та прогнози макроекономічного середовища, внутрішнє середовище підприємства, сфера його бізнесу та ділових інтересів. Володіння інформацією щодо джерела можливого впливу на підприємство – вже достатньо для того, щоб розробити програму активної підготовки матеріально-технічного забезпечення та активізації резервів підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Водночас стратегія інвестиційної діяльності визначає пріоритети її напрямів та форм, характер формування інвестиційних ресурсів і послідовність етапів реалізації довготермінових інвестиційних цілей [7, С. 170].

Для досягнення найповнішого ефекту від застосування інвестиційних стратегій видаляємо, в залежності від фінансово-економічного стану аграрного підприємства: інвестиційну стратегію інтенсивного розвитку, інвестиційну стратегію сталого розвитку та антикризову інвестиційну стратегії.

На нашу думку, кожна з них має включати міні-стратегії, що відповідатимуть функціонуванню, окреслених раніше інвестиційних механізмів, а саме стратегію підготовки стратегічної бізнес одиниці до інвестування, стратегію формування інвестиційних ресурсів та стратегію управління процесом інвестування.

Принципова відмінність антикризової інвестиційної стратегії від інвестиційних стратегій за умов нормального функціонування підприємства полягає у відмінностях критеріїв прийняття рішень. Адже для підприємства, що перебуває у стійкому фінансовому стані, є платоспроможним, прибутковим і інвестиційно-привабливим, основною метою інвестиційної стратегії є забезпечення стратегічних цілей розвитку підприємства у довгостроковій перспективі. При виникненні симптомів фінансової кризи або при її загрозі стратегічні цілі управління втрачають свою актуальність, а у короткостроковому періоді критерієм прийняття управлінських рішень стає усунення або мінімізація негативного впливу зовнішнього середовища

та нейтралізація власних слабких сторін, підтримка підприємства в життєздатності, у тому числі забезпечення платоспроможності та запобігання банкрутству підприємства.

Елементом та засобом управління інвестиційної діяльності аграрних підприємств є відповідні інструменти. Інвестиційний інструмент – це засіб залучення й використання інвестиційних ресурсів аграрними підприємствами, що формуються фінансовими та не фінансовими складовими з метою розвитку ресурсного потенціалу і підвищення економічної діяльності аграрних підприємств.

Структурно інструменти інвестиційної діяльності можна подати у такому вигляді (рис. 3.4). При цьому, інструменти інвестиційної діяльності аграрного підприємства поділяємо на наступні види: самоінвестування, зовнішнє інвестування, банківське кредитування, інвестування коштів від продажу активів.

Рис. 3.4. Структура інструментів інвестиційної діяльності аграрного підприємства*

*джерело: власна розробка автора

Розглядаючи кожну групу інструментів інвестиційної діяльності аграрного підприємства окремо, можемо виділити функціональні категорії до

кожної з них. Так, самоінвестування може бути забезпечене за рахунок амортизаційних відрахувань та реінвестування акумульованого прибутку. Інвестування з використанням банківського кредитування включає всі види кредитування за часовим критерієм та надання векселів. Окремо виділяємо групу зовнішнього інвестування, яка включає корпоратизацію, агропромислову інтеграцію, прямі інвестиції, венчурне інвестування, використання аграрних розписок тощо. У формуванні дієвого інвестиційного механізму розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств відіграє держава.

Від зацікавленості держави та її можливостей залежить раціональність та дієздатність інвестиційного механізму. Модифікуються і методи державної участі, стимулювання. Адміністративні, централізовані методи державного регулювання під впливом ринкових умов господарювання поступово перетворюються в кооперацийні, інтегративні, зокрема, і приватно-державні. Це впливає і на зміну відповідного правового, нормативного та інформаційного забезпечення у складі механізму та забезпечує відповідним типом інвестиційного механізму, який проявляється при кооперації відповідних інститутів в інноваційному процесі [64, С. 7].

Матрицю вибору інструментів, засобів та процедур інвестиційної діяльності за видами ресурсних стратегій представлені на рис. 3.5.

В процесі проведених досліджень, встановили що з підвищенням рівня ресурсного забезпечення аграрних підприємств розширюється їх можливості до використання різноманітних інструментів, засобів та процедур інвестиційної діяльності.

Причинами низької ефективності діяльності аграрних підприємств також є низькій рівень організації управлінського процесу, кваліфікації менеджерів та працівників. Зафіксовано випадки, коли в підприємствах, що знаходяться в одній-природно кліматичній зоні, мають подібний тип т склад ґрунту, – різні результати ефективності виробництва сільськогосподарської продукції.

Інструменти, засоби, процедури	*Інвестиційна стратегія інтенсивного розвитку*	*Інвестиційна стратегія сталого розвитку підприємства*	*Антикризова інвестиційна стратегія*
Самофінансування	+	+	+
Лізинг	+	+	-
Короткострокові кредити	+	+	-
Довгострокові кредити	+	+	-
Вексельне кредитування	+	+	+
Інвестування коштів від продажу активів	+	+	+
Корпоратизація	+	+	-
Агропромислова інтеграція	+	+	+
Прямі інвестиції	+	+	+
Венчурне інвестування	+	-	-
Використання аграрних розписок	+	+	+

Рис. 3.5. Матриця вибору інструментарію в залежності від типу інвестиційної стратегії*

*розроблено автором

Враховуючи, що більшість керівників підприємств аграрного напряму та фермерів отримали освіту за часів командно-адміністративної системи, то їх кваліфікаційні знання є недостатніми для забезпечення успішного функціонування суб'єктів в умовах ринкової економіки. Головним чином це спостерігається в здійсненні стратегічного управління агропідприємствами.

Досвід показує, що за відсутності адекватної освіти основою успішного менеджменту є природні здібності й досвід роботи. Так, середній вік успішних менеджерів становить близько50 років, з яких понад 30 років вони пропрацювали у сільському господарстві [39].

Рівень організації систем менеджменту проявляється у налагодженні раціонального використання наявних ресурсів на аграрному підприємстві, правильному плануванні потреби в них та в організації системного підходу до розвитку їх потенціалу і на цій основі формування стійких конкурентних позицій суб'єкта. Як приклад, можемо привести впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій з вирощування продукції рослинництва. На даний час, у великій кількості дрібних та середніх за розміром господарств використовується фізично та морально застаріла техніка, що є фактором

впливу і на стан ґрунтів, і на якість та обсяг отриманої продукції. Впровадження ресурсозберігаючих технологій може змінити ситуацію на краще, за умови висококваліфікованого менеджменту в усіх функціональних напрямах діяльності аграрного підприємства: фінансування, постачання, виробництво, маркетинг тощо.

Крім того, незадовільне управління посилює нестачу капіталу в підприємстві та погіршення його фінансових показників, що унеможливлює отримання кредитних ресурсів [171].

Здатність трудового колективу підприємства створити ключові цінності, які об'єднують зусилля всіх його членів, є одним із джерел ефективної діяльності підприємства на ринку, коли з розрізнених людей співробітники перетворюються в єдиний колектив, зі своїми законами, правами і обов'язками.

Серед стадій відтворювального процесу в сільському господарстві слід виокремити (рис. 3.6):

– стадію авансування, на якій відбувається акумулювання залучених у процесі інвестування фінансових ресурсів та їх вкладання у різні форми капіталу;

– стадію виробництва, на якій різні форми капіталу залучаються до процесу виробництва кінцевої продукції не забезпечують створення доданої вартості;

– стадію реалізації, на якій готова продукція реалізується на ринку і забезпечує надходження на підприємство прибутку. У свою чергу, прибуток перетворюється на джерело фінансування, що використовується для придбання засобів виробництва та початок нового циклу відтворення.

Таким чином, інвестиції здійснюють визначальний вплив на результативність діяльності аграрних підприємств на кожній стадії відтворювального процесу. На першій стадії інвестиції формуються основу для капіталовкладень, на другій стадії інвестиції створюють передумови для підвищення технологічного рівня виробництва, а на третій стадії

інвестиції забезпечують отримання конкурентоспроможної продукції, що може зайняти стійке положення на глобалізованих ринках.

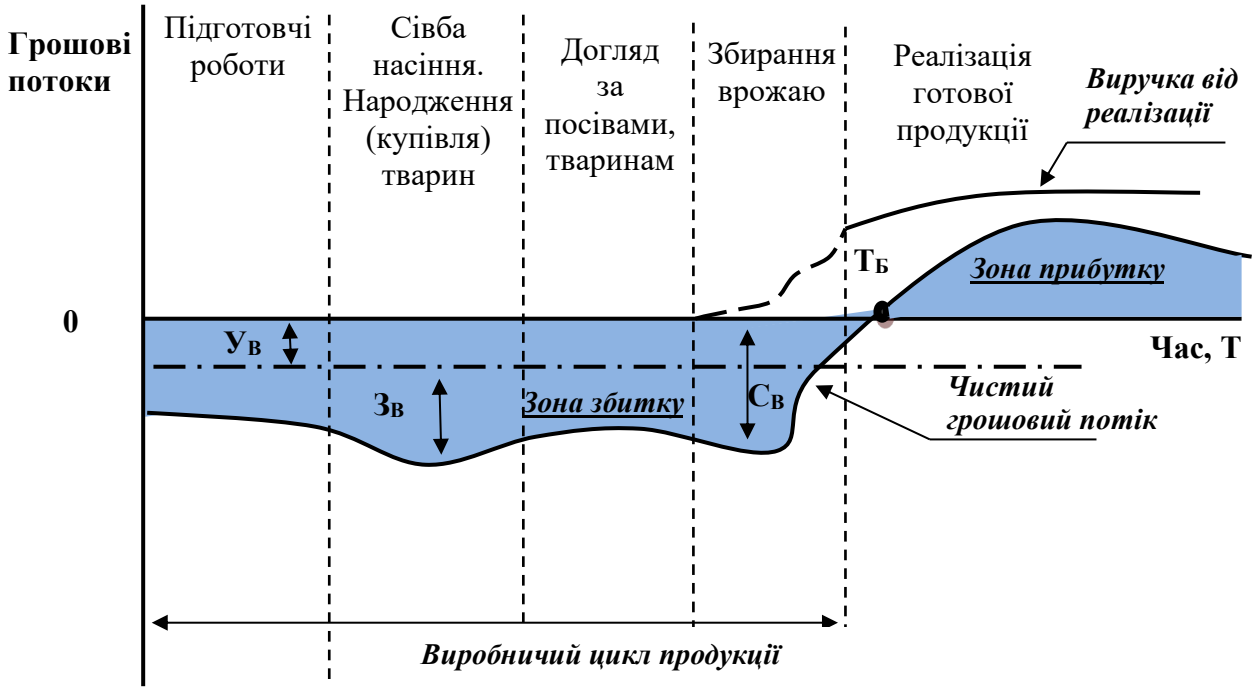

$С_В$ - сукупні витрати,
$Т_Б$ - точка беззбитковості,
$У_В$ – умовно-постійні витрати,
$З_В$ – змінні витрати,

Рис. 3.6 Чистий грошовий потік в процесі виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції*

*розроблено автором

Потреба в капіталі для фінансування поточних затрат в межах інвестиційних проектів впровадження ресурсозберігаючих технологій зумовлена незбігом в часі моменту здійснення грошових витрат (на придбання основних засобів, сировини, матеріалів тощо) та моменту надходження грошових коштів за продукцію на виробництво якої понесені витрати. Вона визначається як сума фінансових ресурсів, що необхідна для фінансування основних засобів і нематеріальних активів та фінансові ресурси для фінансування оборотних активів.

Процес планування необхідного розміру фінансових ресурсів для забезпечення виробничого процесу починається з визначення напрямів та розмір витрачання коштів, що включають постійні та змінні витрати та

розраховані на основі технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур в рослинництві та виробничій програмі по тваринництву. Отримана величина відповідає плановій виробничій собівартості. Потім визначаються можливі резервів зниження виробничої собівартості за кожною статтею витрат, що відповідно забезпечить економію оборотних активів. Мінімізація собівартості сільськогосподарської продукції (послуг) та підвищення її конкурентоспроможності можлива при інноваційній діяльності сільськогосподарського підприємства (рис. 3.7).

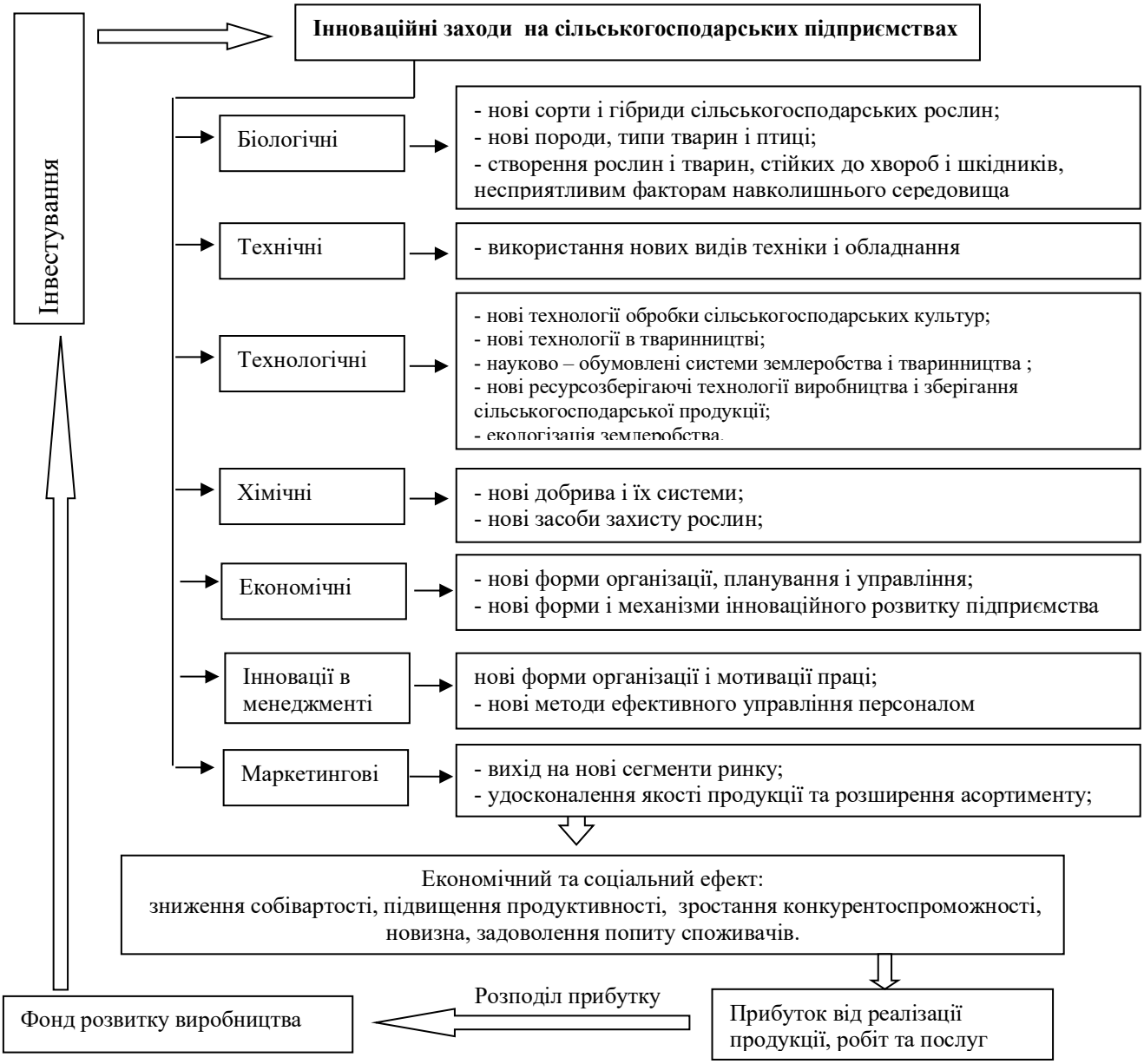

Рис. 3.7 Напрями інвестування інноваційних процесів в сільському господарстві*

*систематизовано автором

Під інноваціями розуміють прибуткове використання нововведень у вигляді нових технологій, видів продукції, процесів.

Інноваційна діяльність спрямована на практичне використання наукового, науково-технічного результату та інтелектуального потенціалу для одержання нової, радикально поліпшеної продукції, технології виробництва, організації праці, системи управління з метою підвищення конкурентоспроможності та зміцнення ринкових позицій підприємства Основними джерелами резервів зниження собівартості сільськогосподарської продукції є збільшення обсягу виробництва продукції за рахунок впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій: використання селекційного насіння та племінної худоби, поліпшення організації праці; підвищення рівня продуктивності праці, зниження енергомісткості, нові форми і методи інноваційного розвитку.

На наступному етапі визначається доступний розмір власних фінансових ресурсів та плановий фінансовий потік (рис.3.8).

При виявленні дефіциту оборотних коштів визначають необхідний розмір залучених кредитів. Для цього можна використати формулу: $К_{об} = ОК - ОК_{н} - ОК_{пр} + КЗ$, де

$К_{об}$ – необхідний розмір кредитів, які залучаються в оборотні кошти,

ОК – потреба в оборотних коштах,

$ОК_{н}$ – власні оборотні кошти на початок періоду,

$ОК_{пр}$ – поповнення оборотних коштів за рахунок прибутку підприємства,

КЗ – зменшення кредиторської заборгованості

Розрахунки варто проводити на основі інвестиційного проекту з впровадження ресурсозберігаючої технології чи іншого нововведення з деталізацією по етапах інвестиційного процесу та обов’язковим врахуванням доступних власних ресурсів на конкретний момент часу та кількості тих

ресурсів, які підприємство планує отримати з власних джерел та використати на інвестиційну діяльність.

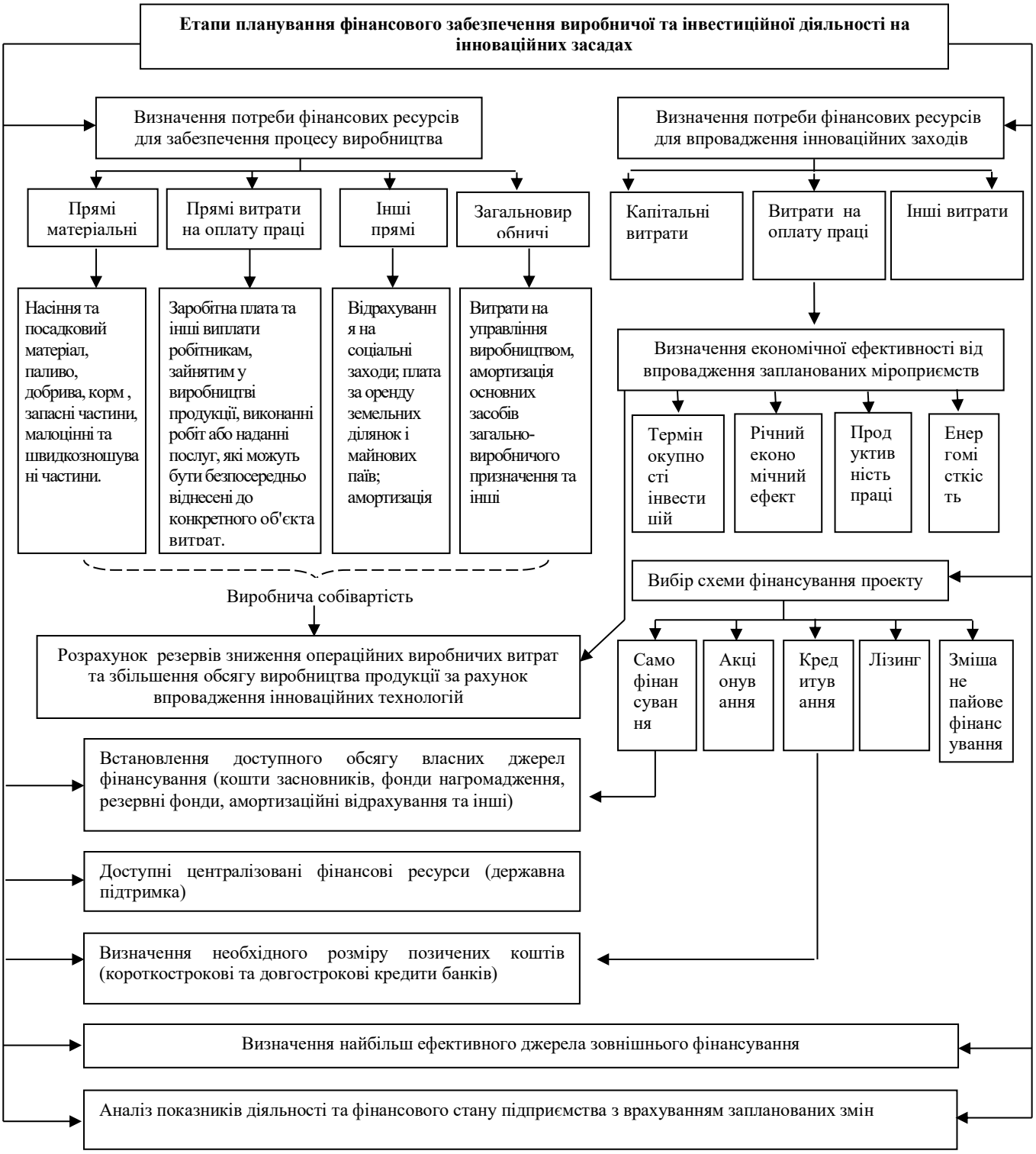

Рис. 3.8 Основні етапи планування фінансового забезпечення процесу аграрного виробництва*

*розроблено автором

Останні становлять резерв власних коштів для фінансування інвестиційних програм та включають амортизаційні відрахування, частину прибутку, яка буде спрямовуватися на реконструкцію, технічне переоснащення, нове будівництво тощо.

Обґрунтувавши розмір необхідного залучення кредитів та позик, визначають найоптимальніший період їх залучення з необхідною умовою збереження платоспроможності та фінансової незалежності підприємства.

Періодом залучення кредитних ресурсів є період часу з моменту надання банківського кредиту до моменту його повного погашення та виплати відсотків за користування [144].

Визначення потреби фінансових ресурсів для забезпечення процесу виробництва складається з наступних етапів:

1. Визначення періоду, протягом якого кошти будуть «заморожені» в оборотних активах:

- тривалість виробництва;
- тривалість зберігання сировини, матеріалів і таке інше на складі;
- тривалість зберігання готової продукції на складі;
- строки оплати клієнтам відвантаженої продукції;
- строки оплати поставленої сировини, матеріалів тощо.

2. Визначення середніх витрат на виробництво продукції:

- одноденні матеріальні витрати;
- одноденні витрати на персонал;
- одноденні накладні витрати.

3. Розрахунок потреби в капіталі для фінансування оборотних активів:

- кумулятивний метод;
- селективний метод.

Перший етап пов’язаний з визначенням кількості днів, на які кошти відволікаються в окремі позиції оборотних активів.

Загальний період, протягом якого капітал авансується в оборотні активи, визначається таким чином:

(+) період з моменту оплати сировини, матеріалів до їх постачання (100 днів);

(-) період надання товарних позичок постачальникам факторів виробництва (1 день);

(+) період зберігання сировини, матеріалів на складі;

(+) тривалість виробництва продукції, робіт, послуг (1 день) ;

(+) період зберігання готової продукції на складах (0 днів);

(+) строки надання товарних позичок споживачам продукції (період з моменту відвантаження продукції до моменту надходження коштів за неї) (72 дня);

(-) період використання авансів, одержаних від інших осіб у рахунок наступних поставок продукції (1 днів).

Отже, загальний період, протягом якого капітал авансується в оборотні активи, буде дорівнювати: 100-1+1+72-1=171 (днів).

Другий етап полягає у прогнозних розрахунках середньоденних витрат у грошовому еквіваленті, які авансуються в сировину, матеріали, персонал, накладні витрати тощо.

Для розрахунку цих витрат необхідно обчислити планову виробничу собівартість продукції, величину адміністративних витрат і витрат на збут.

На третьому етапі здійснюється безпосередній розрахунок потреби в капіталі для фінансування оборотних активів.

Потреба в коштах для фінансування виробничих запасів залежить від їх первісної вартості, яка складається з таких фактичних витрат:

- суми, що сплачуються за інформаційні, посередницькі та інші послуги, які виникають у зв’язку з придбанням запасів;

- суми ввізного мита, непрямих податків, які сплачуються у зв’язку з придбанням запасів;

- затрати на транспортування, вантажно-розвантажувальні роботи, страхування транспортних ризиків;

- затрати підприємства, пов’язані із доведенням запасів до стану, в якому вони придатні для використання у запланованих цілях.

Вартість незавершеного виробництва і готової продукції визначається собівартістю виробництва відповідних запасів і включає прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці та нарахування на неї, загальновиробничі витрати, постійні накладні витрати тощо.

На завершальній стадії розрахунку потреби в капіталі кожне підприємство повинно вирішити, а як саме воно зможе залучити необхідні кошти. Дане рішення повинно прийматися на основі розрахунку вартості капіталу.

При необхідності оновлення основних засобів можна скористатися фінансовим лізингом.

Рівень фінансування, в першу чергу залежить від обсягу та ефективності фінансування виробленої продукції та наданих послуг, тому зпрогнозувати можливі фінансові надходження можливо лише з оптимізацією майбутнього сценарію розвитку подій, тобто при збереженні нормальних умов функціонування сільськогосподарського підприємства.

Мінливість ринкового середовища, активні дії конкурентів, науково-технічний розвиток вимагає від суб’єктів діяльності пошуку нових джерел надходжень, а отже відкриття нових напрямів діяльності, здійснення диференціації виробництва, моніторинг ринкового середовища, планування напрямів розвитку та залучення фінансових джерел. Отже, для ефективного використання фінансових ресурсів за умови інтенсивного розвитку підприємства необхідне поточне та стратегічне фінансове планування.

Поряд із описаними механізмами зупинимося також на механізмах страхового ринку, які мають використовуватися як «засоби захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві» [74]. Традиційно страхування розглядається як спосіб підтримання безперебійності відтворювального процесу.

Згідно з чинним законодавством України, страхування в сільському господарстві здійснюється в обов'язковій і добровільній формі. Страхування врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень для державних підприємств та зернових культур і цукрових буряків для сільськогосподарських підприємств усіх форм власності є обов'язковим. Обов’язковим є також страхування племінних тварин. Інші об'єкти сільського господарства можуть бути застраховані в добровільній формі [123].

Постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2012 року № 813 затверджено Порядок та умови надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій), яким передбачається:

– надання агровиробникам із державного бюджету субсидій у формі компенсації до 50 % вартості страхового платежу;

– пропорційність розподілу бюджетних коштів;

– створення комісії Мінагрополітики для надання фінансової підтримки з державного бюджету [127].

Ще один інноваційний проект Міністерство аграрної політики та продовольства з метою поліпшення інвестиційного забезпечення сільськогосподарських підприємств різних форм та розмірів господарювання було запроваджено ще в 2014 році в декількох областях України, суть якого полягає у застосуванні аграрних розписок як одного із фінансових інструментів. Є сподівання, що впровадження аграрних розписок може суттєво збільшити обсяг інвестицій і надати доступ до фінансів середнім і малим виробникам. Аграрії можуть отримати товарне або фінансове кредитування без залучення банківського сектору, а безпосередньо у постачальників матеріально-технічних ресурсів [131].

Важливим засобом непрямого впливу на інвестиційну активність повинна стати гнучка податкова система, яка дозволить збільшити обсяги нагромаджень шляхом скорочення бази оподаткування на величину

інвестованих засобів. Вирішенню проблеми активізації інвестиційної діяльності сприятиме цільове використання амортизаційних відрахувань на капітальні вкладення, залучення коштів населення, комерційних банків та іноземних інвестицій. Цінові відносини необхідно розглядати в системі всього процесу відтворення від придбання матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва продукції, до її кінцевої реалізації. На державному рівні доцільно визначити цільові програми та розраховувати необхідні обсяги інвестицій. Одним з пріоритетних напрямів інвестицій має бути розвиток техніки та обладнання для сільського господарства. Важливим завданням державної інвестиційної політики є розвиток ринку капіталу для сільськогосподарських товаровиробників, ринку засобів виробництва та нових технологій, забезпечення виробництва найбільш важливих видів продукції, які в даний час не задовольняють потреби споживачів, поліпшення соціального розвитку села, збереження земельних ресурсів та навколишнього середовища.

Іншим перспективним інструментом інвестиційного забезпечення відтворювальних процесів у аграрній галузі може стати створення на основі державно-приватного партнерства спеціалізованого венчурного фонду для фінансування інноваційних проектів. Згідно з нормами вітчизняного законодавства венчурний фонд – це недиверсифікований інвестиційний фонд закритого типу, який здійснює виключно приватне розміщення цінних паперів серед юридичних осіб та фізичних осіб і активи якого можуть включати цінні папери, емітовані пов’язаними особами компанії з управління активами такого фонду. Оскільки венчурні фонди можуть бути лише закритими, вони не беруть на себе зобов’язань щодо викупу емітованих ними цінних паперів до моменту закриття [18, С. 119]. Закриті фонди завжди є строковими, тобто створюються на визначений строк, після закінчення якого припиняють діяльність, якщо не було прийнято рішення про подовження строку діяльності [73]. Це дозволяє фонду сплачувати податки за результатами своєї діяльності лише після припинення діяльності.

Таким чином, інвестиції у закритий строковий венчурний фонд є привабливими для інвесторів, оскільки дозволяють «оптимізувати» оподаткування, диверсифікувати ризики, здійснювати належний контроль над об’єктами інвестицій.

3.3. Стратегічні напрями підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств

При розробці концепції стратегічного розвитку потрібно враховувати, що стратегічне планування розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств не є методом, спрямованим на задоволення разових поточних потреб, воно повинно стати системним процесом, який ініціюється і підтримується, насамперед, державою і самими підприємствами.

Стратегічне управління в АПК повинно базуватись на наступних принципах: обґрунтований і свідомий вибір цілей і стратегій розвитку підприємства; постійний пошук нових форм і видів діяльності для підвищення конкурентоспроможності; забезпечення оптимального співвідношення між підприємством і зовнішнім середовищем, керуючою і керованою підсистемою організації та її елементами; індивідуалізація стратегій, чіткий організаційній поділ задач стратегічного управління і задач оперативного управління [5, С. 200].

Вважаємо, що процес розробки інвестиційної стратегії підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств повинен включати наступні управлінські етапи:

1) проведення ретроспективного та стратегічного аналізу з визначенням можливих ключових факторів успіху;

2) підготовка та обґрунтування інвестиційних стратегій;

3) розробити програми і проекти що будуть застосовуватися в рамках обраної інвестиційної стратегії та процедури контролю реалізації інвестиційних проектів;

4) здійснити оцінку ефективності запропонованих інвестиційних проектів;

5) визначення необхідного обсягу фінансових ресурсів для реального інвестування на основі: а) балансового методу; б) методу аналогій; в) методу питомої капіталомісткості продукції підприємства;

6) визначення загальної суми резерву капіталу з урахуванням стадій та термінів реалізації інвестиційних проектів;

7) вивчення можливостей формування інвестиційних ресурсів за рахунок різних джерел;

8) визначення методів фінансування окремих інвестиційних програм та проектів;

9) оптимізація структури джерел формування інвестиційних ресурсів підприємства;

10) визначити перелік основних заходів по забезпеченню цілей і завдань;

11) здійснити координацію проектів з поточними планами.

Враховуючи вищесказане, виділяємо три основні ресурсні стратегії в напрямку підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу, а саме (рис. 3.9): стратегію відновлення; стратегію збереження та стратегію інтенсивного розвитку.

Стратегія відновлення передбачає в основному зниження економічних втрат від негативного впливу антропогенних дій на природно-ресурсний потенціал підприємств та підвищення стану ресурсного потенціалу на основі повернення його до попереднього найбільш продуктивного стану. Ресурсна стратегія не вимагає значних інвестиційних ресурсів у порівнянні з іншими ресурсними стратегіями та може забезпечуватися самофінансуванням на основі використання амортизаційних відрахувань на просте відтворення.

Стратегічні напрями даної стратегії:

– диверсифікація аграрного виробництва;

– збільшення обсягів виробництва продукції;

– відтворення матеріально-технічної бази;

– зниження ресурсомісткості продукції;

– екологізація виробництва;

– скорочення та ліквідація витрат;

– капітальне будівництва та реконструкція підприємства;

		ЗАГАЛЬНО-КОРПОРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ		
		Стратегія зростання	***Стратегія стабілізація***	***Стратегія скорочення***
ІНВЕСТИЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ	***Інвестиційна стратегія інтенсивного розвитку***	Ресурсна стратегія інтенсивного розвитку	-	-
	Інвестиційна стратегія сталого розвитку підприємства	Ресурсна стратегія збереження	Ресурсна стратегія збереження	-
	Антикризова інвестиційна стратегія	-	Ресурсна стратегія відновлення	Ресурсна стратегія відновлення

Рис. 3.9 Формування стратегічного набору управління ресурсним потенціалом*

**джерело: складено автором*

Стратегія збереження базується на розробці довгострокових планів балансу споживання та використання ресурсів, знаходження та обґрунтування джерел їх забезпечення, формування дієвої системи контролю якості ресурсного забезпечення.

Ресурсна стратегія збереження передбачає розвиток за наступними напрями:

– підтримка в робочому стані чи заміна застарілого обладнання на основному, допоміжному та обслуговуючому виробництві;

– впровадження ресурсозберігаючих технологій;

– раціональне використання трудових ресурсів ;

– горизонтальна та вертикальна інтеграція;

– диверсифікація аграрного виробництва;

– розширення виробництва органічної продукції;

– організаційно-технологічні заходи зі збереження ґрунтів;

– створення системи самозабезпечення сільського господарства пальним і органічними добривами;

– зростання інвестиційних можливостей.

Ресурсна стратегія інтенсивного розвитку передбачає динамічний розвиток ресурсного потенціалу на основі впровадження новітніх досягнень науково-технічного прогресу, використання всіх доступних інвестиційних інструментів для забезпечення великих обсягів інвестування з внутрішніх та зовнішніх джерел з метою реалізації проектів розвитку, орієнтованих на мобілізацію складових ресурсного потенціалу аграрного підприємства з метою створення стійких конкурентних переваг та підвищення на цій основі рівня економічної ефективності основної діяльності підприємства. Дана стратегія передбачає розвиток за наступними стратегічними напрямами:

– концентрація аграрного виробництва;

– вертикальна та горизонтально інтеграція та кооперація;

– технічне переозброєння аграрного виробництва кращими зразками техніки;

– розвиток матеріальної бази (використання новітніх агрохімікатів тощо);

– впровадження ресурсозберігаючих інноваційних технологій;

– підвищення рівня трудового потенціалу;

– створення сировинної бази для біоенергетики та її розвиток;

– забезпечення землеробства високоефективним генофондом сортів і гібридів сільськогосподарських культур;

– застосування сучасних організаційно-управлінських інновацій.

Зазначені стратегічні напрями можуть бути враховані керівниками агропідприємств при координації інвестиційних механізмів щодо забезпечення розвитку ресурсного потенціалу та використовуватися для розробки нормативно-правових документів у сфері сільського господарства, програмних та поточних документів державних органів та органів місцевого самоврядування усіх рівнів щодо розвитку аграрних підприємств.

Варто зазначити, що оновлення і модернізацію аграрного виробництва варто планувати на декілька років з врахуванням фінансового стану суб'єкта сільськогосподарської діяльності. Таке планування дозволить зменшити навантаження на фінансовий стан підприємства, поступово замінити застаріле обладнання новим, запровадити більш ефективні технології.

Процес планування фінансового забезпечення виробничого процесу починається з визначення напрямів та розміру витрачання коштів, що включають постійні та змінні витрати, розраховані на основі технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур в рослинництві.

Отримана величина відповідає плановій виробничій собівартості. Як приклад, в таблиці 3.1 представлені розраховані складові виробничої собівартості вирощування озимої пшениці за різними технологіями з урахуванням сучасних цін на ресурси, як необхідний обсяг інвестування в оборотні активи в межах інвестиційного проекту з підвищення рівня ресурсного потенціалу аграрного підприємства.

Основними джерелами резервів зниження собівартості сільськогосподарської продукції є збільшення обсягу виробництва продукції за рахунок впровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій, що є результатом поєднання факторів виробництва: ґрунтово-кліматичних умов, землі, праці та капіталу. Від того як взаємодіють дані фактори та від їх якісної характеристики залежатиме інтенсивність технології. Під інтенсифікацією розуміють підвищення урожайності та якісних характеристик сільськогосподарських культур за рахунок зростання ролі праці та капіталу в процесі виробництва та більш повне використання ресурсного капіталу.

В залежності від ступеня використання прогресивних відкриттів та досягнень, технології для наших досліджень розподіляємо на три види: традиційна, інтенсивна та інноваційна.

Як бачимо з даної таблиці, найбільшу питому вагу в структурі витрат займають мінеральні добрива від 29 до 46% в залежності від типу технології.

Витрати на насіння, засоби захисту рослин та паливно-мастильні матеріали з провадженням прогресивних технологій мають тенденцію до зменшення, відповідно з 13% до 8%; з 7 до 5% та з 16 до 9 %.

Таблиця 3.1

Собівартість вирощування озимої пшениці за різними технологіями

Показник	*Традиційна технологія*		*Інтенсивна технологія*		*Інноваційна технологія*	
	Урожайність – 40ц/га		Урожайність – 70 ц/га		Урожайність – 77 ц/га	
	на 1 га посіву, грн	на 1 т. продукції, грн	на 1 га посіву, грн	на 1 т. продукції, грн	на 1 га посіву, грн	на 1 т. продукції, грн
Витрати праці, люд.год	6,60	1,65	6,84	0,98	4,31	0,56
Заробітна плата (основна, додаткова) з нарахуваннями, грн	162,47	40,62	163,76	23,39	88,55	11,50
– в т.ч. нарахування на заробітну плату, грн	43,17	10,79	43,51	6,22	23,53	3,06
Насіння, грн.	1100,00	275,00	1100,00	157,14	1100,00	142,86
Мінеральні добрива, грн.	2506,84	626,71	6206,13	886,59	6233,14	809,58
Засоби захисту рослин, грн.	597,23	149,31	740,40	105,77	729,97	94,80
ПММ, грн.	1351,51	337,88	1604,93	229,28	1260,74	163,73
Електроенергія, грн	2,07	0,52	2,40	0,34	2,40	0,31
Амортизаційні відрахування, грн.	440,16	110,04	574,51	82,07	776,04	100,78
Ремонт основних засобів, грн.	281,38	70,35	343,14	49,02	288,12	37,42
Транспортні витрати, грн.	60,00	15,00	105,00	15,00	115,50	15,00
Плата за оренду земельних ділянок, грн.	630,00	157,50	630,00	90,00	630,00	81,82
Інші матеріальні витрати, грн.	559,15	139,79	979,58	139,94	934,84	121,41
Страхові платежі, грн.	507,54	126,89	831,27	118,75	796,83	103,48
Загальновиробничі витрати, грн	334,57	83,64	544,79	77,83	522,42	67,85
Виробничі витрати (виробнича собівартість), грн	*8532,91*	*2133,23*	*13825,90*	*1975,13*	*13478,53*	*1750,46*

Джерело: розраховано на основі [6]

Традиційна технологія передбачає оранку як обов'язковий елемент агротехнології. Переваги глибокої обробки землі плугом включають мінімальні проблеми із закладенням соломи і відносну нечутливість до вологих умов під час польових робіт, але є значні недоліки, які і сприяли дослідження в області агрономії і розробки ресурсозберігаючих технологій. Серед них висока вартість робіт, значні витрати часу, підвищений ризик ерозії і втрати вологи, необхідність проводити додаткові операції, щоб

підготувати хороше посівне ложе. З економічної точки зору, плуг не самий дорогий механізм, але низька продуктивність спричинює високі витрати на обробіток 1 га.

Інтенсивна технологія передбачає відмову від оранки на користь культивації. Первинними мотивами для глибокої культивації без оранки є: зменшений ризик утворення кірки та замокання, потенційно більш висока продуктивність в гектарах на годину. Культиватор частково вимагає більшої тягової сили, ніж плуг, для переміщення тих же обсягів ґрунту, але в залежності від стану ґрунту і необхідної глибини культивації можна поєднувати обробку від 1 до 25 см, що також може дати загальну економію витрат. Недоліком цієї технології є збільшення витрат на гербіциди та препарати для лікування грибкових захворювань на ранніх стадіях.

При розрахунку витрат на вирощування озимої пшениці за інноваційної технології передбачили використання агротехнології No till. Економія досягається за рахунок відмови від будь-якої обробки ґрунту і заміною її прямим посівом в стерню, але при цьому, потрібно враховувати, збільшення витрати на гербіциди та засоби захисту рослин, оскільки існує небезпека поширення хвороб, що передаються з пожнивними залишками. Вчені відзначають можливість зниження середньої врожайності в порівнянні з іншими технологіями, але використання якісно складеної сівозміни дозволить уникнути цього ризику, що і передбачено в наших розрахунках.

Отже, інвестування у впровадження ресурсозберігаючих технологій дозволяє отримати економію оборотних коштів, зростання якісних показників продуктивності та підвищення ефективності господарської діяльності в цілому.

В таблиці 3.2 представлені необхідні обсяги оборотних коштів для фінансування вирощування основних сільськогосподарських культур в розрахунку на 1 га посівів.

Таблиці 3.2

Виробничі витрати на вирощування основних сільськогосподарських культур за різними технологіями

Назва культури	Традиційна технологія		Інтенсивна технологія		Інноваційна технологія	
	урожайність, ц/га	витрати, грн./га.	урожайність, ц/га	витрати, грн./га.	урожайність, ц/га	витрати, грн./га.
Пшениця озима	40	8533	70	13826	77	13478
Жито озиме	40	7950	55	10269	63	10011
Ячмінь ярій	38	7759	52	8894	67	9268
Овес	30	5867	50	7780	57	7539
Кукурудза на зерно	50	6648	100	12943	125	12776
Соняшник	16	6732	27	9996	37	10003
Буряки цукрові	300	17514	650	23948	800	24216
Гречка	15	6466	27	10898	32	10499
Ріпак озимий	25	8779	40	13786	47	12242
Просо	30	7128	60	9504	68	9418
Кукурудза на силос	250	10143	500	23143	570	24629

Джерело: розраховано на основі [78]

Як бачимо, використання вдосконалених технологій дозволяє значно підвищити урожайність культур (в середньому більше ніж у 2 рази при порівнянні інноваційної технології з традиційною), що забезпечить зростання валового збору на підприємстві, а й відповідно зниження постійних витрат на 1 ц продукції.

На основі свого матеріально-технічного, фінансового, організаційного та інтелектуального потенціалу аграрне підприємство обирає технологію виробництва в межах ґрунтово-кліматичних умов його фізичного розташування.

Ступінь забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами для здійснення ефективної господарської діяльності, а також своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов’язаннями характеризує фінансовий стан підприємства. Він визначається такими елементами: прибутковість роботи підприємства; оптимальність розподілу прибутку, що залишився у розпорядженні підприємства після сплати податків і обов’язкових платежів; наявність власних фінансових ресурсів не лише мінімально-необхідного рівня для організації виробничого процесу і

процесу реалізації продукції; раціональне розміщення основних і оборотних фондів; платоспроможність та ліквідність.

При аналізі фінансового стану сільськогосподарських підприємств Берестинського району Харківської області встановили, що в більшості підприємств відсутні кошти на поточних рахунках для здійснення фінансово-господарської діяльності, наявна велика дебіторська і кредиторська заборгованість та відсутні довгострокові кредити банків.

Розрахунки фінансових коефіцієнтів показують, що розрахуватись за своїми зовнішніми зобов'язаннями протягом року за рахунок наявних поточних активів мають можливість більшість господарств району. Коефіцієнт покриття в них відповідає рекомендованому значенню.

Фінансове забезпечення господарської діяльності здійснюється переважно за рахунок власних фінансових ресурсів (96 – 99 %). Кредитні ресурси залучаються в невеликій кількості: від 0,04% до 5,9% загального обсягу фінансових ресурсів відповідно.

Проте кожне підприємство особливе, має різний фінансовий стан, спеціалізацію, рівень ресурсного потенціалу. Для більш детального дослідження, нами обрано три підприємства району: ТОВ «Агрофірма Пісчанська», ПАОП «Промінь» та ПП «Агро-тест».

Працювати ефективно може будь-яке сільськогосподарське підприємство, не залежно від площі ріллі в обробітку, бо саме вміле та дбайливе ставлення до головного ресурсу сільського господарства – землі, інтенсивне її використання, дозволить знизити собівартість виробництва одиниці продукції, зменшити нераціональні витрати, підвищити якість продукції, що в результаті підвищить рівень доходів.

Частина активів підприємств, що досліджувалися, сформовані за рахунок власних і прирівняних до них коштів: в ТОВ «Агрофірма Пісчанська» в середньому 60%, ТОВ«Промінь» – 50%, ПП «Агро - тест» – 80%. При цьому спостерігається зменшення даного показника в 2015 році,

що свідчить про зростання позикового капіталу та зниження фінансової незалежності.

Таблиця 3.3

Оцінка фінансового стану сільськогосподарських підприємств

Показник	ТОВ «Агрофірма Пісчанська»			ПАОП «Промінь»			ПП «Агро-тест»		
	2021	2023	2023 у % до 2021	2021	2023	2023 у % до 2021	2021	2023	2023 у % до 2021
Капітал (станом на кінець періоду), тис.грн.	156514	192238	122,82	84001	100221	119,31	3291,1	4681,3	142,24
Власний капітал	122293	100738	82,37	82655	97090	117,46	3031,2	3136,3	103,46
у т.ч. нерозподілений прибуток або непокриті збитки	96442	74887	77,65	78175	92673	118,55	3031,2	3136,3	103,46
Позиковий капітал	34221	91500	267,38	1346	3130	232,54	259,9	1545	594,45
у т.ч. поточні зобов'язання за розрахунками	10900	7007	64,28	1224	2623	214,30	–	1281,5	–
довгострокові кредити	19401	16370	84,38	–	–	–	–	–	–
поточні кредити	1200	10000	833,33	–	–	0,00	250	250	100
Загальне обертання капіталу	0,52	0,58	111,24	0,48	0,69	145,18	2,07	0,93	44,85
Коефіцієнти: автономії	0,78	0,52	67,07	0,98	0,97	98,45	0,92	0,67	72,74
поточної заборгованості	0,08	0,09	114,43	0,01	0,03	179,61	0,08	0,33	430,68
стійкого фінансування	0,91	0,61	67,29	0,98	0,97	98,45	0,92	0,67	72,74
фінансової залежності	1,28	1,91	149,11	1,02	1,03	101,57	1,09	1,49	137,47
абсолютної ліквідності	0,20	0,02	9,15	1,19	0,43	35,86	1,07	0,01	0,67
термінової ліквідності	0,57	0,05	8,04	4,05	1,57	38,78	1,20	0,02	1,50
загальної (поточної) ліквідності	6,60	1,67	25,22	35,46	20,07	56,60	4,60	0,74	16,05
коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,68	0,50	73,05	0,51	0,52	100,95	0,31	-0,13	-41,70
коефіцієнт фінансового левериджу	0,28	0,91	324,59	0,02	0,03	197,97	0,09	0,49	574,54
Рентабельність	57,52	58,45	101,63	8,48	40,49	477,23	1,46	1,55	106,25
Норма прибутку	0,27	0,29	105,65	0,06	0,15	264,31	0,03	0,02	50,37

Джерело: розраховано за звітними даними підприємств

При цьому, за рахунок позикових ресурсів короткострокового характеру сформовано від 3% до 30%. Зниження обсягу власного капіталу на 18% та

зростання коефіцієнта фінансового левериджу понад ніж в 3 рази в ТОВ «Агрофірма Пісчанська» свідчить про те, що фінансова залежність підприємства від зовнішніх інвесторів значно посилилась. Для оцінки сталості фінансування діяльності важливо розраховувати коефіцієнт стійкого фінансування. Він дозволяє визначити що в 2023 році в першому підприємстві за рахунок стійких джерел сформовано 61% активів, в другому та третьому – 97% та 67%.

При цьому фінансові ресурси використовуються в основному на фінансування матеріальних витрат. Інвестиції в реконструкцію та модернізацію основних засобів, в основному здійснюються за рахунок кредитних ресурсів і становлять лише від 2 до 10 % загального обсягу фінансування.

Проте наявність стійких джерел фінансування, та високої фінансової незалежності не гарантує добрі показники економічної ефективності господарської діяльності. Рентабельність діяльності найвища в ТОВ «Агрофірма Пісчанська» та становить 58,45%, а найнижча в ПП «Агро-тест» - лише 1,55%. Це свідчить про необхідність планування ефективного використання наявних ресурсів усіх видів ліквідності не залежно від розміру підприємства.

Дані таблиці 3.4 надають змогу визначити планові обсяги фінансових ресурсів для забезпечення господарської діяльності, всі розрахунки здійснені з врахуванням економічних тенденцій та мають практичне та актуальне значення.

Враховуючи розмір отриманого прибутку в попередньому році (74887 тис. грн..), можемо рекомендувати поетапний перехід – від знаходження резервів економії витрат вирощування окремої сільськогосподарської культури до переведення на інноваційні технології всього сільськогосподарського виробництва (рис. 3.4).

Таблиця 3.4

Фактичні та планові витрати

при різних технологіях

Назва культури	Фактично у 2023 році		Традиційна технологія		Інтенсивна технологія		Інноваційна технологія	
	площа посівів, га	витрати всього,тис. грн	тис. грн	у % до фактичного	тис. грн	у % до фактичного	тис. грн	у % до фактичного
ТОВ «Агрофірма Пісчанська»								
Пшениця озима	2348	15454	20035	*130*	32463	*210*	31646	*205*
Ячмінь ярій	397	2988	3080	*103*	3531	*118*	3679	*123*
Овес	6	33	35	*107*	47	*142*	45	*138*
Кукурудза на зерно	2055	15676	13662	*87*	26598	*170*	26255	*167*
Соняшник	2655	16593	17873	*108*	26539	*160*	26558	*160*
Всього	7461	**50744**	**54686**	*108*	**89178**	*176*	**88184**	*174*
ТОВ«Промінь»								
Пшениця озима	816	4556	6963	*153*	11282	*248*	10998	*241*
Ячмінь ярій	497	2181	3856	*177*	4420	*203*	4606	*211*
Кукурудза на зерно	839	5970	5578	*93*	10859	*182*	10719	*180*
Соняшник	750	3971	5049	*127*	7497	*189*	7502	*189*
Буряки цукрові	292	4712	5114	*109*	6993	*148*	7071	*150*
Всього	3194	**21389**	**26560**	*124*	**41051**	*192*	**40897**	*191*
ПП «Агро-тест»								
Пшениця озима	593	593	1707	288	2765	467	2696	455
Ячмінь ярій	683	683	1629	239	1868	274	1946	285
Кукурудза на зерно	870	870	997	115	1941	223	1916	220
Соняшник	2591	2591	1346	52	1999	77	2001	77
Всього	4737	**4737**	**5680**	120	**8574**	181	**8559**	181

Таке планування дозволить зменшити навантаження на фінансовий стан підприємства і поступово замінити застаріле обладнання новим. При цьому, варто звернути увагу на планову рентабельність, що розрахована з використанням середньо ринкових цін для визначення більш привабливих культур (табл. 3.5).

Як приклад, на інноваційні технології в поточному році можна перевести вирощування ярого ячменю (витрати на площу попереднього року: 3679 тис. грн.), кукурудзи на зерно (26255 тис. грн.) та соняшник (26558 тис. грн.).

Таблиця 3.5

Планова рентабельність культур, %

Культури	Традиційна технологія	Інтенсивна технологія	Інноваційна технологія
Пшениця озима	35,77	46,64	65,47
Ячмінь ярій	41,85	69,34	109,39
Овес	48,10	86,14	118,99
Кукурудза на зерно	117,84	123,78	183,38
Соняшник	64,44	86,89	155,93
Буряки цукрові	2,16	61,88	97,03

Загальні витрати становитимуть 56492 тис. грн. По іншим культурам радимо використати вільні оборотні кошти на підвищення якості насіння, покращення захисту та удобрення посівів. Для озимої пшениці, згідно інтенсивної технології, дані витрати становитимуть 8063,11 грн. на 1 га посіву (насіння –1100,00 грн/га, мінеральні добрива – 6233,14 грн/га та засоби захисту рослин – 729,97 грн.га).

ТОВ «Промінь» отримав в попередньому році 92673 тис. грн. чистого прибутку та має найвищі показники фінансової стійкості з поміж підприємств що досліджувалися. Враховуючи, що даний прибуток отриманий від реалізації продукції рослинництва та тваринництва, пропонуємо 42% коштів, а саме 40897 тис. грн. використати для вирощування озимої пшениці, ячменю ярого, кукурудзи на зерно, соняшнику, цукрового буряку з використанням інноваційних підходів.

Представником малих сільськогосподарських товаровиробників є ПП «Агро-тест», що характеризується невисокою рентабельністю сільськогосподарської діяльності – 1,5%.

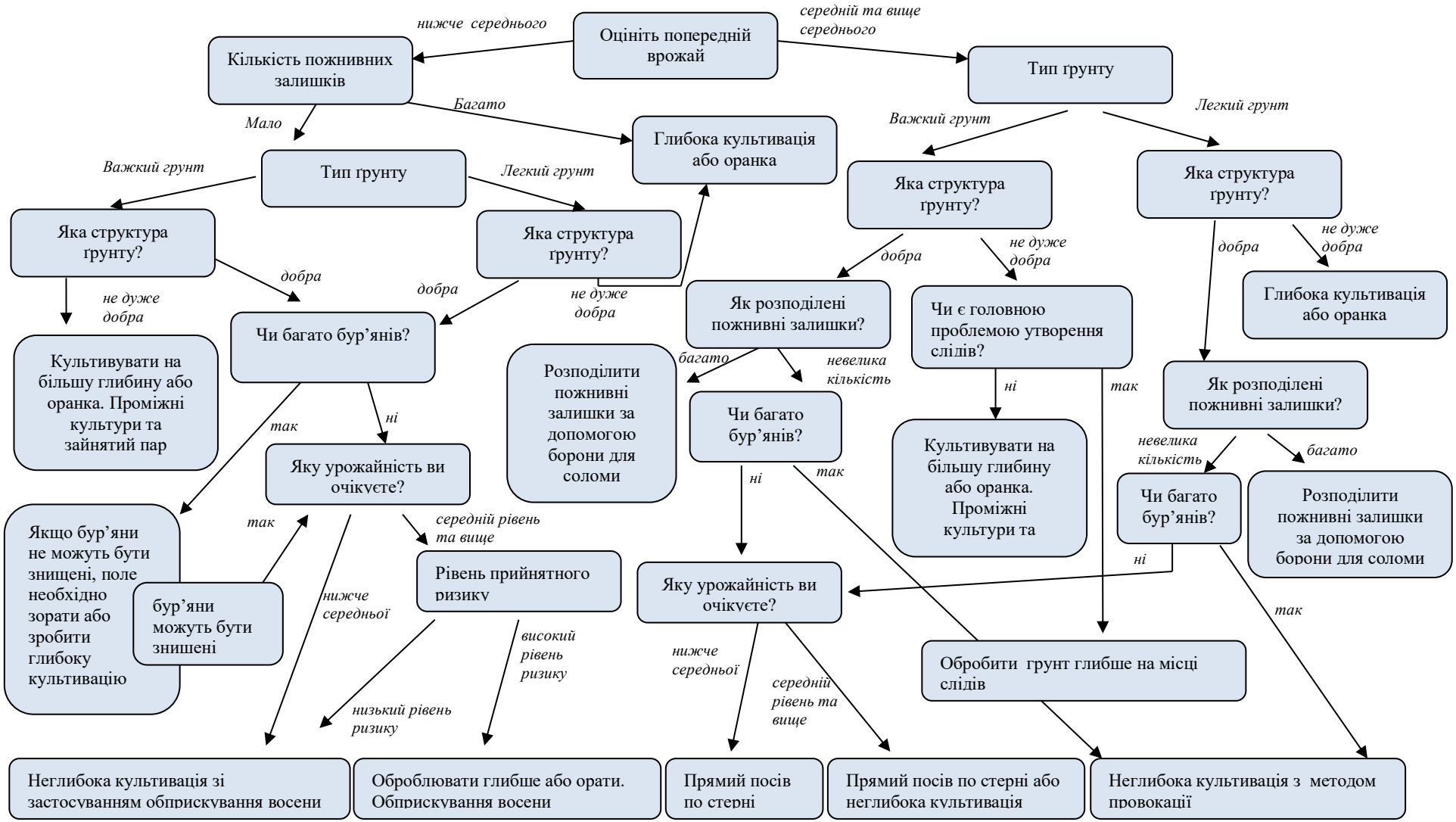

Рис.3.10 Алгоритм вибору агрозаходів з вирощування сільськогосподарських культур

Підвищення економічної ефективності вкладених коштів є необхідною умовою успішного функціонування підприємств. На розвиток сільськогосподарської діяльності, враховуючи прибуток отриманий в попередньому році, дане підприємство може витрати 3136,3 тис.грн. власних коштів. Рекомендуємо звернути увагу, на впровадження інноваційних технологій при вирощуванні соняшнику, при площі посіву минулого року дозволить зекономити 590 тис.грн., а дану суму разом з прибутком направити на інтенсивне виробництво ячменю (рентабельність 86,14%) та кукурудзи на зерно (рентабельність 123,78%). При незмінній площі посіву для даних культур, може виникнути дефіцит оборотних коштів в розмірі 82,7 тис. грн., який може бути частково погашений за рахунок дебіторської заборгованості, наявної на початок поточного року в розмірі 16,7 тис. грн.

Враховуючи,що застосування технологій з часом забезпечує приріст врожайності, то в табл. 3.7 представлені резервні обсяги зростання валового збору сільськогосподарської продукції на окремих підприємствах при використанні різних технологій. Як бачимо, з отриманих даних, майже всі підприємства отримують валовий збір більший за середній показник по традиційній технології. Суттєве зростання врожайності спостерігаємо при використанні інтенсивної та інноваційної технології.

На основі отриманих даних будується фінансова модель, що враховує всі отримані результати та сфокусована на управлінні грошовими потоками проекту. Повна та детально розроблена модель забезпечить достовірну оцінку дохідності вкладень, аналіз проведення чутливості проекту.

Фінансова модель є моделювання діяльності проектом шляхом складання форм фінансової звітності. Таким чином, фінансова модель відображає суть прогнозованого процесу у взаємопов’язаних фінансових формах. Ці форми структуровані та інтегровані в розрахунок прибутку проекту, його грошових потоків, балансового стану. При прийнятті рішень, керівник чи відповідальний працівник вносить данні в спеціальну таблицю і автоматично отримує розрахунок всіх необхідних економічних показників.

Таблиця 3.7

Резерв зростання валового збору продукції на окремих підприємствах при використанні різних технологій

Назва культури	Фактичний валовий збір у минулому році	Резерв зростання валового збору		
		Традиційна технологія	Інтенсивна технологія	Інноваційна технологія
Агрофірма Піщанська				
Пшениця озима	107820,00	-13900	56540	72976
Ячмінь ярій	18445,00	-3359	2199	8154
Овес	273,00	-93	27	69
Кукурудза на зерно	111337,00	-8587	94163	145538
Соняшник	73619,00	-31139	-1934	24616
ПАОП "Промінь"				
Пшениця озима	50617,00	-17977	6503	12215
Ячмінь ярій	24755,00	-5869	1089	8544
Кукурудза на зерно	84208,00	-42258	-308	20667
Соняшник	20523,00	-8523	-273	7227
Буряки цукрові	163627,00	-76027	26173	69973
ПП "Агро-тест"				
Пшениця озима	7200,00	800	6800	8200
Ячмінь ярій	5689,00	2291	5231	8381
Кукурудза на зерно	8250,00	-750	6750	10500
Соняшник	9118,00	-5918	-3718	-1718

Грошові потоки при фінансуванні інвестиційних проектів в сільському господарстві не збалансовані в часі, спочатку вкладаються інвестиційні ресурси на впровадження ресурсозберігаючої технології а надходження коштів можливе лише на стадії реалізації готової продукції. Так, з рис. 3.11 на прикладі ПП «Агро-тест» бачимо, що якщо провести посівну компанію з озимої пшениці в вересні, то позитивний грошовий потік підприємство

отримає тільки в серпні-вересні наступного року. На даному графіку вісь «х» починається з порядкового номера «1», що відповідає вересню поточного року, а «12» - відповідно вересень наступного року. Вісь «у» відображає суму понесених витрат на впровадження ресурсозберігаючої технології з вирощування озимої пшениці, суму надходжень грошових коштів та розмір чистого грошового потоку. Як вже зазначалося, використання ресурсозберігаючої технології з часом дає приріст урожайності, що в свою чергу забезпечує окупність інвестиційного проекту.

Для визначення тенденцій зміни інвестиційних витрат, надходження по проекту та чистого грошового потоку нами визначені лінії тренду з використанням лінійних рівнянь. В результаті отримали:

- витрати проекту: y = 19548x – 85027
- надходження проекту: y = 21996x – 31293
- чистий грошовий потік: y = 2447,x – 22790

Для оцінювання точності рівняння зв’язку розрахували середню помилку апроксимації. Загальновідомо, що чим менше теоретична лінія регресії відхиляється від фактичної тим менша її величина, а це є підтвердженням правильності вибору форми рівняння зв’язку. У нашому прикладі вона становить 0,246 (24,6%), 0,164 (16,4%) та 0,005 (0,5%) відповідно.

Головним критерієм оцінювання інвестицій є їх окупність, тобто швидкість повернення інвестору вкладених ним коштів через певні грошові потоки. За результатами проведених досліджень, впровадження інноваційної агротехнології в ПП «Агро-тест» Берестинського району Харківської області з вирощування озимої пшениці окупиться через 6,3 роки. При цьому, встановили такі критерії та припущення:

1. зберігаємо площу посіву під даною культурою, що фактично була засіяна в минулому році;
2. валовий збір та дохід від реалізації підприємство починає отримувати в другому інвестиційному році;

3. урожайність зростає з часом при використання технології.
4. інвестиції в проект складатимуть суму капіталовкладень на придбання додаткового обладнання для мінімального обробітку ґрунту та фінансування операційних витрат в межах інвестиційного проекту.

Таблиця 3.8

Оцінка інвестиційного проекту впровадження інноваційної технології з вирощування озимої пшениці в ПП «Агро-тест»

Рік	Площа посів, га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, ц	Інвестиційні витрати		Доходи проекту, грн	Чисті потоки, грн	Дисконтовані потоки, грн
				Капіталовкладення	Фінансування операційних витрат, грн			
0	200	0	0	-459000	-2695706	0	-3154706	-3154706
1	200	65	13000	0	2695706	3765320	1069614	994718
2	200	70	14000	0	2695706	4054960	1359254	869923
3	200	72	14400	0	2695706	4170816	1475110	755256
4	200	72	14400	0	2695706	4170816	1475110	604205
Сума				459000	13478530	16161912	2224382	
Чиста поточна вартість (NPV)								69396
Термін окупності, роки								6,3

Розрахований показник NPV становить 69396 грн, що більше «0», тож проект може бути прийнятий до використання. Ставку дисконтування обрали на рівні 25% .

Фінансові моделі рекомендуємо використовуються регулярно через певні проміжки часу протягом усього циклу фінансування інвестиційного проекту з метою мінімізації ризиків з обов’язковим їх адаптуванням та корегуванням в залежності від змін в внутрішньому та зовнішньому середовищах на кожному етапі інвестиційного процесу.

Таким чином, можна стверджувати, що в даній ситуації вирішення питання фінансового забезпечення інноваційних агротехнологій повинно базуватися на індивідуальному підході до кожного суб’єкта господарської діяльності з використанням обґрунтованих загальних рекомендацій фінансового планування руху грошових коштів на сільськогосподарських підприємствах.

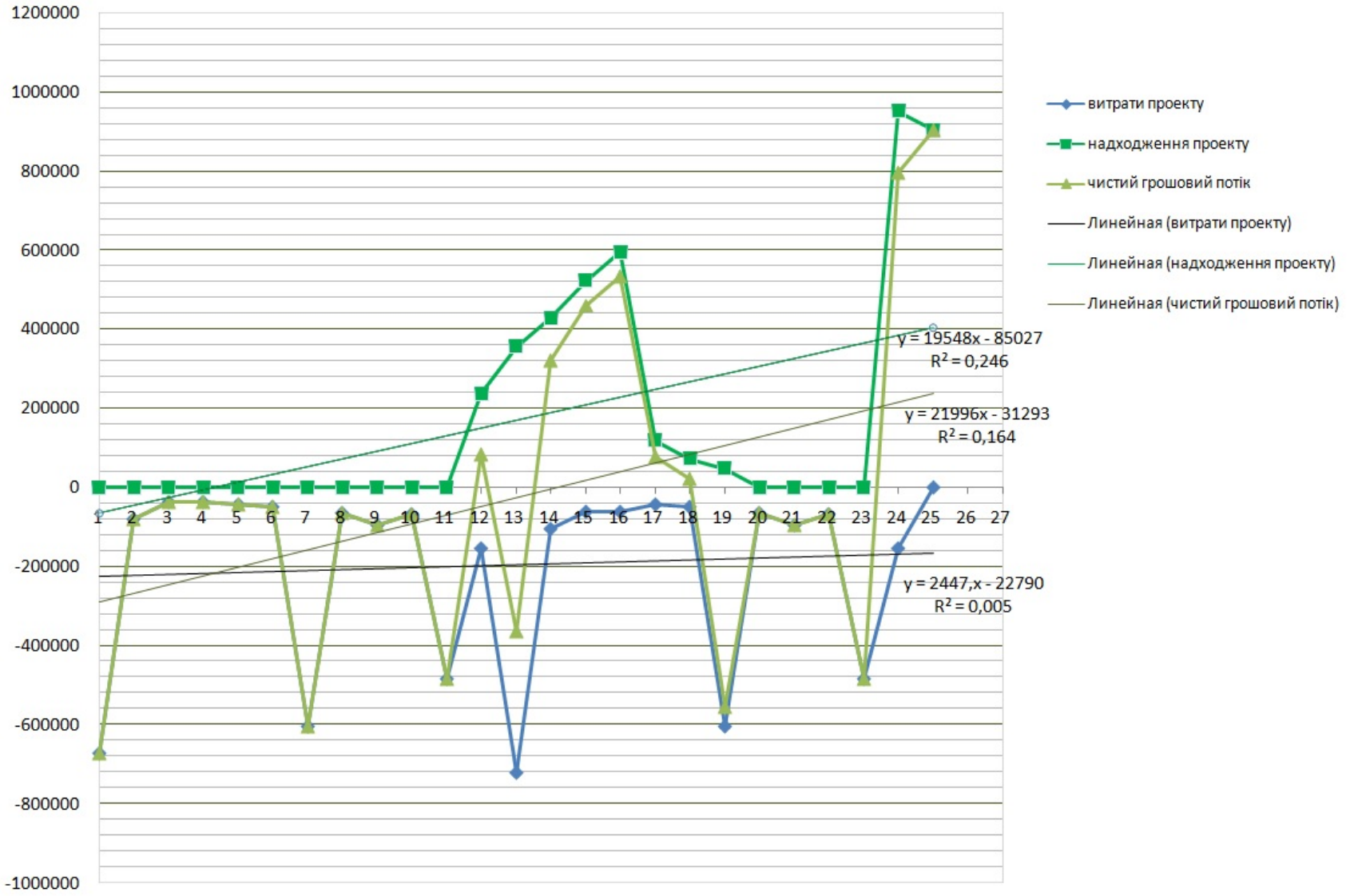

Рис. 3.11. Грошові потоки інвестиційного проекту з впровадження інноваційної агротехнології в ПП «Агро-тест»

Важливою складовою даного підходу є визначення реальної можливості беззбиткового використання фінансових ресурсів, всіх типів ліквідності, і на основі отриманих результатів – планування поетапного переходу до впровадження прогресивних, ресурсозберігаючих технологій.

Обов’язковим є дотримання параметрів ефективності та результативності інвестиційних стратегій підприємства, а саме:

- узгоджувати інвестиційні стратегії із загальною корпоративною стратегією розвитку підприємства та факторами зовнішнього інвестиційного середовища та внутрішнім ресурсним потенціалом;
- збалансувати стратегії підготовки стратегічної бізнес одиниці до інвестування, стратегію формування інвестиційних ресурсів та стратегію управління процесом інвестування: узгодженість цілей і цільових стратегічних нормативів; відповідність цілей і нормативів утримання інвестиційної політики; узгодженість заходів інвестиційної стратегії по напрямках та періодами;
- забезпеченість інвестиційних стратегій достатнім обсягом інвестиційних ресурсів, технологічність інвестиційних проектів, доступність фінансових інструментів тощо;
- прийнятність рівня ризиків, пов'язаних з реалізацією інвестиційних стратегій;
- забезпеченість досягнення запланованих показників економічної ефективності реалізації інвестиційних стратегії та виконання поставлених цілей інвестування.

Для визначення необхідної швидкості і методу реагування на зміни внутрішнього і зовнішнього середовища можливим і дуже доречним є підхід «Сильних і слабких сигналів», запропонований І.Ансоффом. Він у своїх працях зазначає, що «Замість того, щоб чекати повної інформації, фірмі слід визначити, які послідовні кроки в плануванні та на практиці можуть бути

зроблені при різному розвитку подій, що створюють загрози, і можливості» [5].

Володіння інформацією щодо джерела можливого впливу на підприємство, в період нестабільної ринкової економіки, вже достатньо для того, щоб розробити програму активної підготовки матеріально-технічного забезпечення та активізації резервів підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств [59, С. 129.].

Якщо отримана інформація про ризик є очевидною, визначеною і можливою для розрахунку розміру її впливу на сільськогосподарське підприємство, то це слід розглядати як сильний сигнал. У цьому випадку робиться все можливе для швидкого початку мінімізації впливу ризику або повного його нейтралізації. При цьому порушується ритмічна діяльність на підприємстві, відбувається активізація всіх зусиль на проблемну ділянку, що тягне зменшення уваги до першорядних питань діяльності підприємства, порушення планових показників, дублювання деяких операцій, вводиться понаднормова робота і так далі. Проте, можна уникнути кризового стану на підприємстві, якщо реагувати на слабкі (неточні сигнали) змін в середовищі підприємства. Це дозволяє провести надійний розрахунок прибутку і надходження готівки [59, С. 129.].

Маючи слабкі (неточні) сигнали про наближення якої-небудь зміни середовищі - слабкі сигнали - за допомогою експертних методів прогнозування можна підготувати сільськогосподарське підприємство до того моменту, коли сигнали зі стану слабких перейдуть в сильні і потрібно вживати заходів для нейтралізації негативного впливу. Основна перевага: чим краще підготовлене підприємство до моменту початку дії негативного чинника, тим менше часу потрібно для його нейтралізації [59, С. 129.].

Отже, що б вижити в конкурентному ринковому середовищі, аграрному підприємству необхідно приймати сміливі, обґрунтовані ризикові рішення, спрямовані на формування стійких конкурентних переваг на основі розвитку ресурсного потенціалу. При цьому неминуче підвищується рівень економічного

і фінансового ризику. У таких умовах аграрним підприємствам варто регулярно проводити збір та обробку релевантної інформації , визначати і оцінювати можливе джерело ризику внутрішнього і зовнішнього середовища, ефективно управляти ними з метою зменшення його негативного впливу на фінансовий стан підприємство.

Висновки до розділу 3:

1. В дослідженні обґрунтовано основні елементи концепції побудови та функціонування інвестиційних механізмів управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств. Серед них виділено доцільність поділу механізмів залучення та розміщення інвестиційних ресурсів, які походять з зовнішніх та внутрішніх джерел в залежності від специфіки того чи іншого проекту розвитку, виходячи з його масштабів, організаційної специфіки, вартісних та сутнісних характеристик, на функціональні та інструментальні з огляду на пріоритетність та доступність функцій або інструментів, як атрибутів та складових механізму. В свою чергу, встановлено, що активізація функціонального чи інструментального інвестиційного механізму має визначатися стратегічними пріоритетами розвитку аграрного підприємства, а саме окресленням напряму підвищення ефективності й конкурентоспроможності та доступністю мобілізації ресурсних складових його потенціалу. При цьому мобілізація сказаних складових має ґрунтуватися на дотриманні принципів достатності, системності та комплексності.

2. В дослідженні розвинуто типологію інструментарію інвестиційної діяльності аграрних підприємств шляхом застосування матричної класифікації заходів та процедур у відповідності до залучення внутрішніх та зовнішніх джерел залучення інвестиційних ресурсів та напрямів інвестування. Вказане дозволило формалізувати пріоритетність внутрішніх та зовнішніх функцій інвестиційних проектів, а також встановити їх зв'язок та характер впливу на складові ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Вказане дозволило розвинути методичну основу та підвищити достовірність оцінок результатів реалізації інвестиційних проектів аграрних підприємств.

3. Подальший розвиток процедур ідентифікації пріоритетів інвестиційної діяльності дозволив виокремити основні стратегічні напрями розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств, серед яких слід виділити: склад та структуру технічних засобів з огляду на застосування прогресивних технологій, доступність високоякісного генетичного матеріалу з огляду на підвищення урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності сільськогосподарських тварин, доступність новітніх агрохімікатів з огляду на наповнення виробничо-технологічних процесів інтегрованими системами удобрення та захисту рослин, розвиток кадрового забезпечення. Взаємозв'язок задіяних вказаними змінами складових ресурсного дозволяє визначати раціональні стратегії розвитку аграрних підприємств.

4. Визначено економічну ефективність впровадження ресурсозберігаючих технологій для окремих аграрних підприємств Берестинського району Харківської області на основі попередньої оцінки їх фінансового стану та спеціалізації виробництва. Розрахунок складових виробничої собівартості в межах інвестиційних проектів при впровадженні традиційної, інтенсивної чи інноваційної технологій вирощування сільськогосподарських культур у поєднанні з оцінкою економічної ефективності виробництва та реалізації продукції дозволив виявити найбільш економічно вигідні для виробництва, за критерієм максимізації рентабельності, сільськогосподарські культури.

5. Обґрунтовано раціональні процедури прийняття організаційно-управлінських рішень щодо розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств з огляду на перспективи імплементації стратегій розвитку аграрного підприємства шляхом формування стійких конкурентних переваг, як основи стабілізації показників фінансово-економічного стану та підвищення рівня економічної ефективності у мовах нестабільної ситуації на

зовнішньому ринках. Формалізація вказаних процедур відбулася шляхом побудови алгоритмів, які поєднали послідовний вибір складових ресурсного потенціалу для мобілізації в ході реалізації окремих стратегій розвитку, прийняття рішень щодо напрямів фінансування та джерел залучення інвестиційних ресурсів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішене складне наукове завдання, яке полягає в обґрунтуванні теоретичних і прикладних основ побудови та функціонування механізмів управління розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Результати виконаного дослідження дозволили зробити висновки теоретичного, методичного та прикладного характеру, а саме:

1. У рамках дослідження було обґрунтовано концептуальні основи побудови та функціонування механізмів управління ресурсним потенціалом аграрних підприємств. Зокрема, запропоновано розмежувати механізми залучення та розподілу інвестиційних ресурсів за внутрішніми та зовнішніми джерелами залежно від специфіки та масштабів інвестиційних проектів. Визначено, що такі механізми слід розглядати у функціональному та інструментальному аспектах, з урахуванням пріоритетності й доступності конкретних функцій або інструментів. Активізація обраного механізму має визначатися стратегічними пріоритетами розвитку підприємства, які передбачають підвищення його ефективності, конкурентоспроможності та здатності мобілізувати власні ресурси. Мобілізація цих ресурсів має здійснюватися на основі принципів достатності, системності та комплексності.

2. Запропоновано визначати «інвестиційну діяльність аграрних підприємств» як сукупність організаційних заходів, управлінських процедур і фінансових дій, спрямованих на залучення інвестиційних ресурсів з внутрішніх і зовнішніх джерел для реалізації проектів розвитку, покращання ресурсного забезпечення, створення конкурентних переваг та підвищення ефективності основної діяльності. Ці заходи спрямовані на активізацію та мобілізацію окремих складових ресурсного потенціалу підприємства, створення конкурентних переваг і підвищення економічної ефективності його основної діяльності.

3. Встановлено пріоритетні напрями залучення інвестиційних ресурсів аграрних підприємств, з акцентом на зовнішні джерела фінансування, що є необхідним для забезпечення капіталізації аграрного виробництва, розвитку ресурсного потенціалу підприємств, поглиблення інтеграційних процесів та розширення сфер реалізації інвестиційних проектів. Основна частка таких проектів реалізується у виробничо-технологічній сфері, що підтверджує важливість належного ресурсного забезпечення для економічного зростання аграрних підприємств.

4. Критичний аналіз наукових підходів до формування ресурсного потенціалу дозволив оцінити вплив обсягів інвестицій на динаміку чистих грошових потоків аграрних підприємств на різних стадіях інвестиційних та виробничо-комерційних циклів. Виявлено, що між інвестиційними витратами та зростанням економічної ефективності існують часові лаги, спричинені поступовим нарощуванням ресурсного потенціалу підприємств. Реалізація інвестиційних проектів впливає на ресурсний потенціал через інструменти формування конкурентних переваг, мобілізуючи окремі його складові.

5. Запропоновано методичний підхід до оцінки ефективності інвестиційної діяльності аграрних підприємств на основі аналізу чистих грошових потоків. Цей підхід дозволяє впорядкувати процедури стратегічного та тактичного планування інвестиційних ресурсів з метою мобілізації ресурсного потенціалу підприємств і створення стійких конкурентних переваг на ринку.

6. Встановлено, що залучення зовнішніх інвестицій превалює над реінвестуванням власного прибутку аграрних підприємств через обмеженість внутрішніх ресурсів і необхідність швидкого розвитку складових їх ресурсного потенціалу. Це зумовлено необхідністю підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та виробників. Вибір джерел фінансування визначається масштабами проектів і строками окупності інвестицій, що є критичними чинниками прийняття інвестиційних рішень.

7. Обґрунтовано організаційно-управлінські процедури прийняття рішень щодо розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств з урахуванням стратегічних пріоритетів та формування стійких конкурентних переваг. Запропоновано алгоритми мобілізації окремих складових ресурсного потенціалу, визначення напрямів фінансування та джерел залучення інвестицій, що сприяє стабілізації фінансово-економічного стану підприємств та підвищенню їхньої економічної ефективності.

8. Розроблено типологію інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств шляхом створення матричної класифікації заходів і процедур з урахуванням джерел інвестиційних ресурсів і напрямів інвестування. Це дозволило формалізувати пріоритети функціонування інвестиційних проектів, оцінити їх вплив на ресурсний потенціал і підвищити точність оцінки результатів інвестиційної діяльності.

9. Подальший розвиток методичних підходів до ідентифікації пріоритетів інвестиційної діяльності дозволив виокремити основні стратегічні напрями розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Зокрема, визначено необхідність оновлення технічних засобів шляхом впровадження передових технологій, використання якісного генетичного матеріалу для підвищення урожайності культур і продуктивності тварин, впровадження сучасних агрохімікатів для інтегрованих систем удобрення й захисту рослин, а також розвиток кадрового забезпечення. Взаємозв’язок цих складових дозволяє формувати раціональні стратегії розвитку підприємств, орієнтовані на стійке економічне зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с., С. 547
2. Адам Смит. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит. - М.: Москва, 1962. – 654 с.
3. Алєксєєнко Л.М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійський тлумачний словник) / Л. М. Алєсесєєнко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич. – Тернопіль : Економічна думка, 2000. – 591 с.
4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: підпр. – 2-ге вид., доп і перероб. / В. Г. Андрійчук. – К.:КНЕУ, 2002. – 624 с.
5. Ансофф І. Стратегічне управління: учеб. посібник / І. Ансофф // Економіка. – М.: 2006. – 358 с
6. Беломестнов В. Г. Управление инвестиционными процессами. / В. Г. Беломестнов – Улан-Удэ: Изд-во ВСГТУ, 2005. – 172 с.
7. Бланк И.А. Инвестиционный менеджмент: учебный курс / И.А Бланк . — К.: Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. — 448 с, С. 170
8. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс. – К.: Ника-центр, 1999. – 528 с.
9. Бланк И.А. Словарь-справочник финансового менеджера / И.А. Бланк – К.: «Ника-Центр», 1998. – 480 с.
10. Бойко В.В. Механізм забезпечення фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств / В.В. Бойко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sophus.at.ua/publ/2013_12_19_20_kampodilsk/sekcija_4_2013_12_19_20/mekhanizm_zabezpechennja_finansovoji_bezpeki_silskogospodarskikh_pidpriemstv/ 46-1-0-812.

11. Бондар О.С. Моделювання інвестиційних процесів в аграрних підприємствах / О.С. Бондар, І.Ю. Сальман // Економіка та управління АПК. Збірник наукових праць. – Випуск 6 (89). – Біла Церква. – 2011. – С. 111-116.
12. Боярко І.М. Інвестиційний аналіз: [Навч. посіб.] / І.М. Боярко, Л.Л. Гриценко - К.: Центр учбової літератури, 2011. – 400 с.
13. Бурковський І.Д. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку аграрного виробництва / І. Д. Бурковський, І. О. Іртищева // Економіка АПК. — 2005. — № 5. — С. 71—73
14. Витвицька О. Д., Концептуальні підходи до дослідження механізму інноваційно-інвестиційного розвитку зерновиробництва / О.Д. Витвицька // Агроінком. – 2013. – № 10-12 – с. 11
15. Вишневська О.М Формування збалансованого ресурсного потенціалу аграрного сектору / О. М. Вишневська // Економічний часопис – XXI, 2011 – №3-4. – С. 48-50
16. Вишневська О.М. Потенціал сільськогосподарських товаровиробників в умовах Світової організації торгівлі / О.М. Вишневська // Економіст. – 2007 – №11 – С. 37-39, С. 38
17. Вишневська О.М. Ресурсний потенціал підприємств сільськогосподарських підприємств / Вишневська О.М. – Миколаїв: «Видавництво Ірини Гудим», 2009. – 248 с.
18. Вірченко В.В. Венчурні фонди та їх роль у відтворенні капіталу / В. В. Вірченко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. Зб. наук. праць. – Вип. №1(16). – Х., 2014. – С.114-123; С.119
19. Галушко В.П. Методологічні підходи до визначення ефективності залучення інвестицій в агроформування / В. П. Галушко, О. А. Ковтун, А. Д. Остапчук // Економіка АПК. – 2013. - № 4. – С. 56-59
20. Геєць В. Спеціальні економічні зони: "чорні діри" чи точки економічного зростання? / В. Геєць, В. Семиноженко // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. —2006. — № 44 (623). — Режим доступу до газети: http://www.dt.ua/2000/2020/55122/.

21. Герасимова С.В. Роль фінансових посередників в організації інвестиційної діяльності акціонерних товариств / С.В. Герасимова // Фінанси України. — 2007. — № 4. — С. 103—111.
22. Гітман Л. Дж. Основи інвестування: пер. с англ. / Л.Дж. Гітман, М.Д. Джонк. –М.: Дело, 1999. – 1008 с.
23. Гмурман В.Е. Теория вероятностей и математическая статистика: Учебное пособие для вузов – [10-е издание, стереотипное]. / В.Е. Гмурман. – Москва: Высшая школа, 2004. – 479 с.
24. Горбатюк Л.М. Інвестиції: економічна сутність і класифікація / Горбатюк Л.М. // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 2.–- С. 201-204.
25. Грачев, А. В. Финансовая устойчивость предприятия: анализ, оценка и управление [Текст]: моногр. / А. В. Грачев. – М.: Дело и Сервис, 2004. – 192 с.
26. Грачева М. В. Анализ проектных рисков: [Учеб. пособие для вузов] / М.В. Грачева. — М.: ЗАО “Финстатинформ”, 1999
27. Гринчук Ю.С. Структура виробничо-ресурсного потенціалу аграрних підприємств та управління її удосконаленням/ Ю.С. Гринчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Випуск 15, частина 1. – 2015. – С.48-51. – С.49
28. Гришова І.Ю. Теоретичні засади фінансового забезпечення стратегічних рішень / І.Ю. Гришова // Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: Збірник наукових праць, Луцький національний технічний університет. – Луцьк, 2010. – Випуск 7. Частина І. – С. 267-275.
29. Гришова І. Ю. Вплив інституціональної структури на розвиток інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств [Електронний ресурс] / І. Ю. Гришова, В. О. Непочатенко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 2. – С. 47-51. – Режим доступу до журн.: http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html

30. Гудзь О. Є. Гармонізація механізму стратегічного управління інноваційним розвитком підприємства/ О. Є. Гудзь // Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. - 2015. - № 3. - С. 272-277. - Режим доступу: http://global-national.in.ua/vipusk-3-2015/375-gudz-o-e-garmonizatsiya-mekhanizmu-strategichnogo-upravlinnya-innovatsijnim-rozvitkom-pidpriemstva

31. Гудзь О. Є. Діагностика та управління фінансовим потенціалом підприємства / О. Є. Гудзь // Облік і фінанси. – 2015. – № 1.–- С. 71-76.–- Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2015_1_12

32. Гудзь О. Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: Монографія / О.Є. Гудзь. – К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 578 с.

33. Гудзь О.Є. Діагностика економічних можливостей агроформувань щодо забезпечення фінансової безпеки в кризових деформаціях / О.Є. Гудзь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://agrofin.com.ua/files/gudz_04.pdf.

34. Гуменюк О. С. Бюджетне фінансування сільського господарства / Гуменюк А. С. // Науковий вісник НАУ. − 2010. − Вип. 23. − С. 142-144.

35. Гуторов О. І. Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств / О. І. Гуторов, К. М. Крамаренко // Економіка АПК. – 2009. – №10. – С. 69-73.

36. Дадашев Б. А. Теоретико-методологічні засади інвестиційно-інноваційного зростання і розвитку економіки / Б. А. Дадашев // Економіка АПК. - 2013. - № 8. - С. 68-74.

37. Данілов О.Д. Інвестування: Навчальний посібник. / О.Д. Данілов, Г.М. Івашина, О.Г. Чумаченко – Ірпінь, 2001. – 377 с.

38. Дем’яненко М. Я. Оцінка кредитоспроможності агроформувань (теорія та практика): моногр. / Дем’яненко М. Я., Гудзь О. Є., Стецюк П. А. –К.: ННЦ ІАЕ, 2008. –302 с

39. Дем’яненко С.І. Менеджмент аграрних підприємств: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2005. — 347 с. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http:// pulib.if.ua/book/88
40. Демяненко С. І., Коваль В. М. Засади формування інструментів інвестиційної діяльності аграрних підприємств/ Економіка України - №2 – 2015 – С. 61-70
41. Дерев'янко О. Г. Фінансово-кредитний механізм в системі стратегічного управління / О. Г. Дерев'янко // Фінанси України. – 1998. – № 7. – С. 28-34., С. 32-33
42. Державна служба статистики. [Електронний ресурс] – режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/prm_ric_u/vov2005_u.html.3.
43. Джаман М. О. Теорія економіки регіонів [Електронний ресурс]: навч. посіб. / М. О. Джама – К.: "Центр учбової літератури", 2014. – 384 с. – Режим доступа: http://pidruchniki.com/1356061562987/rps/zakonomirnosti_printsipi_faktori_formuvannya_rozvitku_ekonomiki_regioniv
44. Дзюбик С. Основи економічної теорії [Навчальний посібник] / С. Дзюбик, О. Ривак. – К.: Знання , 2006. – 481 с
45. Диба М.І.. Генезис інвестиційних теорій / М.І. Диба, Є.А.Поліщук, А.В. Мироненко // Економіка АПК.– 2014. – № 12. – С.123-127
46. Дикань В.Л. Стратегічне управління [текст]: навч.посібн. / В.Л.Дикань, В.О. Зубенко, О.В. Маковоз, І.В. Токмакова, О.В. Шраменко – К.: «Центр учбової літератури», 2013 – 272 с. – С. 30
47. Діяльність суб’єктів господарювання. Статистичний збірник – К.: Держ. служби статистики України, 2013. – С. 72.
48. Дудник Е.В. Влияние особенностей финансирования сельского хозяйства Украины на стратегию развития предприятий отрясли / Е. В. Дудник // Исследование систем менеджмента отраслевых организаций: теория и практика [Текст]: сб. науч. ст. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т – 2012. – С.109-112
49. Дудник Е.В. Инфраструктурный аспект развития ресурсного потенциала

агропредприятий / Е.В.Дудник // Общество и экономическая мысль в XXI в.: пути развития и инновации: материалы юбилейной IV Международной научно-практической конференции, 31 марта 2016 г. [Текст] / редкол.: А. М. Сысоев [и др.]. – Воронеж : Издательско-полиграфический центр «Научная книга», 2016. – С. 73-77

50. Дудник О. В. Архітектура інвестиційних механізмів управління розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств / О. В. Дудник // Вісник СНАУ: Економіка і менеджмент. – 2015.– №12(66). – С. 78-84
51. Дудник О. В. Государственная поддержка сельского хозяйства Украины: состояние, проблемы, перспективы / Е. В. Дудник // Материалы II Форума молодых ученых-экономистов: Макроекономическая сбалансированность и комплексное социально-экономическое развитие: / Ташкент: Baktria press, 2013. – С. 147-152
52. Дудник О. В. До питання фінансування сільськогосподарських підприємств, матеріали / О. В. Дудник // І Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку» [Електронний збірник наукових праць]. – Переяслав-Хмельницький – 2011. – С. 50-51
53. Дудник О. В. Інвестиційні стратегії підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств / О. В. Дудник // Економіка АПК. – 2016 - № 5. – С. 79-86.
54. Дудник О. В. Механізм формування фінансових ресурсів сільськогосподарськими підприємствами України в посткризових умовах / О. В. Дудник // Банківська система України в умовах глобалізації фінансових ринків [Текст]: Збірник тез VII Міжнародної науково-практичної конференції 18-19 жовтня 2012 р. - Черкаси.: ЧІБС УБС НБУ, 2012.-516 с. - С.226-229
55. Дудник О. В. Планування фінансового забезпечення виробничої та інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств / О. В. Дудник // ІІІ Міжнародна науково-практична конференція, Інтернет-конференції. «Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств» 23-28

травня 2014 року, ЛНАУ. – С. 223 – 226

56. Дудник О. В. Планування фінансового забезпечення інноваційних агротехнологій в умовах різного фінансового стану підприємств / Г. Є. Мазнєв, О. В. Дудник // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: економічні науки. – Х.: ХНТУСГ, 2015. - Вип. 161: Економічні науки. – С. 60-73.
57. Дудник О. В. Стратегічне управління підвищенням ефективності використання ресурсного потенціалу агропідприємств / О. В. Дудник // Економічні, соціальні та екологічні проблеми розвитку агропродовольчої сфери: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 19 лютого 2016 р./ Вид-во «Діса плюс». – Харків, 2016. – 348 с.
58. Дудник О. В. Сутнісне порівняння понять фінансування та інвестування / О. В. Дудник // Доповідь на III міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи» , 9-23 квітня 2012, м. Харків, 2012
59. Дудник О. В. Управління фінансовими ризиками на сільськогосподарських підприємствах / О. В. Дудник // Вісник ХНТУСГ. – Вип 150: Економічні науки. – Харків: ХНТУСГ. – 2014. – С. 126-131
60. Дудник О. В. Уточнювальне означення понять «фінансування» та «інвестування» в сільському господарстві / О. В. Дудник // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки. Вип. 125. – Харків: ХНТУСГ. – 2012. – С. 137-144
61. Дудник О. В. Финансовые риски сельскохозяйственных предприятий / Е. В. Дудник // Актуальные проблемы инновационного развития агропромышленного науч.-практ. конф., г. Горки, 16-17 мая 2013 г – Горки: Белорусская государственная сельскохозяйственная академия, 2013. – 346 с.
62. Дудник О. В. Фінансове забезпечення сільськогосподарських підприємств / О. В. Дудник // Управління розвитком збірник наукових праць ХНЕУ. – № 22

(119). – 2011. – С. 79-82

63. Дудник О. В. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств України / О. В. Дудник // Вісник Сумського національного аграрного університету – Серія «Фінанси та кредит», Вип. 1 (32). – Суми: СНАУ. – 2012. – С. 59-65
64. Дука А.П Концептуалізація інвестиційного механізму в умовах інноваційного розвитку / А.П. Дука // Економіка та держава № 11/2013 с. 6-10
65. Економічна енциклопедія: В 3 т. Т.1 / [Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Вид. центр «Академія», 2002. – 950 с.
66. Енциклопедичний словник бізнесмена: менеджмент, маркетинг, інформатика / Під заг. ред. М.І. Молдаванова. – К.: Техніка, 1993. – 856 с
67. Ершова И.В. имущество и финансы предприятия. Правовое регулирование: [уч-практ.пос.] / Ершова И.В. – М.:Юристь, 1999. – 397 с.
68. Єлістратова Ю.О. Економічна безпека сільськогосподарських підприємств та її складові на макро– та мікрорівнях / Ю.О. Єлістратова // Інноваційна економіка. – 2010. – № 19. – С. 81-85.
69. Жалко О. В. Економічний механізм ефективності грошових потоків інвестиційної діяльності акціонерних товариств в умовах нерозвиненості фондового ринку / О. В. Жалко // Сталий розвиток підприємств сфери послуг: матеріали Всеукр. наук .- практ. конф., 28 – 29 листоп . 2008 р. – Ялта: РВНЗ КГУ , 2008. – С. 48 – 52.
70. Жалко О.В. Факторна оцінка ефективності інвестиційних грошових потоків акціонерних підприємств /О.В. Жалко // Наука і економіка . – 2010. - №2 – С42 - 47
71. Жданов В.П. Организация и финансирование инвестиций. — Калининград: Янтарный сказ. – 2000. – с. 37
72. Закон України "Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991 р. – Відомості Верховної Ради. — 1991. — № 47. — С. 646

73. Закон України «Про інститути спільного інвестування» №5080-VI від 05.07.2012 р. зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5080-17.
74. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» від 09.02.2012 № 4391-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4391-17
75. Иваницкий, В. П. Механизм инвестирования сбережений населения [Текст]: монография / В. П. Иваницкий, Е. И. Мельникова. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2002. – 255 с.
76. Ілляшенко К. В. Класифікація інвестицій: систематизований підхід / К. В. Ілляшенко // Вісник ДонДУЕТ. – 2007. – № 3(35). – С. 153-158
77. Інноваційні агротехнології: монографія; за ред. проф. Д.І. Мазоренка і проф. Г.Є. Мазнєва. –Харків: ХНТУСГ, 2007. – 385 с.
78. Інноваційні ресурсозберігаючі технології: ефективність в умовах різного фінансового стану агроформувань: Монографія; за ред. проф. Г.Є. Мазнєва. – Харків: Вид-во «Майдан», 2015. – 592 с.
79. Інформація про стан впровадження найбільш важливих інвестиційних проектів, що реалізуються в агропромисловому комплексі регіонів [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minagro.gov.ua/monitoring?nid=20665 , С.1
80. Історія економічних учень: Навчальний посібник / За ред. О.Ю. Амосова. – К.: БДАУ; Біла Церква, 1999. – 463 с.
81. Калиніченко Ю. Стратегічний розвиток підприємства: теоретичні та практичні аспекти / Калиніченко Ю. // Галицький економічний вісник. — 2010. — № 4(29). — С.106 -115.
82. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс . – М.: Гелиос АРВ, 2002. - 352 с
83. Кешенкова Н.В. Генезис развития теории портфельных инвестиций / Н.В.Кешенкова // Економічний нобелівський вісник. – 2014. - №1(7). – С. 223
84. Кисіль М.І. Інвестиційна привабливість сільського господарства регіону /

Кісіль М.І. // Економіка АПК. – 2014. – № 8. – С. 44-51.

85. Кисіль М.І. Оцінка інвестиційної привабливості аграрних підприємств // Економічний довідник аграрника / [М.І. Кисіль, К.А. Пріб, М.В. Нетеса]; за ред. Ю.Я. Лузана, П.Т. Саблука. – К.: «Преса України», 2003. – С. 212–225.

86. Коваль В.М. Вексельне кредитування як інструмент фінансового забезпечення аграрного підприємства / В.М. Коваль // Економіка та підприємництво. — 2009. — № 23. — С. 181—186.

87. Коваль В.М. Інструменти інвестиційної діяльності аграрних підприємств / Коваль В.М. // Економіка АПК. – 2013. – № 8. – С. 104-110.

88. Ковтун Н. Теоретичні засади інвестиційного процесу та інвестиційної діяльності: співвідношення основних понять та категорій / Н. Ковтун // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2008. – № 101. – с. 25-29

89. Коденська М.Ю. Інвестиційна складова аграрно-промислової інтеграції/ М.Ю. Коденська, Ю.О. Нестерчук//Економіка АПК. – 2012. – №12. – С. 45-51.

90. Кондратюк О.І. Підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції / О.І. Кондратюк // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 109-112..

91. Корецький М.Х. Інноваційний процес в АПК і перспективи його розвитку: [монографія] / М.Х. Корецький, О. І. Дацій. — Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001.— 144 с

92. Корнєєв В.В. Модифікація форм фінансового посередництва в Україні / В. В. Корнєєв // Фінанси України. — 2008. — № 1. — С. 77—85.

93. Костирко, Л. А. Діагностика фінансово-економічної стійкості підприємства [Текст]: моногр. / Л. А. Костирко. – Х.: Фактор, 2008. – 336 с.

94. Кравець І.В. Аналіз інвестицій в основний капітал сільськогосподарських підприємств і організацій / І.В. Кравець // Агроінком. – 2013.– №10-12. – С. 18

95. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка: [навчальний посібник] / Н. С.Краснокутська. – Київ: Центр навчальної літератури. – 2005. – 352 с.

96. Кузьо Н. Філософія інвестицій в аграрний сектор / Н. Кузьо // Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.agro-business.com.ua/event/1344-2012-12-10-14-19-25.html.

97. Кульман А. Экономические механизмы: пер. с фр.; общ. ред. Н. И. Хрусталевой / А. Кульман. — М.: Прогресс: Универс, 1993. — С. 86 -91

98. Кушнір І.В. Видатки бюджету на підтримку аграрного сектора та їх ефективність / І. В. Кушнір // Економіка АПК. – 2011. – №5. – С. 98-102

99. Лабенко О.М. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств та її фінансування: автореферат. дис. на здоб. наук.ст. канд..ек.наук: 08.0004 «економіка та управління підприємствами» / О.М. Лабенко. – Київ, 2008, с. 6

100. Лапуста М. Г. Предпринимательство: [учебник] / М. Г. Лапустина, А. Г. Поршнев, Ю. Л. Старостин, Л. Г. Скамай [под. ред. М. Г. Лапусті]. – 2-е изд., испр и доп. – М.:Инфам, 2002.– 520 с.

101. Левченко Л. В. Фінансовий лізинг у системі забезпечення інвестиційного розвитку в Україні / Л. В. Левченко // Бізнесінформ № 10. – 2011. – С. 112-115

102. Лупенко Ю. О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю. О.Лупенко, М. Ф. Крапивко // Економіка АПК. – 2013. – №7. – С. 5-21.

103. Льовочкін С. В. Фінансовий механізм макроекономічного регулювання / С. В. Льовочкін // Фінанси України. — 2000. — № 12. — С. 25 - 33., с. 32

104. Мазнєв Г. Є. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку аграрного сектору / Г. Є. Мазнєв // Економіка АПК. – 2014. - № 9– С. 5-13.

105. Мазур Г. Ф. Стимулювання ефективності та конкурентоспроможності агропромислового виробництва / Г. Ф. Мазур // Економіка АПК. – 2015. – № 6. – С. 31-35

106. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: підруч. [для студ. вищ. навн. закл.]/ Т. В. Майорова. - К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/15941024/investuvannya/derzhavne_regulyuvannya_investitsiynih_protsesiv

107. Макконел К.Р. Экономикс: Принципы, проблемы, политика. В 2 т. / К.Р. Макконел, С.А. Брю – М.: Республика, 1992. – Т.1. – 399 с.

108. Максименко Д. В. Розвиток стратегічного управління на підприємствах аграрного сектору / Д.В.Максименко // «Молодий вчений» – 2015.– № 4 (19) – С. 112- 115

109. Малій О.Г. Фінансово-кредитні відносини в АПК: Монографія./ О. Г. Малій – Харків: ХНТУСГ, 2008. – 210 с.

110. Мармуль Л. О. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку аграрного сектору економіки/ Л. О.Мармуль, Н. С. Танклевська // Економіка АПК. – 2006. – №12. – С. 7

111. Микитюк П. П. Інноваційна діяльність: [навч. посіб.] / П. П. Микитюк, Б. Г. Сенів. – К.: Центр учбової літератури.– 2009. – 392 с.

112. Міністерство аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.minagro.gov

113. Мойсеєнко І. П. Інвестування: [навч. посіб.] — К.: Знання, 2006. — 490 с. http://pidruchniki.com/14170120/investuvannya/metodologichni_osnovi_investuvannya

114. Молдован Л. В. Інвестиційні пріоритети у сфері розвитку агропромислового виробництва України та механізми їх реалізації / Л. В. Молдован, О. В. Шубравська // економіка АПК. – 2015. - №4 (641) – С. 78-87

115. Олійник Т. І. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, структура, стратегія використання / Т. І. Олійник, А. С. Коваленко // Вісник Харківського аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. – 2011. – № 11. – С. 49–55.

116.Онікієнко В.В. Інноваційна парадигма соціально-економічного розвитку України / Онікієнко В. В., Ємельяненко Л. М., Терон І. В.; за ред. В.В. Онікієнка. — К.: РВПС НАН України, 2006. — 480 с.

117. Опаиц А. Юридичні бар'єри для іноземного інвестування в агросектор України / А. Опаиц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pwc.com/ua/uk/publications/publication043.jhtml.

118.Осецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики: монографія / В.Л. Осецький. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — С. 95—96

119.Охріменко О. О., Манаєнко І. М. Ефективність інвестиційного механізму підприємств електроенергетики: діалектика якісних та кількісних перетворень / О. О. Охріменко, І. М. Манаєнко // Проблеми економіки. – № 4. – 2013. – С. 40- 47

120.Павлюк О.В. SWOT- аналіз фінансового стану сільськогосподарських підприємств / О. В. Павлюк // Матеріали IV Міжнародного Форуму молодих вчених «Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми та перспективи» У двох томах. Т. 2. – Харків: ХНТУСГ, 2010. – С. 270-272

121.Павлюк О.В. Методичний підхід щодо визначення джерел фінансування сільськогосподарських підприємств / О. В. Павлюк // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 90. – Харків:ХНТУСГ. – 2009. – С. 282-288

122.Петриченко В.Ф. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року / В.Ф. Петриченко // Економіка АПК. - 2012. -№ 11. – С. 3-9.

123.Плиса В. Й. Страхування [Електронний ресурс] / В.Й. Плиса. — Режим доступу: http://westudents.com.ua/knigi/585-strahuvannya-plisa-v-y.html

124.Плотницька С.І. Іструментарій ефективного управління внутрішніми ресурсами аграрних підприємств: монографія / С.І. Плотницька. – Харків: Видавництво ТОВ «Щедра садиба плюс», 2015 – 331 с.

125.Погосова М. Ю. Аналіз методичного забезпечення оцінювання фінансової безпеки підприємства / М. Ю. Погосова, В. С. Лебедєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com.

126.Портер М. Конкурентное преимущество. Как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость / М. Портер. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 654 с.

127.Порядок та умови надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом здешевлення страхових платежів (премій) від 15 серпня 2012 р. № 813 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/813-2012-%D0%BF

128.Просович О. М. Формування інвестиційного механізму підприємства http://ena.lp.edu.ua

129.Ресурснийпотенціал аграрної сфери: проблеми та завдан-ня ефективного використання: аналіт. доп. / О. В. Собкевич, В. М. Русан, А. Д. Юрченко, О. В. Ковальова [та ін.]. – К.: НІСД, 2013. – 76 с.

130.Рикардо Д. Сочинение/Д.Рикардо – Т1. – М.____, 1998. – с.238.

131.Рутицька В. Аграрні розписки доступні не лише для малого і середнього фермера але і для великих агровиробників [Електронний ресурс]. / В. Рутицька — Режим доступу: http://minagro.gov.ua/uk/node/19745

132.Саблук П.Т. Концептуальні засади розробки і реалізації інвестиційних програм в аграрно-промисловому виробництві / П. Т. Саблук, М. Ю. Коденська. – ННЦ ІАЕ, 20112. – 46с.

133.Саблук П.Т. Стан і напрями розвитку аграрної реформи / П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2015. - № 2. – С. 10 – 17.

134.Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посібн./ Г.В. Савицька – 3-тє вид., випр. І доп. – К.: Знання, 2007. – 668с.

135.Салимов Л.Н. Инвестиционные механизмы: Сущность, компоненты и классификация / Л.Н. Салимов // Вестник ТИСБИ. — Вып. 3, 2003.

[Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://access.isuvuz.ru/science/ vestnik/2003/issue3/econom6.html

136. Самуельсон П. А. Макроекономіка / П. А. Самуельсон, В. Д. Нордгауз. – К.: Основи. –1995. – 574 с

137. Самуэльсон Пол Э. Экономика / Самуэльсон Пол Э., Нордхаус Вильям Д. [18-е издание: Пер. с англ.] - М.: ООО «И.Д. Вильямс», 2007 – 1360 с.

138. Сей Ж. Б. Трактат по политической экономии // Сей Ж. Б. Трактат по политической экономии. Бастиа Ф. Экономические софизмы. Экономические гармонии. / Составители Маргарита Бункина, Артур Семенов – М.: Дело, 2000. – 232 с.

139. Сергеев В.И. Менеджмент в бизнесе-логистике. – М.: ФИЛИНЪ, 1997. - 758с.

140. Смоквіна Г.А. Формування ефективного інноваційно-інвестиційного механізму / Г.А. Смоквіна // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ. — О., 2006. — Вип. 2 (26). — С. 282-287.

141. Стецюк П.А. Методический инструментарий оценки эффективности использования финансовых ресурсов сельскохозяйственных предприятий / П. А. Стецюк // Режим доступу: https://docviewer.yandex.ua/?url=http%3A%2F%2Feconomyar.narod.ru%2FStetsyuk.pdf&name=Stetsyuk.pdf&lang=ru&c=57136c3629e7

142. Стецюк П.А. Фінансові проблеми розвитку аграрного виробництва / П.А. Стецюк, О.Є. Ґудзь // Економіка АПК. - 2012. - № 4. - С. 73 - 78.

143. Стецюк П.А. Формування фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств // ЕкономікаАПК. – 2005. - № 11. – С. 111-116

144. Стойко О.Я. Фінанси: навч. посіб. / О. Я. Стойко, Д. І. Дема; за ред. О. Я. Стойка. – К.: Алерта. 2014. – 432 с., http://pidruchniki.com/1513061664437/finansi/evolyutsiya_finansiv

145. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року/ за ред.Ю.О. Лупенка, В.Я.Месель-Веселяка. – К.: ННЦ“ІАЕ”.– 2012. – 182с.

146. Стратегія підприємств та стратегічний менеджмент/ [Ю.В. Соболев, В.Л. Дикань, О.Г. Дейнека, Л.О. Позднякова та ін.]. – Х.: ТОВ„Олант”, 2002. – 416 с.

147. Сьомченков О.А. Венчурне інвестування: закордонний досвід та проблеми процесу в Україні / О.А Сьомченков., О.А.Поліщук // Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки, 2014, №2. – С.31-40

148. Терещенко О. О. Фінансова діяльність суб’єктів господарювання: навч. посіб. / О. О. Терещенко.– К. : КНЕУ, 2003.–554 с.

149. Тітова С.П. Основи формування фінансової складової еконо-мічної безпеки аграрних підприємств / С.П. Тітова // Економіка АПК. – 2010. – № 9. – С. 96-101.

150. Ткачук І.В. Державна фінансова підтримка сільськогосподарських підприємств // Облік і фінанси АПК. – 2011. - № 2. – С. 102

151. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: [учебник для вузов] / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд; [пер. с англ. А. Г. Зайцева, М. И. Соколова]. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.

152. Фарафонова Н.В. Оптимізація використання виробничих ресурсів сільськогосподарськими підприємствами / Н. В. Фарафонова // Економічний часопис – XXі. – 2012. - №1-2. – С. 36-39

153. Федоренко В.Г. Інвестиційний менеджмент: Навч. посіб. — К.: МАУП, 2009. — С. 58.

154. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. Л. Ф. Ильичев [и др.]. — М.: Советская энцикликлопедия, 1983. — 840 с.

155. Фінанси [підручник] / За ред. СІ. Юрія, В.М. Федосова. - К.: Знання, 2008.- 611с.

156. Фінансове забезпечення розвитку підприємства: монографія / [І.О. Бланк, Л.О. Лігоненко, Н.М. Гуляева та ін]; за ред. І.О. Бланк. – К.: Київ нац. Торг.-екон. Ун-т, 2011. – 344 с.

157. Фінансово-кредитні важелі регулювання економіки України в перехідний період: [Монографія] / НАН України; Інститут економіки / Редкол.: А. І. Даниленко (відп. ред.) та ін. — К., 1998. — 242 с.

158. Хвесик Ю.М. Інвестиційне забезпечення розвитку аграрної сфери/ Ю.М. Хвесик // Економіка АПК. – 2012. – №12. – С. 62-69

159. Царенко О.В. Інвестиційні механізми реалізації цільової стратегії інноваційного розвитку легкої промисловості регіону / О. В. Царенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – №10. –С.9-13

160. Чупіс А.В. Інвестування в аграрній сфері [навчальний посібник] / А. В. Чупіс, В. А. Борисова, В. К. Васенко, М. О. Павловський, В. І. Катан. – 2-е вид., перероб. і доп. – Сума: Видавництво «Довкілля», 2006. – 256 с.

161. Чухно А. А. Основи економічної теорії Підручник / А. А Чухно, П. С Єщенко , Г. Н. Климко та ін.; За ред. А. А. Чухна. — К. : Вища шк., 2001. — 606 с.

162. Шаповал Л. П. Формування прибутку сільськогосподарського підприємства в умовах оптимізації ресурсного потенціалу / Л. П.Шаповал , І. С.Перепелиця // Бізнес-інформ – 2014. – № 5 – С. 177-182

163. Шелудько В.М. Фінансовий менеджмент: Підручник. — К.: Знання, 2006. — 439 с. — (Вища освіта XXI століття). http://pidruchniki.com/11151212/finansi/teoriyi_strukturi_kapitalu

164. Шеремет А. Д., Сайфулин Р. С. Методика фінансового аналізу. – М.: Инфра-М, 1995

165. Шкільов О. В. Інноваційний розвиток виробництва в аграрних формуваннях та його наслідки [Текст] / О. В. Шкільов // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку : науково-практичне видання. – 2011. – N 1. – С. 57-63.

166. Шубравська О.В. Сільськогосподарське виробництво України: нові можливості та виклики розвитку / О.В. Шубравська // Економіка України. - 2015. – № 5 (642) – С. 40-46

167. Энциклопедический словарь экономики и права [Электронный ресурс]. – Режим доступу: http://slovo.yaxy.ru/96.html

168. Юхименко П. І. Теорія фінансів: Підручник / П. І. Юхименко, В. М. Федосов, Л. Л. Лазебник та ін., За ред. проф. В. М. Федосова, С. І. Юрія. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 576 с. http://pidruchniki.com/10000210/finansi/teoriya_finansiv

169. Якименко Т. С. Фінансування інноваційних проектів агроформувань: автореферат на здобуття канд. ст. / Т. С. Якименко. – Умань, 2012. – 20 с

170. Dudnik E.V. Investment mechanisms in agriculture / E.V. Dudnik // Проблеми розвитку аграрної економіки в умовах глобалізації: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, присвяченої пам'яті професора В.Я. Амбросова, 10 березня 2016 р., м. Харків – Харків: «Смугаста типографія», 2016 – 192 с., С.94-96

171. Gottfried Lischka 2004. Farm Management Challenges in Ukrainian Agriculture/ In Stephan von Cramon-Taubadel, Serhiy Demyanenko, Arnim Kbhn "Ukrainian Agriculture: Crisis and Recovery." – 2004 Shaker Verlag, Aachen. – P. 125-136

172. Pavlyuk E. The problems of modern model of agriculture / E.Pavlyuk // Сборник материалов VI Международного форума молодежи «Молодеж и сельскохозяйственная техника в XXI веке». – Харків: ХНТУСГ, 2010. – С. 271-272

173. Schneider E. Investition und Finanzierung. Lehrbuch der Investitions-, Finanzerungs und UngewiPhcitstheorie, 4. Aufl. Opladcn, 1975., C. 78

174. Schneider E. Wirtschaftlichkeitsrechnung Theorie der Investition, 8 Aufl., Tubingen und Zurich, 1973

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації, які відображають основні результати дисертації

1. Зайченко Є. О., **Співак А. О.** Управління розвитком ресурсного потенціалу аграрних підприємств у системі забезпечення конкурентоспроможності. *Інституціональний вектор економічного розвитку*. 2015. Вип. 8 (2). Ч. 2. С. 63-73. (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні архітектоніки механізму та системи управління розвитком ресурсного потенціалу*)

2. **Співак А. О.**, Зайченко Є.О. Сутність та механізми розвитку потенціалу аграрних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018, № 6, Том 3. с. 226-232. https://doi.org/10.31891/2307-5740-2018-264-6(3)-226-232. (*авторський внесок полягає в теоретичному обґрунтуванні дефініції «розвиток потенціалу» в контурах відповідних механізмів*)

3. Степаненко С. В., Лункін В. В., **Співак А. О.** Інвестиційні механізми формування та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2024. № 5. С. 59-64. https://doi.org/10.36887/2524-0455-2024-5-12 (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні архітектоніки інвестиційних механізмів формування та розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств*)

4. **Співак А. О.**, Цюпак В. П. Оцінка сучасного стану ресурсного потенціалу аграрних підприємств України: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми інноваційної економіки та права*. 2025. № 5. С. 96-100. https://doi.org/10.36887/2524-0455-2025-5-22 (*авторський внесок полягає в обґрунтуванні методичних підходів та прийомів до оцінювання ресурсного потенціалу аграрних підприємств*)

5. **Співак А. О.** Розроблення концептуальної моделі управління

розвитком ресурсного потенціалу підприємства на засадах системно-процесного підходу. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2025. Том 10. № 3. С. 304 – 308. https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-3-60

6. **Співак А. О.** Системно-структурний підхід до аналізу ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *«Colloquium-journal» / Economic Sciences*. # 66 (259), 2025. С. 77-82. https://doi.org/10.5281/zenodo.17521120.

Публікації, які засвідчують апробацію результатів дисертації:

7. **Співак А. О.** Стратегічні орієнтири інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств. Ринкова трансформація економіки: стан, проблеми, перспективи : матеріали VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції. Харків: ХНТУСГ, 2015. С. 269-271.

8. **Співак А. О.** Структура інвестиційних механізмів розвитку ресурсного потенціалу аграрних підприємств. Шляхи підвищення конкурентоспроможності регіону в умовах сталого розвитку : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф. м. Миколаїв / За заг. ред. Скупського Р.М. Миколаїв: ВСП МІРЛ ЗВО «Університет «Україна», 2023. С. 171-173.

9. **Співак А. О.** Методичні підходи до визначення рівня дотримання економічною безпеки аграрних підприємств. Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції. Полтава : ПДАУ, 2024. С. 373-375.